

RAMOS

EMBERFARKAS

GRACILIANO RAMOS

Fordította és az előszót írta

Benyhe János

EMBERFARKAS

SLOVENSKÉ VYDAVATEĽSTVO
KRASNEJ LITERATÚRY
SZLOVÁKIAI SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
1962

Graciliano Ramos
S. Bernardo
José Olympio Editora
Rio de Janeiro,
1953

Megjelent a Csehszlovák Szocialista Köztársaság és a Magyar Népköztársaság közös könyvkiadási egyezményének keretében 7400 össz-példányszámban, eb. 61 600 példány a Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó (Bratislava) részére, az Európa Könyvkiadó (Budapest) gondozásában

Irodalmi szempontból ma két Brazíliát ismer a kritikai szokvány: egy színes, derűs, kozmopolita, soknemzetiségű Délt, melynek egy világváros, a felhőkarcolók, üzleties nyüzsgés, polgárosult kulturális élet, mammut könyvkiadók, nagy példányszámú napilapok városa, São Paulo a jelképe, és egy zord, szegény, elkeseredett, parasztindulatokkal terhes Északot, mely a félelmesen száraz brazil pusztában és kerges tenyerű, cserzett lelkű népében ölt testet. Ha nem riadunk vissza egy kis általánosítástól, szembeállíthatjuk Dél kedélyesen áradó bestseller irodalmával a darabosabb, de emberibb, tragikus levegőjű, szenvedélyes északi regényt; még kíméletlenebb fogalmazásban: a limonádéval a realizmust. Dél: tetszetős, sima felületek Potemkin-falva, keveset mondó kecsesség. Észak: fojtott indulatszavak mögött párázsló forradalom.

Hozzánk eddig csak az északi regény jutott el Jorge Amado egyetemes érdekűvé szélesedő művészetével. De ő is csak a tengermellék, a bahiai kikötő, az ilhéusi ka-

kaó- és kávéföldek lírai ihletésű krónikása. Az „északi regényírók” csoportjának másik, nálunk ismeretlen képviselője, a termékeny Lins do Rego csak az ócska cukornád-malmok valamelyest mégis civilizált világáig merészkedett. A távoli vadonba, a szomjas pusztákra Graciliano Ramos kemény, száraz, tömör írásai vezetnek el bennünket.

Ramos 1892-ben született Quebrângulóban, az északi Alagoas államban. Egy ideig újságíró volt, majd Alagoas állam közoktatásügyi államtitkára. 1933-ban Vargas diktatúrája alatt, a fasizmus brazil térhódítása idején kommunizmus vádjával letartóztatták, és hosszabb időt töltött börtönben, embertelen körülmények közt. Egy költőkiadó már 1928-ban fölfigyelt Ramos egyik elbeszélésének szellemes és egyben megindító hangjára. 1933-ban kiadta Ramos első regényét, mely némileg Eça de Queirós-nak, a nagy portugál naturalista-realistának hatását mutatja, de feltűnést keltett szokatlanul szigorú stílusfegyelmével. Ezt követte 1934-ben az Emberfarkas; ez már önálló, érett író alkotása. Ebben a könyvben jelenik meg egy típus, amely Ramos egész életművében kísért: az irgalmatlan vidéki földbirtokos-kiskirály. Két év múlva Szorongás című regényében visszatér ez a romlott, erőszakos egyéniség, ez a kegyetlen környezet. 1938-ban megírja társadalmilag egyik legjelentősebb művét, a *Kiszikkadt élet-et*. Ez a brazil *Puszták népe*. Egy család életében mutatja meg a pusztai paraszt

világát, az ottani parasztsors kegyetlen időszakiságával: a munkával, a vásárral, az aszályal és az elvándorlással. Itt tűnik föl először az irodalomban az az új brazil filmekből ismert jelenet: éhes, szomjas, rongyos zsellérkaravánok vánszorgása és lassú elhullása az országúton. 1945-ben *Gyerekkor* címen szeretettel földidézett és okosan csoportosított gyerekkori emlékeit adja ki. A nagy megjelenítő erővel fölvezolt képekben föl villan kereskedő apjának, babonás anyjának alakja az iskolával, a tisztelendő úrral, néger pajtásaival. Megragadó módon nyilvánul meg a gyerek ösztönös tiltakozása az előítéletek, igazságtalanságok ellen, és rokonszenve az elesettek iránt. 1947-ben *Álmatlanság* címmel elbeszélései jelennek meg. Ugyanazt a lidérces, fojtott szorongást árasztják, amely már korábban is jellemezte erősen lélektani jellegű műveit. Ramos elbeszélőnek sem kisebb, mint regényírónak. *José Carmo Gomes elfogatása* című elbeszélése éppenséggel egész életművének összefoglalása, furcsa, érzelmes és egyben ironikus egyéniségének kifejezője. Hőse egy fasisztákkal rokonszenvező vénkisaszony, aki egy jobboldali puccs után aggódik „kommunista” öccsének életéért, és hosszú vívódás után, aggodalmában — maga jelenti föl a fasisztáknak: legalább úgy „biztonságban van”. Ebben a rövid elbeszélésben Ramos minden humanizmusa, lélekismerete, az elveiért börtönt szenvedő ember józan keserűsége, iróniája benne van. Ezután, már csak két műve jelent meg,

de csak 1953-ban bekövetkezett halála után. *Börtönemlékei és egy útirajza: Utazás Csehszlovákiában és a Szovjetunióban* (1954).

Sok latin-amerikai regényből ismerjük már a földbirtokos kiskirályt, az országnyi ültetvényeken terpeszkedő modern hűbéri oligarchát, az önereje bűvöletében tobzódó, ösztönűzte állatembert. Felfogásában és életformájában, egyéni és közösségi magatartásában történelmi korszakokkal maradt el már a felvilágosult polgári demokratizmus mögött is. Ramos könyvében ilyen emberrel találkozunk, de újszerű megvilágításban. Ramos első személyben, belülről ábrázol egy szörnyeteget. Úgy látszik, ennek az izgalmas ábrázolásmódnak — amely Merle *Mesterségem a halál* című könyvében hozta egyik friss hajtását — Ramos a kezdeményezője. Hőse, Paulo Honório alacsony sorból küzdi föl magát, minden vállalkozása sikerül, de a látványos emelkedés közben — maga se veszi észre — egészen kivész belőle az emberség. Szeszélye törvény, joga ököljog lesz, birtoka határán minden paragrafus érvényét veszíti, de ő valami furcsa, elhatalmasodó erkölcsi tudathasadás folytán tisztességes — csak éppen életrevaló — embernek hiszi magát, mindaddig, míg önnön családi életének földúlása után egészen magára marad lidérces lázálmaival.

Ezek az események megrázó hitelt kapnak azáltal, hogy maga Paulo meséli el őket, természetesen, magától értetődően.

Szinte csodálkozik, hogy így estek a dolgok. Ebben a kezdetleges gondolkodású emberben hamisítatlan, elemi állapotban vannak meg a sok más emberben is meglevő, de többnyire nagy gyakorlattal takargatott, túlkompenzált hibák: önzés, lelkiismeretlenség, durvaság, ostobaság és ravaszság együttvéve. Ő mondja el a történetét, tehát rajta kell hagynia lapos gondolkodása, szőrös keze, torzonborz egyénisége nyomát, s ez a történet mégis hibátlan, művészi portré. Ez Ramos írásművészetének titka: egyszerre otromba, hogy hiteles legyen, és pontos, feszes, szellemes, hogy művészi legyen. Egy-két első személyben elmondott banalitással mélyebbre világít hőse primitív lelkébe, mint bármilyen hosszú „külső” jellemzéssel.

Ramostól sose volt idegen a szó nemes értelmében vett moralizálás. Az *Emberfarkas* is azt példázza: ha erkölcs nélkül a tunya ember élete üres, rideg, a vérmesé és tevékenyé meg éppenséggel boszorkánytánc. Ramos az érett író biztonságvával kerül el, hogy patológikus alakká egyszerűsítse Paulót, mert ezzel egyszersmind föl is mentené. Hőse nem „közönségesen” gonosz ember. Jót is tesz: olykor meglepően bőkezű. De Ramos olykor ezeket a jótetteket is csupán gesztusnak ábrázolja, ki-vagyok-mi-vagyok duhajságból származtatja. Tehát az objektív jótett alól is kihúzza az erkölcsi talajt.

Ramosnak van ereje, hogy ebben a rövid regényben, melynek érdekessége első-

sorban lélektani, széles társadalmi körkép-
pet fessen Észak-Brazíliáról, amelybe bele-
fér a földesúri arisztokráciát kiszolgáló bér-
tollnok sajtó-condottiere, a minden hájjal
megkent fiskális, az „apolitikus” bíró, a
bérgyilkos, a bágyadt értelmiségivé de-
klasszálódó földbirtokos-sarjadék, akit az
őserejű törtető Paulo játszi könnyedséggel
forгат ki mindenéből, és aki egyszeriben
rájön, hogy ő forradalmat akar. Megint a
tapasztalt Ramos fölényes iróniája!

Graciliano Ramos a brazil próza egyik
legnagyobb stílusművésze. Eredeti írás-
módja egy-két sor után is csalhatatlanul
fölismerhető. Tömörség jellemzi. Még a le-
írása is úgy száguld, mint a jó párbeszéd.
Minden szava új, kihagyhatatlanul kapcsolódó
gondolati tartalmat hordoz. Ramost
nem lehet szenderegve olvasni. Első mon-
datával beleránt egy szoros gondolatsorba,
és tetszése szerint tovaragad bennünket.
Rövid regényeinek művészi programja: a
filmszerű sűrítés. Jelenetei is gyakran film-
szerűek. Például Paulo eszelős töprengésé-
nek leírásakor a külső események (éjszaka-
nesz, viharzúgás, bagolyhuhogás, békabre-
kegés) és a belső, lidérces képzelődések sze-
szélyes összjátékában szinte filmzene tom-
bol.

A tömörség Ramos egész életművére jel-
lemző. Az íróknak ahhoz a kis csoportjához
tartozik, akiknek nincs selejtjük. Sem olyan
értelemben, hogy rosszat, vagy akár csak
gyengét írtak volna, sem úgy, hogy enged-
tek volna az igénytelenségnek. Ez a fanyar

modorú, szellemes és mély érzésű, szűkszavú humanista sosem haladt a kisebb ellenállás irányában. Nemcsak életútja példázza ezt, hanem irodalmi működése is. Eszébe se jutott soha, hogy a népszerűségnek olyan kínálkozó eszközeit lovagolja meg, mint a hazájában divatos egzotikus-erotikus-harsány-trópusi modor, amelytől olykor még Amado sem húzódozik. Korában és környezetében szinte zordon klasszikusnak hat puritán stíluseszménye. Furcsa módon — ha lemondunk a latin-amerikai írókkal szemben támasztott sablonigényeinkről: nem színeket, vadont és bujaságot keresünk bennük — a mi szemünkben éppen ez a puritán klasszicizmus teszi Ramost olyan közvetlenné, olyan modernné.

BENYHE JÁNOS

Amikor könyvem megírásába fogtam, úgy gondoltam, munkamegöszttással látok a dologhoz.

Néhány barátomhoz fordultam; szinte kivétel nélkül örömet ajánlkoztak, hogy közreműködnek nemzeti irodalmunk felvirágoztatásában. Silvestre atyára az erkölcsi fejtegetések és a latin idézetek vártak volna, João Nogueira a helyesírásról, ékezésről és a szabatos stílusról akart gondoskodni; Arquimedesnek a sajtó alá rendezést kínáltam föl; a szerkesztést Lúcio Gomes de Azevedo Gondimra, a *Dél keresztje* főszerkesztőjére bízta. Én — gondoltam — majd fölvázolom a könyv cselekményét, földművelési és állattenyésztési alapismereteket szövök a történetbe, pénzelem a vállalkozást, és odaírom a nevemet a könyv fedelére.

Egy hétig meglehetősen izgalomban tanácskoztam fő munkatársaimmal, már szinte láttam művem köteteit a kirakatokban: el is adnak vagy ezret belőle, mert magasztaló cikkeket helyezek el abban a vacak *Újság*-ban; most — hogy Costa Brito elhalálozott — majd egy kis lepénzelés segít-

ségével. Ám lelkesedésem csakhamar lelohadt, mert láttam, hogy nem értjük meg egymást.

João Nogueira Camões nyelvén akarta megírni a regényt, fölforgatott körmondatokkal. Képzeljék.

Silvestre atya hűvösen fogadott. Az októberi forrongások óta úgy megvadult, hogy szigorú vizsgálatot követel; szerinte mindenki büntetést érdemel, ha nem vörös zsebkendőt visel. Elfordította a fejét. Pedig barátok voltunk. Ő hazafi. Hát jó: kinck-kinek megvan a bolondériája.

Kihagytam a számításomból, és minden reményemet Lúcio Gomes de Azevedo Gondimba vetettem; ez a derék újságíró mindent megír, minden megbízást készséggel teljesít.

Néhány napig ment is a munka. Kora délután Azevedo Gondim Arquimedesre bízta a szerkesztőséget, bezárta a fiókot, ahol némi aprópénzt tartott, kerékpárra ült, nekivágott a kociútnak — melyet nemrégiben egyengetett el Casimiro Lopes két-három ember segítségével —, és félórai pedálozás után elérte birtokomat, São Bernardót. Gondim elmondta, mit írnak az újságok, szapulta a kormányt, fölhajtott egy pohár konyakot — Maria das Dores hozta neki —, s minthogy érezte, szükségem van rá, némi alázattal kiadta az utasítást:

— Térjünk a tárgyra.

Kimentünk a tornácra, nádszékbe süppedtünk, fölvezeltük a cselekményt. dohányoztunk, nézelődtünk: lent a réten szőke

üszők legelésztek, távolabb, az erdő szélén a fűrésztelep piros teteje látszott.

Kezdetben ment minden, mint a karikacsapás, nem volt köztünk nézeteltérés. Hosszasan tárgyaltunk, de mindegyikünk csak a maga szavára figyelt, ügyet se vetett rá, mit beszél a másik. Én bizony nagyon belemelekedtem, s minduntalan elfelejtettem, hogy Gondim is ember; úgy gondoltam, csak valami papírlap, s az a dolga, hogy befogadja a fejemben erjedő kusza gondolatokat.

Az eredmény siralmas volt. Első megbeszélésünk után, két hét múlva a *Dél-kelesztje* főszerkesztője két gépírásos fejezetet nyújtott át nekem, de annyi számárság volt bennük, hogy dühbe gurultam:

— Menjen az ördögbe, Gondim! Ezt jól elfuserálta! Ócska, hülye fecsegés. Manapság a kutya se beszél így.

Azevedo Gondim arcán megfagyott a mosoly: nagyot nyelt, giliszta-önérzetének maradékait mentve, konokul azt válaszolta, hogy a művész nem írhat úgy, ahogy beszél.

— Nem írhat? — kérdeztem csodálkozva. — Aztán miért?

Azevedo Gondim azt felelte, hogy nem írhat, mert nem írhat.

— Mindig így volt ez. Az irodalom: irodalom, Paulo úr. Az ember úgy vitázik, civódik, üzletel, ahogy eszébe jut, de a szavak papírra vetése, az más. Ha én úgy írnék, ahogy beszélek, senki se olvasná az írásomat.

Fölálltam és a könyöklőre támaszkodtam; közeli szemléltem, hogyan hajtja be Marciano a fájvikát az istállóba. Egy tücsök cirpelni kezdett. A malomárok kőpartján a vén Margarida közeledett kétrét görnyedve. Főnt a toronyban bagoly huhogott. Összerezzenem, Madalenára gondoltam. Azután megtömtem a pipámat:

— Az ördögbe, Gondim. Fene megette. Három kudarc egy hónap alatt! Igyon egy kis konyakot, Gondim!

2

Fölhagytam a vállalkozással, de a napokban megint bagonyhuhogást hallottam; egyszeriben munkához láttam, most már a magam erejéből, és azt sem kutattam, remélhetek-e valami közvetlen vagy közvetett hasznot erőfeszítéseimből.

Tulajdonképpen nem is baj, hogy lemondtam Silvestre atya, João Nogueira meg Gondim segítségéről. Bizonyos dolgokat senki előtt sem tárnék föl szemtől szembe. Inkább leírom őket, mert a könyv úgyis álnévvel jelenik meg. Ha kiderül, hogy én vagyok a szerzője, persze, majd csalónak mondanak.

Folytassuk. El akarom mesélni az életem történetét. Nem könnyű. Talán kifelejték fontos részleteket, mert én mellékesnek, fölöslegesnek találom őket. Annyit

foglalkozok ostoba emberekkel, hogy az is meglehet, nemigen bízik az olvasók felfogóképességében, és jelentéktelen dolgokat többször is papírra vetek. Különben, amint látják, rendetlenül, összevissza írkálok. Sebaj. Félvér cselédek szerint a part is csak oda tart, ahová a folyó.

Itt ülök az ebédlőasztalnál, kávézok, pipázgatok, néha abbahagyom ezt a lélekölő munkát, elnézem a narancsfákat, hogy sötétlik lombjuk az éjszakában, s elemlegetem magamban, hogy ólomból van ez a penna. Nem szoktam meg a fejtörést. Fölkelek, az ablakhoz lépek, és kinézek a kertbe.

Casimiro Lopes megkérdi, nincs-e szükségem valamire.

— Nincs.

Casimiro Lopes egy sarokban kuporog. Visszaülök és újra átolvasom ezeket a lapos mondatokat.

Lássák! Ha csak félannyi tanultam volna is, mint Madalena, gyerekjáték lenne összeütnöm ezt az írást. Most már elismerem, hogy ez az írka is valami.

Az igazat megvallva, én csak a statisztikához, állattenyésztéshez, földműveléshez meg a kereskedelmi könyveléshez értek, ennek a tudománynak pedig nem sok hasznát veszem a mostani munkámban. Félek, hogy ha ilyenféle ismereteimhez folyamodnék, homályos szakkifejezéseket alkalmaznék, és még tudákosnak tartanának. Minden másban teljességgel járatlan vagyok. Márpedig világos, hogy ötvenesztendőős fej-

jel nem tanulom meg, amit fiatalon elmulasztottam.

Azért mulasztottam el, mert nem érdekelt, és mert másképpen alakult az életem. Arra törekedtem, hogy megszerezsem a São Bernardo birtok földjeit, fölépítsem ezt a házat, gyapotot termesszek, ricinust termesszek, fűrésztelepet meg szerűt létesítsek, meghonosítsam ebben a vadonban az almatermesztést meg a méhészetet, és valamirevaló szarvasmarha-állományra tegyek szert. Ez már mind könnyű, ha megvan, két sorba belegyömöszölhető, de ha kezdi az ember, és csak az eget nézi, azt se tudja, mihez fogjon, akkor bizony rettentő nehéz. Aztán ott a kápolna; azt is építtettem Silvestre atya kérésére.

Ezek a vállalkozások úgy elfoglaltak, hogy nem lett belőlem olyan tudós, mint João Nogueira, hanem olyan bolond se, mint Gondim. Olvasóim, ha óhajtják, legyenek szívesek, fordítsák le irodalmi nyelvre az írásomat. Ha nem óhajtják, se baj! Nem pályázok én írói babérokra. Már késő, hogy foglalkozást változtassak. Meg ez a kis poronty is itt sírdogál, szüksége van valakire, hogy bevezesse az életbe, és megtanítsa a tudnivalókra.

— Akkor minek írok?

— Tudom is én!

Csak az a baj, hogy már jó néhány lapot széttéptem, de még a kezdet kezdetéig se jutottam.

— Maria das Dores. még egy csésze kávé!

Két fejezet kárba ment. Talán mégis jó lenne fölhasználnom a Gondim írását; csak előbb egy kicsit javítok rajta.

3

Először is azt mondom el, hogy Paulo Honóriónak hívnak, nyolevankilenc kiló vagyok, és Péter-Pálkor múltam ötvenesztendő. Korom, súlyom, sűrű, szürkés szemöldököm, vörös, borostás arcom nagy tekintélyt kölcsönöz. Amikor még nem dicsekedhettem ezekkel az adottságokkal, a tekintélyem se volt ekkora.

Őszintén szólva az éveim száma csak hozzávetőleges, meg az se biztos, hogy Péter-Pálkor születtem. Csak azért mondom, mert a keresztelesemkor ezt jegyezték be az egyházi anyakönyvbe. Az anyakönyvi kivonatom csak keresztszülőket említ, apámról, anyámról nem emlékezik meg. Nyilván megvolt az okuk, hogy titkolják kilétüket. Így hát, nem tudom pontosan, mikor ünnepelem a születésnapomat. Ha van is egy kis eltérés, mindenesetre nagy nem lehet, legfeljebb néhány hónap. Nem számít; más fontos eseménnyel is megesik ilyesmi.

Így hát énvelem kezdődik egy család; ez a tény, ha némi csalódással tölt is el, nagy terhet vesz le a nyakamról: nem kell szegény rokonokat eltartanom, olyan em-

bereket, akik rendszerint ocsmány arcát-lansággal férköznek be az érvényesülők bizalmába.

Ha a gyerekkoromat akarnám elmesélni, hazudnom kellene. Azt hiszem, csak úgy csellengtem, hol erre, hol arra. Emlekszek egy vak emberre, aki a fülemet cibálta, meg az öreg Margaridára, aki édességet árult. A vak embernek nyoma veszett. Az öreg Margarida itt lakik São Bernardóban, egy takaros kis házban: nincs oka panaszra. Hetenként belekerül tíz mil-réisembe; jócskán meghálálom azt a kis alamizsnát, amit kaptam tőle. Van már vagy százesztendő, alighanem hamarosan szemfedőt vehetek neki, aztán eltemettethetem a kápolna főoltára mellé.

Tizennyolc éves koromig napi tizenkét órát dolgoztam, ugyancsak meggürcöltem azért az öt garasért. Akkor vittem véghez az első említésre méltó cselekedetemet. Egy tivornyává fajuló virrasztóban elkaptam Germanát, azt a cudar tüzes kis félvér csajt, és csúnyán belecsíptem a fenekébe. Örömében elpisálta magát. De aztán másfelé düllesztette a farát, és João Fagundesszel kacérkodott, aki álnevet használt, és lókötéssel foglalkozott. Germanának lecsördítettem néhány nyaklevest, João Fagundest pedig megkéseltem. Akkor a rendőrkapitány letartóztatott; bikacsökkal jól meglazsnakoltak, tele voltam gumóval, úgy, hogy jó ideig nyomtam az ágyat; három esztendőt, kilenc hónapot, két hetet töltöttem a tömlőben: ott tanultam meg

olvasni Joaquim vargától, akinek volt egy kis protestáns bibliája.

Joaquim varga meghalt. Germana elzülött. Mire kiszabadultam. Germanából rosszlány lett, tele minden nyavalyával, az ajtaja mindig tárva-nyitva volt mindenkinek.

Ekkoriban már nem is törődtem vele, csak a pénzzel törődtem. Megkaptam a választójogot, és Pereira, a főzsdés pártvezér kölcsönadott száz mil-réist havi ötszázalékos kamatra. Megadtam a száz mil-réist, s akkor már ezerkétszázat kaptam három és fél százalékos, csökkentett kamatra. Ennél alacsonyabb már nem lett a kamat, s én megtanultam a számtant, hogy a kelleténél jobban meg ne lopjanak.

Közönségesen szólva, mint egy féreg. úgy rúgkapáltam Pereira karmai közt, mert az a gazember kiszívta a véremet, idegemet. De azután bosszút álltam: elzálogosította nekem a birtokát. s én minde-néből kiforgattam, betevő falatja se maradt. Ám ez sokkal később volt.

Kezdetben került a szerencse; én szakadatlan hajszoltam, jártam a fennsíkot, kereskedtem függőágygal, marhával, képekkel, rózsafüzérrel, váltókat írtam alá, zavaros ügyletekbe bonyolódtam. Éheztem, szomjaztam, kiszáradt folyók fővenyén háltam, nagyhangú emberekkel huzakodtam, és veszélyes üzleteket kötöttem. Például Sampaio doktor egy csordát vásárolt tőlem, de amikor a fizetésre került volna a sor, hogy na, most ugrik

a majom a vízbe, csak oldalba bökött, és keresztülnézett rajtam. Jártam a nyakára, kapkodtam fűhöz-fához — de mintha csak a falnak beszéltem volna. Elsírtam minden bajomat: nekem is lejár a hitelem, ez nem megállapodás, meg így, meg úgy, és így tovább. A ravasz vén csirkefogó — ő volt a nagykutya az előljáróságon — rútol boldondá tett. Nem csüggedtem: összeszedtem néhány legényt Cancalancóban, és amikor a doktor kifelé ment a birtokára, váratlanul megrohantam. Megkötöztem. bevittem a bozótba, megcirógattam mandakaru-, kipá-, futóka- meg róka farktövis-sel.

— Majd meglátjuk, hol az a nagy kurázszi. Most megtanítom kesztyűbe dudálni.

A doktortól még a róka is tanulhatott volna tyúkot lopni, de most a törvényre meg a vallásra hivatkozott.

— Mit törvény? Fenébe a törvénnyel, fenébe a vallással! Guberáljon itt le az úr harminc contót meg a hathavi kamatot. Vagy fizet, vagy vért eresztünk magán.

Dr. Sampaio írt a családjának, és még aznap átadott harminchat contót meg háromszáz mil-réist. Casimiro Lopes hozta el. Nyugtát adtam, megköszöntem és elbúcsúztam:

— Köszönöm, Isten éltesse. Nagyon sajnálom, hogy alkalmatlankodtam. Isten vele. Ne merjen zaklatni avval a törvénnyel, mert rám jön a veszettség, aztán lepedőben viszik el az urat!

Sose jártam többet azon a vidéken. Ha

visszatértem volna, egy halálbiztos lövésre számíthattam volna, meg arra, hogy a felismerhetetlenségig lenyúzzák a képemről a bőrt, s aztán úgy vigyoroghatok a napra, elrabolják a vagyonomat, melyet a nyeregkápáról lógó nagy kolompban tartottam. Ott biztonságban volt, mert a kolompot levelekkel tömtem be; ha a pénz és a levelek kiestek, a kolomp megszólalt.

Végül meguntam ezt a cigányéletet, és visszamentem az erdővidékre. Casimiro Lopes is elkísért, mert neki se ott ringott a bölcsője. Kedvelem ezt a fickót. Bátor, érti a törvetést, nyomkeresést, úgy szimatol, mint a kutya, és hűséges, mint a kutya.

4

Elhatároztam, hogy szülőföldemen telepszek le, Alagoas állam viçosai járásában, és csakhamar kiterveltem, hogy megszerzem a São Bernardo birtokot, ahol valamikor öt tostão bérért dolgoztam az ültetvényen.

Egykori gazdám, Salustiano Padilha, kegyetlenül a fogához verte a garast, hogy doktort csináljon a fiából, végül is sírba vitte a gyomra meg az éhezés, de nem érte meg, hogy családja a sóvárgott címmel dicsekedhessen. Színtelt könnyel kerestem

a találkozást Luísszal, az ifjabb Padilhával. A biliárdteremben találtam rá, tökrészezen bakkarározott. Persze a játék is mesterség — ha elítélendő is —, és csak az esztelen ember iszik játék közben. Fél-óráig csellengtem ott, és észrevettem, hogy zöldfülű a fickó, és szemérmetlenül kifosztják.

Barátságot kötöttem vele, és két hónap alatt két contót kölcsönöztem neki; ennek hamarosan a nyakára hágott, halvacsorás, pálinkás dáridókat rendezett rosszlányokkal a Kenyérhéjban. Elégedetten figyeltem ostobaságait, s egyszer, amikor megint leégett — eljött hozzám, s meghívott Szent Iván-napra a birtokára —, kezébe nyomtam még ötszáz mil-réist. A váltó láttára közönyt színleltem:

— Minek ez? Miköztünk . . . Formaságok.

De a papírt eltettem.

A birtokot pusztulófélben találtam: sárgizgaz, rengeteg limlom mindenfelé. A főépület fala dűledezett, az utak szinte járhatatlanok voltak. Hanem micsoda remek termőföld!

Este ádázul, őrjöngve járták a szambát a négerek, rúgták a port a szobában, a dobhól meg pikulákból álló zenekar a himnuszt játszotta, Padilha pedig jó néhány félvér lánnyal egy nagy üst kukoricapálinka körül sürgölődött az udvaron, melyet egészen benőtt a kápornagaz. Ebben az érdekfeszítő szórakozásában zavartam meg:

— Mért nem gondozza a birtokát?

— Mi? — kérdezte Padilha; a nagy füstben megdörzsölte a szemét és nekitámaszkodott egy dinnyefának, mely a tűz mellett kókadozott.

— Traktor, eke, tisztességes földművelés. Sose jutott eszébe? Mit gondol, megnyit jövedelmez ez a föld, ha jól kihasználják?

Luís Padilha arca és keze földbirtokos számára siralmas tudatlanságról tanúskodott; ügyet se vetett a dologra, tovább kerülgette a pálinkásüstöt meg a félvér lányokat. Tökrészeg lett, s reggel felé már nem volt tőle maradásom: nyöszörgött, motyogott összevissza. Ökrös szekéren mentünk a városba; minden zökkenésre fölémelte a fejét:

— Gyönyörű lesz minden, Paulo úr. Baromi.

Belekapaszkodott a lőcsbe és elokádtta magát. Aztán elaludt, majd böfögve, öklendezve fölébredt:

— Eke! Nincs jobb az ekénél.

Másnap, még kápatosan élém állt:

— Paulo Honório barátom, a tanácsát kérném. Maga gyakorlatias ember...

— Szolgálatára.

— Azt hiszem, már említettem, hogy gondozni akarom a gazdaságomat.

— Mondott valamit.

— Elszántam magamat. Ez így nem lehet. Eleget jövedelmez, de sokkal többet is jövedelmezhet. Ekével... Nem gondolja? Egy mandiokaültetvény meg egy

modern malom tervével foglalkozom. Mit szól hozzá?'

Marhaság. Tönkretenni ezt a termékeny földet mandiokaültetvénnnyel!

— Remek!

Nem törődtem tovább a dolgokkal, hagytam, hadd lovalja magát, hadd menjen' este Gurganemába, és gitárszó mellett hányja-vesse a tervét. Csakugyan megváltozott. A Paraíba kövezetén — egy korsó nádpálinka a kezében — korhely cimboráit sanyargatta; vetőmagról, műtrágyáról szavalt nekik. Fejébe szállt a becsvágy, ki akarta tanulni a gazdálkodást és hamarosan az egész város megismerte az ültetvények, a gépek meg a malom tervét.

— Hogy megy a gazdálkodás, Padilha?

Eleinte válaszolt, aztán elérte a gúnyt és kitérő válaszokat adott; bántotta barátai álnoksága.

— Vadállatok! — horkantotta és rendületlenül hagyta, hogy becsapják a bakkarátban. — Beszéljünk másról.

Az ember nem tudta, kire gondol: a partnereire, akik megkopasztották, vagy a barátaira, akik ugratták. Nekem öntötte ki a szívét:

— Vadállatok! Látja, nagy vállalkozásba kezd az ember, ezek a marhák meg csak kicsinyeskednek. Itt senki meg nem ért semmit, Paulo barátom, szerencsétlen egy hely ez. Itt csak a galádságon meg a mókán jár az emberek esze.

Keserűség töltötte el, megrendült benne az első napokban tanúsított élszántság; be-

vallotta, hogy kölcsönt akart fölvenni Pereirától.

— A barom! Tüzetesen ismertettem a tervemet, meggyőzően bebizonyítottam, hogy nagyszerű az üzlet. Nem hitte, azt mondta, elment az eszem. Gondoltam, hátha magát érdekli a dolog. Nem adna vagy húsz contót?

Mosolyogva néztem ezt a vékony ajkú, odvas fogú, sárga kis férget.

— Padilha úr — tréfálkoztam —, sodort már cigarettát?

Padilha mindig készen vásárolta a cigarettát.

— Kényelmesebb — ismertem el —, de drágább is. Nos, Padilha úr, ha sodort volna cigarettát, tudná, milyen nehéz lehet ezret megsodorni belőlük. Gondolja meg, hogy még ennél is nehezebb tíz tostãot megkeresni. Egy contóban ezer tíz-tostão van. Húsz conto húszezer tíz-tostão. Úgy látszik, nem tudja. Olyan képpel beszél húsz centóról, mintha a pénz klozettpapír lenne. A pénz: pénz.

Padilha lehorgasztotta a fejét és boszúsan motyogta, hogy tud számolni. Elment, de még többször fölkeresett, és megint csak pénzt kért:

— Mit gondol, tőkepénzes vagyok én? Tönkre akar tenni?

Padilha hümmögött, és felajánlotta, hogy táblázzák be az adósságot a São Bernardo birtokra.

— Badarság! São Bernardo fabatkát se ér. Pereirának igaza van. A maga édes-

apja rablógazdálkodást folytatott a birtokon.

Végül egy ködös ígéretet tettem:

— Jó. Majd gondolkozok.

Másnap még mindig gondolkoztam:

— Majd meglátjuk, Padilha úr! A pénz: pénz.

Egy hétig játszottam így vele, s közben tudakozódtam az öreg Mendonça életkora, egészségi és vagyoni állapota felől. Amikor rászántam magamat, okos emberek esküdöztek, hogy elment az eszem.

Padilha megkapta a húsz contót (levonva a tartozását még a kamatokat), megvásárolt egy nyomdát és megalapította a *Viçosai Újság*-ot; ez a független politikai hírlap csak négy számot ért meg. Az Irodalmi és Szórakozó Kör lépett a helyébe.

Azevedo Gondim dolgozta ki az alapszabályait, s a közgyűlés első ülésén Padilhát megválasztották dísztagnak és örökös díszelnöknek.

A földművelést illetően Luís Padilha húzta-halasztotta a dolgot, gép-árjegyzékeket várt, de azok egyre késtek. Kerülni kezdett. Ha találkoztunk, csak lapított, szórakozottságot színlelt, és a szemébe húzta a kalapját. Az első váltó lejártakor ágynak esett. Meglátogattam: az ebédlőben bujkált, és kockázott João Nogueirával. Amikor meglátott, zavarba jött, cigarettától összeégett, rágott körmű, sovány ujjai úgy remegtek, hogy a kockák összekoccantak a kezében.

Azután nyomtalanul eltűnt. Azt mondták, elszelelt São Bernardóba.

— Mit csinálhat ott?

Az utolsó váltó egy téli napon járt le. Esett, mintha dézsából öntenék. Jókor reggel fölnyergeltettem Casimiro Lopesszel a lovat, köpenyt vettem magamra, és útnak indultam. Két mérföld négy óra alatt. Végtelen pocsolya volt az út. Megláttam Mendonça malmának a kéményeit és azt a földdarabot, melyen mindig vitáztak Salustiano Padilhával. Most Bom-Sucesso mezsgyekarói fenyegették São Bernardót.

A főépület felé indultam; a záporban még öregebbnek, még roskatagabbnak tettszett. A kápornát még most sem irtották ki. Leszálltam és beléptem, jó erősen toptogtam, pengettem a sarkantyúmat. Luís Padilha a nagyszobában aludt egy piszkos függőágyban, észre sem vette, hogy zápor paskolja az ablakokat, és az esőnyílások alatt tócsa áll a padlón. Megringattam a függőágyat. A *Viçosai Újság* hajdani tulajdonosa kábultan ült fel:

— Ön itt? Hogy van?

— Jól, köszönöm.

Leültem a padra, és megmutattam neki a váltókat. Padilha viszolygó remegéssel nézett félre:

— Gondolkoztam ezen a dolgon, sokat gondolkoztam. Már aludni se tudtam. Tegnap reggel el akartam menni önhöz, hogy megbeszéljük. De nem tudtam. Ilyen esőben...

— Hagyjuk az esőt.

— Sok gondom-bajom van. Halasztást akartam javasolni kamatnöveléssel. Nincs pénzem.

— Hát a malom meg a föld?

Luís Padilha kitérően válaszolt:

— Ez a tél mindent tönkretesz. Pénzem nincs, de az üzlet biztos. A haladék...

— Hagyja csak. Rögtön fizesse meg a tartozását.

— Hogyhogy fizessem meg? Nem megmondtam, hogy nem tudom? Csak úgy, ha elfogadja a nyomdagépet.

— Micsoda nyomdagépet? Meghülyült?

— Másom nincs. Ki-ki úgy segít magán, ahogy tud. Tartozok, nem tagadom, de hogy fizessek, ha így hamarjában a nyakamra teszi a kést? Ha most a fejem tetejére állítanának, egy vas se hullana ki a zsebemből. Sóher vagyok.

— Nem addig van az, Padilha. Biz ezek a váltók lejártak.

— De ha semmim sincs! Lopjak? Nem tudok fizetni, kész.

— Kész a fene, aki megeszi. Csak most kezdődik. Mindenéből kiforgatom, maga zshivány, inge, gatyája se marad.

Az Irodalmi és Szórakozó Kör örökös díszelnőke megszeppent:

— Türelem, Paulo úr. Ha nagy húhót csap, sose egyezünk meg. Fizetek én. Várjon néhány napig. Az adósság csakis az adós szívét nyomja.

— Egy órát se várok. Én komolyan beszélek, maga meg számárságokat fecseg! Itt nem marhaskodunk! Akarja, hogy ba-

rátságosan megoldjuk a kérdést? Becsülje fel a birtokát.

Luís Padilha eltátotta a száját, és tágra nyitotta kis szemét. São Bernardóból semmi haszna sem volt, de nagyon a szívéhez nőtt: ott rejtegette kudarcát és keserűségét; madárkákat pusztított, fürdött a patakban és szundikált. Túl sokat szundikált, mert félt, hogy találkozik Mendonçával.

— Becsülje fel.

— Magunk közt szólva — dünnyögte a szerencsétlen —, sose akartam megválni a birtoktól.

— Mért? São Bernardo szemétdomb. Úgy beszélek, mint a barátja. Igen, mint a barátja. Nem szeretném, ha úgy látnám egy embertársamat, hogy nyakán a kötél. Ezeknek a fiskálisoknak farkasétvágyuk van ám, aztán, ha én magára szabadítom ezt a Nogueirát, tarisznyát akaszthat a nyakába. Akkor aztán lesz kiadás meg kiadás, Padilha. Becsülje fel.

Alkonyatig vitatkoztunk a dolgon. Luís Padilha először nyolcvan contót kért.

— Megbolondult? Az apjaura ötvenért kínálta Fidélisnek. Az is drága volt. Most meg a nádmalom összedőlt, a szomszédok jószága szétdúlta a kerítést. Az épületek elhagyatott viskók, Mendonça is ácsingrá...

Kifulladtam. Nagyot szusszantam, és felajánlottam harminc contót. Ő leengedte hetvenre, és másról kezdtünk beszélni. Amikor visszatértünk az alkudozásra, elementem harminckettőig. Padilha erőskö-

dött, hogy hatvanöt, és megesküdött a mennybéli Istenre, hogy ez az utolsó szava. Én is kijelentettem, hogy egy vassal se adók többet, mert nem ér annyit. De azért megajánlottam harmincnégyet. Padilha barátságából beleegyezett hatvanba. Két teljes óráig vitatkoztunk, kötöttük az ebet a karóhoz, de eredménytelenül.

Elhatároztam, hogy pusztai utazásaimról fogok beszélni. Azután közönyösen megint felajánlottam a harmincnégy contót, s kiharcoltam az ötvenötöt. Nagylelkűnek mutatkoztam: harmincöt. Padilha nem adta alább ötvenötnél, lehordtam, a fejéhez vágtam, hogy a vén Salustiano kidobta a pénzét, amikor iskoláztatta. Végül már az öklömmel fenyegettem. Leengedte ötvenre. Megajánlottam negyvenet, de hozátettem, hogy a magam pénzét lopom. Ebből aztán egyikünk sem engedett. Megmakacsoltuk magunkat. Mendonçát emlegettem, aki fölfalja a birtokot, szóba hoztam a bírót, a becsüst meg a költségeket. A szerencsétlen meghunyászkodott, és leengedte negyvennyolcra. Megbántam, hogy negyvenet ajánlottam: kár volt, tiszta pénzpocsékolás. Padilha levánszorgott negyvenötre. Ragaszkodtam a negyvenhez. Egyszer csak beadta a derekát:

— Ajándék. Szöszért-kócért adom.

Leszámítva a tartozását, a többiről váltót akartam adni neki. Padilha elvesztette a fejét: sírt-rítt, az Űristent emlegette és az egész egyezséget visszavonta. Jöjjön az ügyvéd, jöjjön a bíróság, jöjjön a rend-

őrség, jöjjön maga az ördög. Vigyenek el mindenét. Köp az egyezségre. Köp a törvényre.

— Törődök én a törvénnyel? Köpök rá!

Vannak eszközei. Nem, nem ment el az esze. Vannak eszközei. A sajtótörvényszékhez fordul, követeli a jogait, tiltakozik a rablás ellen. Részvétet színleltem, és megígérttem, hogy készpénzzel fizetek, meg egy házzal, mert volt egy házam ott az utcában. Tíz conto. Padilha hét contóra becsülte a házat, és negyvenháromra São Bernardót. Még két contót kicsikartam belőle: negyvenkettő a birtokért és nyolc a házért. Még egy félóraig huzakodtunk, aztán megkötöttük az egyezséget.

Hogy meg ne gondolja magát, bevittem Padilhát a városba, és egész éjjel szemmel tartottam. Másnap korán reggel besétált a csapdába, és aláírta a szerződést. Levontam az adósságát, a kamatokat meg a ház árát, és átadtam neki hét conto ötszázötven mil-réist. Nem furdalt a lelkiismeret.

5

— Kurtán-furcsán szerezte meg az úr a birtokot, szót se értett velem — kiabálta Mendonça a kerítés túlsó oldaláról.

— Hogyhogy? Nem volt nagykorú a tulajdonos?

— Nagykorúnak nagykorú volt — vála-

szolta Mendonça, megemelve görbe orrát és ősz szakállát —, de az ügylet előtt tudakozódnia kellett volna.

— Én nem vagyok kíváncsi semmire. Azt hiszem, értjük egymást.

— Az úrtól függ. Tudja, hogy a mostani mezsgyekarók ideiglenesek? Ezt jó lesz leszögeznünk. Ki-ki maradjon a magáéban. Kár javíztatni a mezsgyekarókat. Én ki-döntöttem őket, aztán majd kijelöljük a végleges helyüket.

Azt mondtam az öreg Mendonçának, hogy már jócskán megnyirbálta São Bernardo földjeit. Fölszólítottam, hogy mutassa meg a papírjait. Ha nem tudunk meg-egyezni, jöjjön az ügyvéd, jöjjön a föld-mérő.

— Az ám! Megfizetné a bírákat, hogy engem zsebre rakjon. De én nem megyek bele. Ledöntöm a kerítést.

Gyorsan megszámloltam, hány félvér van vele, az én legényeimet is megszámloltam, és kijelentettem, hogy a kerítés marad. Megegyezhetünk, de csak szép szóval; kiabálással nem.

Engedékenyebb hangot ütöttem meg, félig-meddig megbántam a civakodást, nem kívántam összetűzni Mendonçával, ezzel a lobbanékony emberrel. Csak arra ügyeltem, nehogy azt higgye, már az első találkozásunkkor hasra esek előtte.

Casimiro Lopes előrelépett; a vállára tettem a kezemet, erre hátrább húzódott. Mendonça átlátta a helyzetet, és nyomban nyájasabb hangot ütött meg. Én hasonló-

képpen viszonzottam, és minthogy egy-két cédrusrönkre volt szüksége Bom-Sucesso környékéről, felajánlottam neki a cédrusfát. Szabadkozott, azt mondta, ad érte zebuborjakat. Közöltem, hogy nem akarok indián marhát tenyészteni, lelkesen beszéltem a limousini meg a svájci tehénről. Mendonça nem sokra becsülte a nemes fajtákat, túl sokat esznek, s nem bírják a kullancsot: ő vágóborjakat hizlalt.

Megint fölajánlottam neki a fát, s már nem szabódott annyira. Kurtán, szárazon, hideg mosollyal társalogtunk. A félvérek bizalmatlanul szemlélték a jelenetet. A szívem a torkomban dobogott, fölmértem a komédia minden következményét. Mendonça a szakállát vakargatta.

— A mezsgyekarók dolgát meg' később is megtárgyalhatjuk, nyugodtan.

— Jól van — egyezett belé Mendonça.

Elköszöntünk. Tovább húztam a szöges drótot, és a korhadt karók helyett újakat állítottam. Mendonça még megfordult messziről, és mosolyogva nézett rám vöröslő szemével.

Estefelé hazamenet Casimiro Lopes morgván ballagott mellettem. Egy szót se szóltam; egyszer csak köhintett egyet és megállt. Egy citromfának támaszkodtam, és elhessegettem a fejemben rajzó gonosz gondolatokat:

— Holnap hozz ki négy embert, temesd be ezt a pocsolyát. Aztán töltsd fel itt a patak partját, hogy el ne öntse az árterületet.

— Csak ezt?

Eszembe jutott, hogy a pocsolya betemetése helyett jobb lenne elhívatni Caetano mestert, elkezdhetné a munkát a kőbányában. De nem változtattam meg a parancsomat, az ilyesmi sose tesz jót a gazdának.

— Csak ezt? — kérdezte még egyszer Casimiro Lopes.

Kitaláltam, mi motoszkál szűk agyában, a bozontos hajzat alatt, a hatalmas pofacsontok és a duzzadt ajak mögött. Talán igaza van. Óvatosan kell eljárnom, körül-nőm kell a bozótot, vigyáznom kell az utakon. Meg az a düledező, lyukas falú ház!...

Elhatároztam, hogy elhívatom Caetano mestert és a kőtörőket.

Fene megette! Megráztam a fejemet, és elhessegettem egy kósza tervet.

— Egyelőre csak ezt.

6

A második esztendőben ijesztő gondokkal küszködtem. Ricinust és gyapotot ültettem, de pocsék lett a termés, és az alacsony árak miatt hónapokig nélkülöztem, evickéltem, ahogy tudtam, és minden erőmet összeszedtem, hogy csődbe ne jussak. Bitangul dolgoztam, alig hunytam le a szememet, hajnalban négykor keltem, nap-hosszat kint voltam a tűző napon, az eső-

ben, késsel, pisztollyal, töltényövvvel; a pihenőben egy darab sült tőkehalat és egy marék lisztet ettem. Este a függőágyban parancsokat osztogattam Casimiro Lopesnek. Ott gubbasztott gyékényvackán, és, bár fáradt volt, figyelmesen hallgatott. Néha kint fölugatott Tubarão; ilyenkor hegyeztük a fülünket.

Egyszer lépteket hallottunk a ház körül. Kikémleltem a fal egyik repedésén. Koromsötét volt, de észrevettem egy alakot.

A lépések tovább hallatszottak. A kutya ugatott és morgott.

— Csak ez kellett! — suttogta Casimiro Lopes.

Másnap meglátogattam Mendonçát; nyugtalanul fogadott. Szó esett mindenről. kivált a választásokról. Nyájas szavakat intéztem a lányaihoz, két vénkisasszonyhoz, sajnálkoztam a felesége halála miatt, aki derék teremtés, jóságos, készséges hölgy volt, bizony, bizony. Mendonça ijedten kérdezte, honnan ismerem Alexandrina asszonyt.

— Régóta ismertem. A vén Salustianónál dolgoztam. Eleget kapáltam neki.

A lányok elkomolyodtak, de az apjuk úgy vélte, tisztességes dolog, hogy őszintén beszéltem az életemről. Azután a szomszédokra panaszkodott (hogy kutyába se veszik).

— Van errefelé egy-két csirkefogó, azok nagyon magasan hordják az orrukat, pedig azok is úgy kezdték, ahogy az úr. A mun-

ka nem szégyen. De ha én is koszban születtem volna, minek tagadnám?

Meg akart szégyeníteni:

— Napszámos volt, mi? Oda se neki. Fidélnék most cukornád-malma van, pedig valamikor baromfit lopott.

Amíg a szomszédját szapulta, figyelmesen szemügyre vettem. Lassanként elmúlt a megjelenésemkor támadt nyugtalansága. Láthatóan kedvét lelte a szomszédai ócsárlásában, mintha minden másról megfeledkezett volna, de lehet, hogy csak engem akart megtéveszteni. Én meg lovat adtam alá, és a választásokra tereltem a szót. De nem volt biztos, hogy sikerül lóvá tennem, az is megeshetett volna, hogy ő szed rá engem. Ha így volt, azt hiszem, jól játszotta a szerepét, mert végül is meggyőződtem, hogy bízik bennem. Vagy inkább én játszottam jól, ha meggyőztem, hogy csak politizálás végett mentem el hozzá. Ha azt hitte, bolond volt. De ezt aligha gondolta. Talán később úgy vélte, csalódott, mert én őszinte voltam. Márpedig az voltam. Amíg beszéltem, amíg handabandáztam neki, amíg hallgattam a történeteit, végül is megkedveltem Bom-Sucesso gazdáját.

Tovább figyeltem, de szinte önkéntelenül. Fölriadt. Ásított egyet, majd sárgás-fehér kefehájára csapott a tenyerével, és szétlapította egy szúnyogot. Akkorát, mint egy puskagolyó! Rettenetes éjszakája volt.

Azt feleltem, hogy én úgy aludtam, mint a bunda. São Bernardóban betemették a

mocsarakat, írmagja se maradt a szűnyogoknak. Megbántam, hogy elhamarkodottan beszéltem. Mendonça sandán nézett rám, gondolom, nem volt elragadtatva. Megint azt emlegette, hogy álmatlanságban szenved, én meg csak azt hajtogattam, hogy jól aludtam. Bár elég bizonytalanul csóváltam a fejemet. Természetesen tudta, hogy hazudok.

Mindketten ostobán hazudoztunk. Megint szóba hoztam a munkáséletemet. Közepes eredménnyel: a lányok csak súgtak-búgtak, Mendonça meg csak a száját tátozta.

Egy rosszképű félvér lépett a szobába. Mendonça a fejét forgatta. El akart búcsúzni tőlem, de én féltem, hogy a pillanat nem a legalkalmasabb erre, s a helyemen maradtam, reméltem, hogy helyreütöm a hibámat, mert a lányok biztosan tolakodó fráternek tartanak.

— Ha a jövő tél is ilyen lesz, mint az idei, minden odavész: tönkremegy a termés, egy bokor mandióka se lesz.

— Bizony — hagyta rá Mendonça; láthatóan el volt foglalva a félvérrel, aki nyugodtan nézett rám, föl se emelte a fejét.

— Hát akkor a viszontlátásra — mondtam hirtelen. — Vasárnap lesz a választás, mi? Jól van. Levágok egy ...

(Azt akartam mondani: egy ökröt. De meggondoltam a dolgot: mindenki tudta, hogy féltucat választóm van.)

— ... egy birkát. Egy birka elegendő, nem? No, jól van. Viszontlátásra.

Elégedetlenül távoztam. Azt hiszem, nagyjából ennyi történt. Nem emlékszek pontosan.

Átmentem az udvaron, és rátértem a São Bernardo felé vezető ösvényre. Szégyen, gyalázat! Elvenni a más földjét, ilyen hitvány csapásokat hagyni neki, ahol nyüzsög a kaméleon, és az utas kópébe csap a bozót!

A birtok határára értem. A mezsgyekarók még ott voltak, ahol tavaly találtam őket. Mendonça iparkodott, hogy előbbre helyezze a kerítést, de türtőztette magát; én meg a régi határokat próbáltam elérni hasztalanul. Egyetlen komolyabb nézeteltérésünk támadt: egy São Bernardó-i suhanc szégyenben hagyta Mendonça főmolnárának a lányát; ezért aztán Mendonça belehasított a drótkerítésbe, de én kijavítottam a mezsgyét, és összeadtam a legényt a kislánnyal.

Megtekintettem a gyapotföldeket, és a csatorna felé indultam. Egy-két ember dolgozott.

Fölhágtam a dombra. Már elkészültek a házunk alapjai, már a falak felhúzását is megkezdték. Egyszer csak dörrenést hallottam. Megremegtem. A kőbányából hallatszott, ahol Caetano mester szedte lassan a követ két kőtörővel. Még egy csúnya robbanás: csak úgy fröccsent szét a kavics.

Mikor ér már véget ez a tessék-lássék munka? Sajnos, nem volt miből serényebben dologhoz látnom. Csak néhány em-

berrel bajlódtam, de pénteken még így is alig tudtam előteremteni a bért szombatra.

Kérdeztem egyet-mást a kőművestől. Az egyetlen kőművestől. A falak egy méter magasra emelkedtek. Ha több munkással dolgoztatnék, kevesebbe kerülne a munka. A csatornaépítés se haladt, inkább megfenneklett. Egy-két apró alak tett-vett a kőbányában, de semmi nyoma se volt fél-éves munkájuknak.

Lent ökrös szekér haladt; egy másik ökrös szekér is feltűnt téglával megrakva.

Hol járhat az öreg Margarida? Jó lenne föl kutatni az öreg Margaridát, és elhozni São Bernardóba. Már százéves is lehet az öreg, szegény feje.

Megvártam, hogy a napszámosok elmosásák a vakolókanalakat, és elrakják a számszámokat. Egyedül maradtam. A zsellérek meg a csatornázó munkások is szétszéledtek.

Utoljára még fölhangzott egy-két dörrenés a kőbányában. Mendonçára gondoltam. Gazember. A kerítésen innen gyapot fehérlett, a mezsgyéken ricinus nőtt; túl-
nan meg csak gaz és túskebozót. Mennyi földet eltulajdonított az a csirkefogó! Szerencsére békességben élünk. Látszólag. Mindenesetre jó lesz, ha igyekszek hazafelé.

Lesiettem a domboldalon, és elmentem vacsorázni. Vacsora közben halkán beszélgettem Casimiro Lopesszel, eleinte csak köntörfalaztam, majd föl vázoltam egy tervet. Casimiro Lopes mit se értett a köntör-

falazásból, a tervezgetésben azonban részt vett.

Elindítottam a dolgot, bezártam az ajtókat, és megírtam néhány levelet fővárosi bankoknak és az állam kormányzójának. A bankoktól hitelt kértem, a kormányzóval közöltem, hogy hamarosan több üzemet létesítek, és adómentességet kértem a hozatandó gépekre. Igazában elég valószínűtlen volt, hogy hitelt kapok, és fogalmam se volt, miből fizetném ki a gépeket. De megszoktam, hogy már félig-meddig az enyémmnek tekintsem őket.

Azután tanácsot kértem a mezőgazdasági szakiskolától: hátha veszek egy limousini borjút.

Amikor elvégeződtem, lépteket hallottam a ház körül. Fölkeltem és kikémleltem a hasadékon. Egy alak járt kint, és az ujjával pattintgatva csitította Tubaráót. Jobban szemügyre vettem, és azt a rossz-képű pasast véltem fölismerni benne, aki Mendonçáéknál lépett be a szobába. Abba-hagytam a leskelődést, és előszólítottam Casimiro Lopest, hogy tartsa szemmel. Lefeküdtem, Caetano mester és a kőbánya jutott az eszembe. Kőtörő kalapács, fészítőrúd, sziklafúró, puskapor, lőgyapot.

— Odavalósi — dűnnyögte Casimiro Lopes, és öklével kimutatott a függőágyból.

— Nyilván.

Másnap, szombaton, levágtam a birkát a választóknak. Vasárnap délután, a szavazásról hazamenet Mendonça golyót ka-

pott az oldalába, és ott az úton, Bom-Sucesso mellett beadta a kulcsot. Most egy félkarú kereszt áll azon a helyen.

A bűntény időpontjában én a városban voltam, és a vikáriussal tanácskoztam arról, hogy São Bernardóban templomot szándékoznak építtetni. Majd, ha jövedelmez a gazdaság.

— Borzalom! — kiáltott fel Silvestre atya, amikor meghallotta a hírt. — Voltak ellenségei?

— Voltak-e? De még mennyi! Mint égen a csillag. De térjünk a tárgyra, Silvestre atya. Mibe kerül egy harang?

7

Ekkoriban történt, hogy Brito *Újságjánál*, Maceióban egy magas, sovány, hajlott hátú és sárga képű, oldalszakállas öregúrral találkoztam; Ribeirónak hívták, és olcsó cigarettát szívott. Messziről látszott, hogy majd felfordul éhen. Rokonszenvesnek találtam, s mert számtartóra volt szükségem, magammal vittem São Bernardóba. Egy-két bizalmasabb szót váltottam vele, és meghallgattam a történetét, amelyet magam is elmesélek, szinte az ő szavaival, csak az igéket teszem harmadik személybe.

Ribeiro úr hetvenéves volt és boldogtalan, pedig valamikor ifjú volt, és jobb napokat látott. A faluban, ahol lakott, a

férfiak, ha meglátták, kalapot emeltek neki, a nők pedig lehajtották a fejüket, és ezt mondták:

— Dicsértessék a Mi Urunk, Jézus Krisztus, őrnagy úr.

Ha valaki levelet kapott, őt kérte meg a kibetűzésére. Ribeiro úr elolvasta a leveleket, mindenki titkát ismerte, köztisztelenek örvendett, és őrnagy úrnak szólították.

Ha két szomszéd összetűzött a föld miatt, Ribeiro úr magához hívta őket, tanulmányozta a dolgot, kijelölte a határokat, és meggátolta, hogy a civakodók ölre menjenek.

Mindenki vakon bízott az őrnagy tudományában. Ribeiro úr csakugyan nem volt együgyű ember: fájta a régi törvényeket, buzgón olvasta a régi újságokat, és az olajlámpás fényénél nehéz és titokzatos szavakat tartalmazó könyvek fölött rongálta a szemét. Ha egyik-másik furcsa szó elterjedt, Ribeiro úr megmagyarázta a jelentését, így növelte a nép szókinsét.

Mert bizony a többi együgyű ember volt.

Néha megesett, hogy egyik-másik ilyen jámbor teremtetést leszúrták vagy agyonütöttek. Ribeiro úr derék ember volt, elővette a gyilkost, megkötözte és bevitte a városi börtönbe. A halott családját pedig pártfogásába vette.

Az is megesett, hogy egy-egy leányzó pityeregni kezdett, és végül kibökte, hogy másállapotban van. Ribeiro úr fölkutatta a csábítót, papot hívott, és a falu kápolná-

jában összeadatta a párt. Azután megjött a gyerek, és Ribeiro úr lett a keresztapja.

Ha az őrnagy úr döntött, senki sem apellált. Az őrnagy úr döntése szentírás volt.

A helységben nem volt sem karhatalom, sem bíró. A vikárius is messze lakott, ezért Ribeiro úr felesége imádkozta a harmadot, és bibliai történeteket is ő mesélt a gyerekeknek. Meglehet, hogy egyik-másik történet csak mese volt, de akkoriban a gyerekek nem törődtek az igazsággal.

Ribeiro úrnak kis családja, de nagy háza volt. A házából ki nem fogyott a vendég. Az őrnagy jókora gyapotültetvényekkel is rendelkezett. Gyapotszedéskor az egész lakosság ott sürgölődött. A négerek nem tudták, hogy ők négerek, a fehérek nem tudták, hogy ők fehérek.

Ribeiro úr igazán nagy tiszteletnek örvendett. Ha verekedés támadt a vásárban, ő csak felemelte a karját, és elkiáltotta magát:

— Aki barátom, velem jön.

A vásár szétszéledt, a verekedés véget ért, mindenki az őrnagy úrral ment, mert mindenki az őrnagy úr barátja volt.

Szent Iván éjszakáján óriási máglya világította meg Ribeiro úr házat. A többi ház előtt is volt máglya, de az őrnagy úr máglyáján több szekér fa égett. Lányok, legények karonfogva sétáltak körülötte. A parázson kukoricát pattogattak, és félelmetesen durrogtattak a mordállyal. Az őrnagynak volt mordálya, de ezt a mordályt csak

a Szent Iván-napi mulatságokra tisztították meg a rozsdától.

De hát mindez régen volt.

Minden megváltozott. Emberek születtek, emberek meghaltak, az őrnagy keresztiai megnőttek, s elmentek katonának, vasúton.

A faluból község lett, a községből város lett 'polgármesterrel, bíróval, ügyésszel és rendőrkapitánnyal.

Gépek jelentek meg — és az őrnagynak már nem futott úgy a lova.

Vikárius jött a városba, az aztán bezárta a kápolnát, és egy szép templomot építtetett. A bibliai történetek elenyésztek a gyerekek emlékezetében.

Megjött az orvos. Nem hitt a szentekben. Ribeiro úr felesége elszomorodott, lesoványodott és meg is halt.

Az ügyvéd is megnyitotta az irodáját, s mindjárt megcsappant az őrnagy tudománya; csőstül támadtak a peres ügyek.

A város igazán gyors fejlődésnek indult. Sok ember ismeretlen nyakkendőt és hivatást választott. A szűk utcákon már nem nyikorogtak az ökörfogatok. Autó, benzin, villany és mozi. No meg adók.

Lányok, legények már nem járkáltak karonfogva a Szent Iván-napi máglyák körül: tangót táncoltak a mulatóban.

Egyszer Ribeiro úr rájött, hogy túlságosan nagy házban lakik. Eladta és kisebbet vásárolt. A mostani nagy szabadosságban az ő tekintélye egyre fogyatkozott, végül semmi se maradt belőle.

Ribeiro úrnak volt egy fia meg egy leánya: a fiú futballozott, a lány szalagot, rengeteg szalagot viselt. Elmaradottnak találták a helységet, és elmentek világgá. Ribeiro úr elbújt szégyenében. Egy hétig búslakodott, pénzzé tette a kacatjait, és a gyerekei keresésére indult. Nem találta őket. Kószáltak a világban, a lány a gyárak körül, a fiú a katonaságnál.

Ribeiro úr a fővárosba költözött. Megjárta a szegénykórházat, aludt padon a parkokban, árult lottószelvényt, zugvállalatok ügynöke és fullajtárja volt. Tíz év múlva az *Újság* írnoka és könyvelője lett, százötven mil-réis fizetéssel, és kölcsönöket kért a barátaitól.

Amikor az öreg befejezte az elbeszélését, elkiáltottam magamat:

— Megsántult Ribeiro úr, hogy így elmaradt a kortól? Mért nem igyekezett? Fenne megette!

8

Az a rosszképű félvér, akivel Mendonçánál találkoztam, szintén megütötte a bokáját. Tiszta sor. Az effajta emberek vajmi ritkán halnak meg tisztességes halállal. Az egyiket kígyómarás viszi el, a másikat a pálinka, némelyik meg maga pusztítja el magát.

Az egyik munkásomat a kőbányában

érte a veszte. A feszítőrúd félrecsúszott a kő alatt, mellbe vágta, vége. Özvegyet meg apró gyerekeket hagyott hátra. Azok is elhaláloztak: az egyik gyerek tűzbe esett, a másikat megették a férgek, a harmadiknak torokgyíkja volt, az asszony meg felakasztotta magát.

Hogy csökkentsem a halálozást és növeljem a termelést, megtiltottam a pálinkaivást.

Fölépült az új ház. Azt hiszem, nem kell leírnom. Főbb részei már szóba kerültek, vagy szóba kerülnek, a többi nem fontos, csak az építészeket érdekelheti, azok pedig aligha olvassák ezt az írást. Minden nagyon szép és kényelmes lett. Persze, attól fogva nem függőágyban aludtam. Bútort vásároltam, meg különböző berendezési tárgyakat: egyiket-másikat óvatosan használni kezdtem, a többit még ma sem használom, mert nem tudom, mire valók.

Itt átugrok öt esztendőre, s öt év alatt sokat változik a világ sora.

Gondolom, senki se képzelem, hogy amíg ezekkel a bajokkal megküzdöttem, mindig magabiztosan haladtam, és megtorpanás nélkül jártam a magam útját. Dehogyan haladtam, dehogyan jártam! Olykor elcsüggedtem, szerettem volna mindent visszacsínni; kerülgettem az akadályokat: csűrtem-csavartam a dolgokat. Úgy gondolják, rosszul tettem? Igazában sose tudtam, mikor cselekedtem jól, mikor rosszul. Tettem jót, s néha megittam a levét, tettem rosszat, s olykor kerestem rajta. Mindig az volt a

célom, hogy megszerzem São Bernardo földjeit, s ezért ennek a célnak érdekében mindent jogosnak tartottam.

Hála Istennek többet elértem, mint amennyit reméltem. Bizony, ráncos lett az arcom, de a hitel, mely kezdetben makacsul elzárkózott előlem, a sarkamba szegődött. Az üzletek is maguktól szaporodtak. Maguktól. Ördögösség? Áh! Ha megindul a dolog, úgy megy minden, mint a karika-csapás. Ha nem indul meg, karba tehetik a kezüket. De ha látják, hogy melléjük szegődött a szerencse, ragadják üstökön: csinálhatnak akármilyen marhaságot, minden jól üt ki. Láttam embereket, akik agyondolgozzák magukat, mégse viszik semmire. Ismerek lusta fickókat, akiknek van szimatuk: ha alkalom kínálkozik, kinyújtózkodnak, kitátják a szájukat — és mindent fölfalnak.

Én nem vagyok lusta. Az első kísérleteimben szerencsém volt, a többiben meg magam mellé kényszerítettem a szerencsét.

Mendonça halála után természetesen leöntöttem a mezsgyekarókat, és jó messze vittem őket, még messzebb, mint ahol Salustiano Padilha idejében álltak. Lett is felhördülés.

— Hölgyeim, Mendonça úr eleven ördög volt életében. Ennek már vége. Ha nem tetszik, bátran mehetnek a törvénybe.

A törvény drága mulatság, nem mentek a törvénybe. Én meg vérszemet kaptam, benyomultam a Fidélis földjére — aki fél karjára béna — és a Gamáék birtokára, akik vígan élték világukat Recifében és jo-

got tanultak. Magalhães doktor bíró volt, ezért az ő cukorültetvényét megkíméltem.

Az apróbb erőszakosságok észrevétlenek maradtak. A nagyobb pöröket a bíróság előtt nyertem meg, hála João Nogueira furfangjainak.

Kockázatos vállalkozásokba fogtam, adósságokba vertem magamat, gépeket vásároltam; ha szememre vetették, hogy az egész világot föl akarom falni, rá se hederítettem. Almatermesztésbe és baromfitegyezésbe fogtam. Hogy piacra szállíthassam a termékeimet, kocsit építésébe kezdtem. Azevedo Gondim két cikket is írt róla, hazafinak nevezett, és Fordot, Delmiro Gouveiát emlegette. Costa Brito is megírta az *Újság*-ban, magasztalt engem, és magasztalta a polgármestert. Ennek fejében kicsikart tőlem száz mil-réist.

De hírverés ide, hírverés oda, meggyűlt a bajom. Amíg csak São Bernardóban meszkedtem, minden rendben volt; hanem amikor négy-öt birtokot megkaparintottam, egész bögölyraj szabadult rám.

Két félvéreemet leszedték, s orvul énrám is rám lőttek. Könnyű sebet kaptam, itt a helye a vállamon. Elkeseredetten küldtem még száz mil-réist Costa Britónak, és fölkerestem João Nogueirát meg Gondimt:

— Beszéljenek ezeknek a marháknak a fejével. Közérdekű munkálatokat végzek, még csak adót se szedek érte a környéken. Gyalázat! Mért nem segít a város? Beszéljen a prefektussal, Nogueira úr. Hátha szerzünk néhány hordó cementet az istállóhoz.

A cementet nem kaptam meg, de az istállót fölépítettem. Óriási terveim voltak, furcsa módszereket választottam, ezért a rendes emberek bolondnak tartottak, és békében hagytak.

Ekkoriban látogatott meg az állam kormányzója. A csatorna már három éve elkészült. Fidélis szerint marhaság volt:

— Mire való a csatorna, hisz a patak se szárad ki soha?

Csakugyan, látszólag semmire se volt jó. De ennek a csatornának a vize hajtotta a hántoló meg a fűrésztelep gépeit.

A kormányzónak nagyon tetszett az almáskert, a sok Orpington-tyúk, a gyapot-meg a ricinusültetvény, elégedett volt a limousini szarvasmarhával, fényképeket kért tőlem, és megkérdezte, hol az iskola. Azt mondtam, hogy sehol. Az ebédnél — pezsgő is volt — Magalhães doktor nyöszörgött el egy beszédet. Őméltósága megint szóba hozta az iskolát. Szerettem volna mondani egy-két cifrát, de türtőztettem magamat.

Iskola! Bánom is én, hogy mások tudnak-e olvasni, vagy se!

— Ezek az államférfiak annyit értenek a dologhoz, mint tyúk az ábécéhez. Küldjenek csak tanult embereket ricinust szedni. Megnézhetik a termést.

Padilha üveges szemmel kelt fel az asztaltól, és halkán ötven mil-réist kért tőlem.

— Egy vasat se.

Már mentem is, hogy megmutassam a jeles vendégnek a fűrésztelepet, a hántolót

és az istállót. Röviden elmagyaráztam a prést, a dinamót, a fűrészeket és a kul-lancsirtó fürdőt. Egyszer csak észbe kap-tam, hogy az iskola megszerezhetné szá-momra a kormányzó jóindulatát; mert egy kis szívességet akartam kérni tőle.

— Hát igen, igen. Mire méltóságod me-gint erre jár, ez a népség már javában be-tűzget.

Később, amikor a templom emelkedő fa-láról néztük a tájat, félrehívtam Nogueira ügyvédet:

— Doktor úr, holnap küldje el hozzám Padilhát; beszélnem kell vele, de az a sze-rencsétlen alig áll a lábán. Ugye nem felejtí el? Majd reggel, ha kialussza azt a kis bor-gózt.

Őméltósága elbúcsúzott, és ez a nap em-lékezetes maradt. Az autók az országúton futottak. Amíg néztem, milyen porfelhőt kavarnak, a kezemet dörzsöltem:

— Fene bele. Ebből a látogatásból jó csomó hasznot húzok. Egész vagyont. Majd elválik, mennyit keresek rajta.

Magabiztosnak mutatkoztam, pedig való-jában rettegtem a hitelezőimtől. Jól ment sorom, igaz, a bevételem több volt, mint a kiadásom, de azok a gazemberek a tor-komra tehették volna a kést, ha akarták volna. Most már nem féltem annyira. Az iskolán egy vagyont kerestem.

Tovább dörzsöltem a kezemet. Fene bele!

Elhatároztam, hogy pártfogásomba ve-szem a Mendonça családot. Anyagi helyze-tem akkor kezdett föllendülni, amikor a lá-

nyoknak meghalt az apjuk. Akkoriban sokat ért nekem néhány négyszögöl televény. Egy kis vacak' televény.

Megsajnáltam a Mendonça lányokat. Holnap megkapáltatom Bom-Successóban azt a hitvány gyapotültetvényt, mert már ellepte a gaz. Nagyon rosszul megy a Mendonça lányoknak. Az apjuk körmönfont fickó volt, de szegények mit tehetnek róla? Elhatároztam, hogy nyitva tartom a szememet, nehogy elvetemült szomszédok kiforgassák őket a javaikból. A nők szinte kivétel nélkül gyámoltalanok. De ha valamelyik csirkefogó ártani akar nekik, velem gyűlik meg a baja.

9

Másnap, ahogy a földekről hazatértem, João Nogueirát, Padilhát és Azevedo Gondimt találtam a tornácon; női mellekről, lábakról áradoztak. Egyre jobban belemelegedtek a beszélgetésbe.

— Művelt nő — bizonygatta João Nogueira. — Iskolázott.

— Nem is buta — tette hozzá Azevedo Gondim.

Padilha úgy vélte, hogy semmilyen tulajdonsága nem hasonlítható a kebléhez és a lábához.

— Csakugyan nem — dünnyögte és közben gyufaszállal piszkálta a körmét.

João Nogueirának eszébe jutott felelősségteljes hivatása. Érettségije volt, elmúlt negyvenéves, és tiszteletre méltó kopaszsággal dicsekedhetett. Néha kirúgott a hámból. De az ügyfelekkel csak üzletről tárgyalt. Én négy conto nyolcszázat adtam neki évenként, hogy segítségemre legyen a törvény előtt São Bernardo fölvirágoztatásában, ezért velem tudákosan, kissé fontoskodva beszélt. Én doktor úrnak szólítottam: nem is tudtam volna bizalmasabb hangot megütni. Nála többre tartottam magamat, ha kevesebb volt is a tudományom és kevesebb a ravaszságom. Sőt, kissé meg is vettem az agyafúrtságát. De hasznosnak bizonyult, s nagy tiszteletet tanúsítottunk egymás iránt.

— Elkísértük Padilha barátunkat — mondta Nogueira. — Együtt jöttünk. Hűvös volt a délután, jólesett a séta, azért én is elballagtam egy kis tanácskozássra.

Csöndesen betessékeltem, és fölnéztem az ablakra, ahol az üzleti könyvek fölött Ribeiro úr fehér oldalszakálla és pápaszeme látszott. Bementünk az irodába. Hónap elején jártunk. Kinyitottam a fiókot, és átadtam az ügyvédnek két köteg kétszázast. Ribeiro úr reszkető kézzel, körülményesen bevezetett egy tételt a bejegyzési naplóba, és tapintatosan távozott. João Nogueira leült, átadta a nyugtát, papírokat vett elő a táskájából, és beszámolt néhány pör állásáról. Már az elsőnél meggyőződtem, hogy a négyszáz mil-réis nem volt haszontalan befektetés. Csak a törvénytörő

jegyzőhöz nem volt sok bizalmam. Meg a bíróhoz. Minden hájjal megkent fickók.

— Persze. Ígérjen doktor úr. Előre egy vasat se. Csak ígérjen. A végén majd fizetünk, ha tisztességesen viselkednek.

Jelentéktelen részletekről kaptam felvilágosítást, néhány utasítást adtam Ribeiro úrnak, és visszamentünk a tornácra, ahol Luís Padilha újrakezdte Azevedo Gondim-mal a lábak dicséretét.

— Kinek a lábáról van szó?

— A Madalenáéről — válaszolta Gondim.

— Ki az?

— Egy tanítónő. Nem ismeri? Csinos.

— Művelt — vágott közbe João Nogueira.

— Csinos — mondta még egyszer Gondim. — Egy kis szőke, úgy harmincéves lehet.

— Mennyi? — kérdezte João Nogueira.

— Úgy harminc, körülbelül.

— Legföljebb húsz.

— Mert maga nem látta közről — vágott közbe Gondim. — Ha látta volna, nem mondana ekkora marhaságot.

— Nem? Nagyon is közről láttam Magalhãeséknál, Marcela születésnapján. Húszéves.

— Mert maga este látta. Nappal egész más. Harmincéves.

Padilha szomorúan nézte a patakparti kövér réten legelő borjakat meg a csatornát, ahol kacsák úszkáltak; fölsóhajtott, és azt javasolta, legyen huszonöt.

— Annyi. Huszonöt éves.

Nyújtózkodtam egyet; elfáradtam, egész nap kint veszekedtem a tűző napon a munkásokkal:

— Jól van Padilha, száz szónak is egy a vége. Huszonöt éves. Itt vacsoráznak ugye? Majd autóval visszamennek. Beszédem van magával, Padilha.

Luís Padilha megkapta az üzenetemet, az este óta furdalta az oldalát a kíváncsiság.

— Hogy a tárgyra térjek: úgy gondoltam, nyitok egy iskolát.

— Nagyszerű — kiáltott fel Azevedo Gondim, és elmosolyodott; ettől még laposabb lett az orra. — Megfogadta a tanácsomat, mi? Nincs párja az iskolának.

Az ügyvéd végigsimított a fején, és szórakozottan azt mondta, hogy az iskola nagyon hasznos lesz.

Vállat vontam:

— Tudom is én. Alig hiszem. Úgyanyyira, hogy Padilhát akarom megbízni vele. Persze, jó falusi iskolát is lehetne létesíteni, ahol tisztességesen megtanítják a földművelést meg állattenyésztést. De honnan vegyek szakembereket? Aztán mi csoda pénzbe kerül! Egyelőre elég egy kis olvasás, írás, számolás. El tudná vállalni, Padilha?

Luís Padilha a fizetés felől érdeklődött, és kijelentette, hogy rengeteg a dolga.

Lassanként meggyulladtak a villanylámpák. Kigyúltak a fények a parasztházakban is. Azok a szerencsétlenek, akik ott él-

tek összezsúfolva a birtok végében, sose gondolták, hogy egyszer villannyal világítanak! Világítás éjfélig. Kényelem. A telefont is be akartam vezettetni.

Casimiro Lopes sántikálva közelebb lépett.

— Gyerünk vacsorázni. Azért hívattam, mert úgy gondoltam, kapóra jön magának, Padilha. De ha sok a dolga, hagyjuk az egészséget. Ülünk asztalhoz.

A vacsora alatt Azevedo Gondim előadta látogatásának célját: fölfedezte az öreg Margarida tartózkodási helyét.

— Mit beszél? S eddig hallgatott, Gondim.

Azevedo Gondim színültig töltötte a poharát:

— Jacaré-dos-Homensban lakik.

— Hol van az?

— Pão-de-Açúcarban. Ma kaptam egy levelet. Az ismertetőjelek, az életkor, a szín, minden megegyezik.

— Egy sajtáros családnál lakik. Már ki is vettem a hirdetést a *Dél keresztjé*-ből.

— Jól van. Ismernek valakit Pão-de-Açúcarban? Ismervalakit Pão-de-Açúcarban, Ribeiro úr?

Nem ismertek.

— Gondim, ha már kezébe vette a dolgot, kérje meg a vikáriust, hogy írjon Soares atyának, küldjék vissza az öregasszonyt. Legjobb, ha magukkal megyek, beszélék Silvestre atyával. Óvatosan kell visszahozni az öreget, hogy meg ne viselje az utazás. Ha itt az öreg, megcsináltathatja,

Gondim, azokat a vacakokat. Hogy is hívják őket?

— Klisék. Klisék, ábrák.

— Ja igen. Szerezzen kliséket, ábrákat, ha itt lesz az öreg.

— Ezen az iskolán töröm a fejemet — dünnyögte Padilha.

— Magam is. A számból vette ki — szakította félbe João Nogueira. — Bízza meg Madalenát Paulo Honório úr. Remek munkaerő, tanult nő.

— A házának is díszére válik Paulo úr — harsogta Azevedo Gondim.

— Szamárság, minek nekem csecsebecse?

Padilha zavartan mormolt, és rávetette magát a koncrá:

— Egy szóval se mondtam, hogy nem fogadom el. Csak azt mondtam, hogy sok a dolgom. De azt is kérdeztem, mennyi a fizetés.

Szórakozottan bajlódtam egy tyúkszárnnyal, és nem válaszoltam.

— Azt kérdeztem, mennyi a fizetés — mondta még egyszer Padilha félszegen.

Az istenadta! Olyan pöttöm, olyan jelentéktelen volt, mint egy poloska.

— Majd meglátjuk. Azt se tudom, maga mennyit ér. Úgy száz mil-réis havonta. Mondjuk százötven, próbaképpen. Lakás, ellátás, jó társaság, százötven mil-réis havonta és napi nyolc óra munka. Rendben van? De már most kikötöm: a munka munka, és itt senki se részegeskedhet. Itt csak a vendégek isznak.

— Persze, persze — motyogta a megszeppent Padilha. — Gondolkodom rajta. Ami az ivást illeti, fölösleges a figyelmeztetés, mert én nem szoktam inni. Csak étkezés után, akkor se mindig, és néha egy pohárral, ha a barátaim megkínálnak. Lehet, hogy elfogadom.

Csöndben fejeztük be a vacsorát. Maria das Dores behozta a kávé, és kivitte a tányérokat. Kinyitottam a dohányos szelencémet, rágyújtottam a pipámra, és kimentünk a szalonba.

Ribeiro úr kinyitotta az *Újság*-ot. Ösztönszerűen egy sarokba húzódtam, minél távolabb a nyitott ajtóktól. De egy ablaktól nem tudtam félrehúzódni. Be akartam csukni, de megnyugodtam: Casimiro Lopes vigyázott a házra, fölült a templom épülő falára, a lába közé fogta a puskáját, és mozdulatlanul szimatolt.

— A mi Padilha barátunk visszatér São Bernardóba — mondta João Nogueira.

— És befejezi a könyvét — tette hozzá Azevedo Gondim. — Padilha, ha rendesen él, magának gyerekjáték az írás.

— No nem!

Szégyelli, hogy elbeszéléseket ír, és álneven közli a *Dél keresztjé*-ben; ha szóba hozzák, azt hiszi, hogy ez szégyen, gyaláztat, és zavarba jön. Kihúzta magát, komor pillantást vetett a székekre, a padlóra és a lámpára.

— A fizetés kicsi, a könyvekre se elég. De eljövök. Eljövök, mert oktatásról van szó, és én nevelői hivatást érzek.

Ribeiro úr lapozott egyet az újságban; mozgott a szája, olykor egy-egy kézmozdulatot is tett.

Piszok egy lap ez az *Újság*. Brito meg mindig csak pénzt kér; már-már elviselhetetlen.

Azevedo Gondim kifáradt a kétmérőldes gyaloglásban; ásított és nyújtózkodott:

— Na, a Pereira jelöltjei kibuktak, mi? Községi választás volt.

— Törődök is én vele. Szóra se érdemes. Meggyújtottam az igazság fáklyáit, meg én: kivezényeltem az embereimet az urnákhoz; hálás is volt érte a párt. Nem kenyerem a kicsinyes, helyi mesterkedés. Ha Pereira banánhéjra lépett, az ő baja: megbukott, jött helyébe más, jött az új választási lista.

— Úgy kellett — dünnyögte Padilha, aki nem bocsátja meg Pereirának, hogy nem bízott az ő mezőgazdasági terveiben. — Hatökör.

— Ez nem igazság — kiáltotta João Nogueira mosolyogva. — Eddig Pereira értelmes ember volt. Mindenki magasztalta az eszét. Most meg Padilha hatökörnek nevezi.

— Barátom, nem csak Padilha — jegyezte meg Azevedo Gondim, az állát vakarva. — Én is. Maga is. Ilyenkor előjönni a farbával! Ha sorsdöntő szövetségi választásról lett volna szó, még hagyján. Most akarta kierőszakolni Silvestre atya prefektusi megbízatását, amikor a kormány nem

törődik a szavazatokkal! Padilhának igaza van.

— Hogyhogy? — vágtam közbe. — Hát maga nem támogatta az újságjában a vikárius jelöltségét, Gondim?

— Támogattam. Támogattam politikai betyárbecsületből. De különben nem helyeseltem. Nogueira is megmondhatja. Mert szó ami szó, ostobaság volt.

Tudta, hogy Silvestre atya megpendítette: jó volna megszüntetni azt a havi százötven mil-réis segélyt, amelyet a város adott a *Dél keresztjé*-nek. Érezte, hogy torkán a kés. Ette a méreg, de azért védelmezte a vikáriust, az erényeit magasztalta, egyebekről meg szándékosan megfeledkezett.

— Valóságos katasztrófa. Derék ember. De az kevés. Nagyon együgyű, azt hiszi, fülben fogamzik a gyerek, annyi esze van, mint egy fiók-pulykának, ostoba, mint az aruá-hal.

— A papok! — kiáltott föl megvetően Luís Padilha.

Istentagadó és reformer volt. Mióta kiforgattam a birtokából, vérszomjas nézeteket vallott, és suttogva hangoztatta, hogy ki kell irtani a burzsujokat.

— Csirkefogók!

Dühösen rágta a körmét.

Ribeiro úr feszült figyelemmel nézett a szemüvege mögül, és szótlanul, bosszús mozdulatokkal nyilvánította ki véleményét Brito pocsék stílusáról.

— Csak azt nem értem, hogy süлhetett

így föl ez a vikárius — csodálkoztam. — Már majdnem megválasztották, kinevezték, beiktatták, s egyszer csak puff, hasra! Hogy lehet ez?

— Silvestre atya forradalmár — mondta João Nogueira. — Erőszakos módon akarja megmenteni az országot.

Megborzongtam. Casimiro Lopes — kezében a puská — cigarettára gyújtott. Hófehéren sütött a hold. Távolról ide látszott a vadon egy része, s idáig virított az íjpálma sárga virága.

Fölálltam, intettem João Nogueirának, és az ablakhoz léptünk.

— Mondja csak, doktor úr — kérdeztem halkán —, csakugyan megbukott ez a Pereira?

João Nogueira elfogadott tőlem egy szivart, és azt mondta, hogy kétség sem lehet felőle.

— A kormányzó nagyon derekasan viselkedett, megegyezést ajánlott azzal, hogy az atyát beveszik a törvényhatósági bizottságba. De Pereira mindent az atyára tett fel, s bele is bukott.

— Hát, doktor úr — mormoltam még halkabban —, azt hiszem itt az idő, hogy rendezsem az ügyeimet Pereirával. Túrtem, halogattam, mert ő volt a vezér. De ha megütötte a bokáját, betelt a pohár. Van itt egy váltója, már a szakállá is kinőtt. Majd bemutatom neki ezt a váltót. Majd meglátiuk, talál-e jelzalogot.

— Remek — helyeselt João Nogueira. Aztán föllelkesült:

— Pompás! Hajtassa végre. Nagy szolgálatot tesz a pártnak. Szorongassa csak meg azt a Pereirát, Paulo Honório úr.

10

Itt ünnepnapokon mindig adódik utazás, betegség, hogy a cseléd lóghasson. A vasárnap kárba vész, a szombat is kárba vész a piac miatt, a hétnek csak öt napja van, az egyház abból is elcsíp egyet-egyet. Ezért aztán csökken a bér, és korog a jó nép gyomra.

Egy faramuci ünnepnapon, amikor nem találtam embert, hogy kisedje a moszatokat a csatornából, és irtást vágjon a bozótba, azzal szórakoztam, hogy hallgattam Padilha meg Casimiro Lopes társalgását; jaguárokról beszélgettek.

Nem értik meg egymást. Padilha érzékeny, vézna ember, rengeteget beszél, és imádja az erőszakot; Casimiro Lopes sánta, és nagyon szegényes a szókincse. Felsőbbrendű lénynek tartja az iskolamestert, mert annak könyvekkel van dolga, de ezt a véleményét csak azzal fejezi ki, hogy tágra mereszti a szemét, és halkán elfütyyenti magát. Dadog. A pusztán órákat töltött szótlantul, s örömében csak kurjongatott. Szavakból egy féltucatot ha ismer. Utóbb már megtanult egy-két szót a városiaktól, de rosszul és nyakatekerten használja

őket. Aznap, bárhogy erőlködött, nem tudott többet kinyögni, csak hogy a jaguár szilaj és ravasz fenevad.

— Foltos. Nagy agyarfoga, nagy bunkó-lába, meg micsoda mancsa van! Iszonyatos!

Padilha meg akarta ismételtetni a leírást, és maga is új jellemvonásokkal toldotta meg. Casimiro Lopes húzódozott, de bízva Padilha tudományában, megadta magát, és egy pár perc alatt olyan jaguárt írt le, hogy kereshették volna a mását.

— Hé, Casimiro, vigyél el egy papírt a vikáriusnak.

Írtam Silvestre atyának, megköszöntem, hogy törődött Margarida veszélyes utazásával. Pár nappal azelőtt megérkezett, és most egy kis házikóban lakik banánfák közt.

Átadtam a levelet Casimiro Lopesnek, föltettem a kalapomat, és másodszor is meglátogattam az öreg néger asszonyt. Leballagtam a domboldalon. Ahogy a csatorna kőpartjánál elmentem, egész kacsa-meg bíbicfelhőt riasztottam fel. Az utóbbi esőzések nagyon megduzzasztották a csatornát, s a moszatzátonyok már-már eltömtek az elágazást. A hántolónak meg a fűrésztelepnek szánt víz kicsapott medréből. Áll a fűrésztelep, áll a hántoló. Kárba veszett nap.

Amikor beléptem, Margarida egy gvékényszőnyegen ült, és széndarabokkal fir-kált a kövezetre.

— Hogymint van, Margarida anyó?

Íki akarta húzni görnyedt hátát; még rám se vetette fehér szemét, megismert a nangomról.

— Csak rívok, nyögök itt fiam, tele vétkekkel.

Vétkekkel! Valamikor valóságos szent volt. Most meg görnyedt, töpörödött, alig mozog, alig gondolkozik, ugyan mi vétke lehet? Rövidlátó volt, ezért amikor beszélt, től se emelte a fejét, csak a gyerekkoromból ismert jó tanácsokat hajtogatta. El-lágyultam, valami a szívembe markolt; odaléptem és melléültem a gyékényszőnyegre.

— Margarida anyó, sokáig kerestem magát. Sose feledkeztem el magáról. Örülök, hogy megtaláltam. Ha szüksége van valamire, csak szóljon. Ha kell valami, csak mondja meg bátran, Margarida anyó.

Ijedten nézett a székekre, az asztalkára meg a villanyra, a szomszédos szoba berendezésére.

— Minek ez a nagy pazarlás? Tartsa meg a holmiját, jó lehet az még. Én ágyba nem fekszek. Nagy adakozásnak koldulás a vége.

— Nem baj, Margarida anyó. Itt nyugton lehet, nyugton alhat. Ha nincs tűzifája, szóljon. Ne hagyja, hogy kialudjon a tűz, éjszaka hideg van.

— Az kell énnekem, tűz. Tűz meg egy fazék.

Tovább rajzolgatott a földre. Amint elő-rehajolt, kék-fehér szemű olvasó látszott ki szétnyíló ruhájából: aszott mellét verdeste.

— Meg egy lábast is szeretnék. A másikat ellopták.

Eszembe jutott az öreg lábas; valamikor az volt a kis ház középpontja, ahol éltünk. Esztendőig kerülgettem, mostam, homokkal, hamuval sikáltam róla a rozsdát, abból is ettem. Margarida majd egész életében használta. Vagy a lábas használta Margaridát. Most már, vénségére, nem árulhatott édességet, s ez a lom egészen fölöslegessé vált.

— Jól van, Margarida anyó, lesz lábasa, olyan, mint a másik.

11

Egy reggel eszembe jutott, hogy megházasodok. Ezt a gondolatot nem valami szoknya sugallta. Biztosan észrevették, hogy szerelemmel nem foglalkozok; mindig az volt a véleményem, hogy az asszony furcsa jószág, nehezen boldogul vele az ember.

Nekem csak a Marciano Rosájával volt dolgom, azzal a közönséges nőszeméllyel. Germanával is volt dolgom, meg még néhány hasonszőrűvel. Róluk ítéltem meg mindet. Nem is volt nekem kedvem egyikhez se; csak São Bernardónak szerettem volna örököst.

Megpróbáltam elképzelni egy magas, egészséges, harmincéves, fekete hajú terem-

tést, de ennél többre nem is jutottam. Nincs képzelőerőm, s ezek a vonzó sajátosságok külön-külön jutottak eszembe, sosem álltak össze egyetlen egészszé. Ismerős hölgyek jutottak eszembe: Dona Emília Mendonça, egy Gama lány, Azevedo Gondim húga, Dona Marcela, Magalhães doktornak, a bírónak a lánya.

Ekkor egy kis bosszúságban volt részem. Egy este a kápolna tövében (a kápolna már kész volt, csak a festés volt hátra) megleptem Luís Padilhát, amint jávában szónokolt Marcianónak és Casimiro Lopesnek:

— Rablás. Kétségbevonhatatlanul bebizonyították a bölcselek, és benne van a könyvekben. Lássák: föld, házak, erdő, csatorna, marha, több mint egy mérföld távolságban minden egyetlen emberé. Nem igazság.

Marciano, egy keshedt mulatt, hetykén kihúzta magát, és kimutatta dohánymocskos ínyét:

— Igaza van, Padilha úr. Én tanulatlan ember vagyok, nem tudok hozzá, de ez engem se hagy nyugton. Az ember másokért gürcöl. Igaz, vagy nem igaz. Casimiro?

Casimiro Lopes az orrát ráncolta, és kijelentette, hogy mióta világ a világ, a dolgoknak gazdájuk van.

— Gazdájuk! — kiabált Padilha. — Az az igazság, hogy meggebedünk a munkában, hogy másoknak meoteljen a zsebe.

Előjöttem a sékrestyéből, és rájuk ripakodtam:

— Micsoda munkában? Mit dolgozik maga, mihaszna, ingyenélő lajhár?

— Semmi, semmi, Paulo úr — mentegőtőzött reszketve Padilha. — Csak elbeszélgettünk itt a gyerekekkel.

Néhány gorombaságot vágtam a két fickó fejéhez, rájuk mordultam, hogy szedjék a sátorfájukat, menjenek az ördögbe.

— Az én földemen nem — fejeztem be már rekedten. — A mezsgyén belül itt senki se kukoricázik. Fogják a vackukat, menjenek a fenébe. Jól nézek ki ilyen tanítóval. Látom már, mit tanít ez az arcátlan a gyerekeknek.

Később Padilha siránkozásba kezdett, köntörfalazott, minden szentekre esküdözött, hogy rend van az iskolában, és megszakad az ember szíve, ha annyi gyerektől megvonják a tudás kenyerét. Az a fejtegetés meg csak időtöltés volt, Casimirót ugratták.

— Hát fejfel megyek én a falnak? Fölteszi rólam, hogy fölforgató eszméket terjesztek?

Másnap reggel Rosa környékezett meg dadogva, pityeregve az almáskertben, öt gyerekével együtt (három a szoknyájába kapaszkodott, egy a karján, másik a hasában). Ha vele vagyok, mindjárt alább adom s megnyugtattam:

— Küldd el azt a lóköttő Marcianót. Na, Isten áldjon, majd meglátom.

Este behívtam Marcianót és Padilhát az ebédlőbe, hosszú prédikációt bömböltem végig nekik, azt bizonygattam, hogy én

dolgozok őértük. De belezavarodtam a mondókámba, s azzal is beértem, hogy jól lehordtam őket:

— Hálátlán marhák.

Megszeppentek, s én is engedtem a hangerőből:

— Tyúkeszűek. Maguk alatt vágják a fát. Szamarak.

A lelkükre beszéltem. Hogy megenyhültem, Luís Padilha vitába szállt velem; megint felfortyantam, erre belátta, hogy nincs igaza. Marciano csak meghúzta magát, és a válla közé behúzta a nyakát. Olyan volt, mint egy teknősbéka. Padilha a körmét rágta.

— Ez egyszer elnézem. De ha megtudom, hogy megint nem férnek a bőrükbe, szólok a rendőrkapitánynak, mert ez nem Oroszország, megértették? Tűnjenek el.

Eltűntek. Még egy ideig háborógtam, aztán lecsillapodtam.

— Vedd úgy, hogy nem történt semmi.

Lárifári. Ezek a bolondok csak beszélnek a levegőbe.

— Azért jó gyerek ez a Marciano. Jól el látja a jószágot, no meg ő a Rosa férje.

Padilhát nem sajnáltam, örültem, hogy megalázhattam, s megmutathattam, hogy föllendítettem a gazdaságot.

Gondolatban újra lefestettem azt a nőt, akire a fejezet elején céloztam. Számba vettem a Mendonça lányt, a Gama lányt, Gondim húgát (azt sem tudtam, hogy hívják a Gondim lányt) és doktor Magalhães Dona Marceláját. Dona Marcela jó kis

tyúk. Micsoda szeme van! Kár, hogy erősen festi az arcát, és pöszén beszél. Türellem. Senki sem tökéletes.

Már-már Magalhães doktorhoz indultam, amikor Costa Brito tört rám egy levéllel: kétszáz mil-réis előleget kért tőlem.

Ez a Costa Brito megbolondult. Az *Újság* mindig szenvedélyesen magasztalta a kormányt, de most az ellenzékhez pártolt egy helyi közhivatal betöltése miatt, azt szajkózza, hogy a közigazgatásban fejetlenség uralkodik, és járatlan emberek intézik a közügyeket. Mink a kormánypártra szavaztunk, de se ingünk, se nadrágunk a politika, mit rágja itt a fülünket? De neki félre áll az orra, csak fanyalog. Amikor legutóbb a fővárosban jártam, az *Újság* főszerkesztője még kihízelgett belőlem ötven mil-réjst egy négysoros gügye cikkecske fejében; egy kávéházban sör mellett méltatlankodott.

— Ingyen újságot akarnak. A fene aki megeszi. Egész életében körmöl, hazudik az ember, mint a bolond, hogy a fiatalurak fölkapaszkodjanak az uborkafára! Mi kiadásom van! Mibe kerül csak a papír! A választáson meg a fenekünkbe rúgnak. Egy huncut, megveszekedett vas se, amit akármelyik hatökör prefektus könnyen megkap! Dicshimnuszokat akarnak. Hát most megkapják.

Nekem nem volt szükségem Britóra, de korábbi szolgálataira gondoltam, és odaadtam neki a pénzt; meg nem is szeretek újságírókkal ujjat húzni. Azután szóba

hoztam, hogy nehéz idők járnak, és érté-
sére adtam, hogy nem tejelek tovább.

De Britónak farkasétvágya van: fűtyült
a bejelentésemre, és egymás után küldöz-
gette a leveleit, eleinte siránkozott, végül
követelőzött. Megfenyegetett, hogy meg-
hiúsítja a házassági terveimet. Megtagad-
tam a pénzt, csak táviratoztam neki: „Ne
fáradjon. Torkig vagyok.”

Majd bolond leszek, azért izzadjak, hogy
eltartsak egy firkászt? Tán én vagyok az
apja?

— Tartsa el, aki a világra hozta. Egy-két
érvágás, csak úgy csínján, az még meg-
járja. Fenyegetőzni, azt már nem. Zsarolni,
azt már nem.

Mi az ördögöt írhatna rólam az újság-
ban? Én nem vagyok köztisztviselő, csak
annyi kapcsolatam van a párttal, hogy
megkenegetem a választókat, átnyújtom a
hivatalos jelöltlistát és fizetek, zenéről, tűzi-
játékról gondoskodom a kormányzó tiszte-
letére. Engem aztán mocskolhat az *Újság*.
Hacsak a magánügyleteimet nem hánytör-
gatja. Akkor nincs mit tennem, fogok egy
husángot, és letöröm a Brito derekát.

Elhessegettem ezeket a goromba gondo-
latokat, erőnek erejével ismét fel akartam
idézni emlékezetemben Dona Marcela bő-
rét és pösze kiejtését. Sikerült. De időnként
mégis elmosódott; ilyenkor Marciano, Rosa
a gyerekeivel, Luís Padilha és Costa Brito
jutott az eszembe.

A Pereira-ügy a fiók mélyén aludt, az akták a bíró aláírására vártak. João Nogueirától hallottam egy délután. Én rögtön egy kalap alá vettem a Pereira-ügyet Dona Marcela bájaival, és másnap bementem a városba; elhatároztam, hogy fölkeresem Magalhães doktort.

Estefelé értem oda, s lányával együtt a szalonban találtam; az volt a dolgozószo-bája; három vendég is volt náluk, João Nogueira, egy magas, sovány, gyászruhás öreg nő, és egy másik, fiatal, csinos, szőke hölgy.

Szótlanul ültek, külön a nők, külön a férfiak.

Magalhães doktor kis termetű ember, nagy orra van, csíptetője, és a csíptetője mögött derűs kis szeme. Keskeny ajka keményen összeszorul. Csak akkor nyílik szét, ha Magalhães doktor beszélni akar — önmagáról. Ha belefog, nincs is megállás.

De most, amint mondtam, valamennyien hallgattak. Dona Marcela a fiatal, szőke hölgyre mosolygott, az meg visszamosolygott, fehér fogacskáit kivillantva. Összehasonlítottam kettejüket, és látogatásom jelentősége egyszeriben csökkent ötven százalékkal.

Faképnél hagytam hát Dona Marcelát, és okkal-móddal igyekeztem kicsikarni a bírótól azt az írást, amelyre az ügyvédnek volt szüksége.

Magalhães doktor végigsímtott a fején és megkérdezte:

— Milyen újságokra fizet elő?

Azt válaszoltam, hogy mezőgazdasági szakfolyóiratokra fizetek elő, a párt lapjára, a *Dél keresztjé*-re meg az *Újság*-ra. Dicsértem Gondimt, és szapultam Britót.

— Arcátlan fickó, mi?

Magalhães doktor elhallgatott. João Nogueira odament a kétpolcos könyvvállványhoz, kihúzott egy könyvet, visszaült és olvasni kezdett.

A szoba másik végében sugdolóztak, kacarásztak.

Vałamire gondolnom kellett, hát azon gondolkodtam: furcsa szokás ez, hogy a nők és férfiak így elkülönülnek. Ha egymásra találnak, majd mindig nemi okok indítják őket. Talán innen van az a ropant rosszindulat, amely az ártatlan dolgokat is körülveszi. Ha egy hölgyhöz fordulok, tartózkodóan viselkedik, rögtön begombolkozik. Ha nem mutatkozik tartózkodónak és nem gombolkozik be, a kívülálló megesküszik, hogy összeszúrtuk a levelet.

— Az utóbbi időben nem volt moziban, ugye? — kérdezte hangosan a fekete ruhás hölgy.

— Fél hónapja, Dona Glória — válaszolta Dona Marcela. — Azt hiszem, fél hónapja. Papa, mióta nem voltunk moziban?

Magalhães doktor számíttatott. Szivart húzott elő a zsebéből, kettétörte, az egyik-

ből vékonyka cigarettát sodort és rágyújtott:

— Két hete.

— Az, az, fél hónapja.

— Nem — tiltakozott Magalhães doktor.

— Két hete. Tévedsz.

— Fél hónap nem két hét? — kérdezte Dona Marcela.

— Nem. Két hét tizennégy nap.

Dona Marcela nem engedett:

— Mindig azt hallottam, hogy fél hónap két hét.

— Én is hallottam — hagyta rá Magalhães doktor. — Nem is egyszer hallottam. De ez tévedés. Egy hét az hét nap. Hét meg hét nem tizennégy? Nahát! Tizennégy nap.

João Nogueira letette a könyvet. Dona Marcela talán azt a napot is beszámítja, amelyiken moziban voltak.

— Lehetséges — ismerte el Magalhães doktor. — De ha nem számítja, tizennégy.

— De számítva, tizenöt — kiabálta Dona Marcela.

— De nem kell számítani — jegyezte meg Magalhães doktor.

Mindenki fölrezzent, és a kis szőke szedelőzködni kezdett.

— Ilyen korán — mondta halkán Dona Marcela.

A fekete ruhás hölgy csak ült rendületlenül, és regényekről kezdett beszélni. Dona Marcela most olvasott ki egy kalandos regényt. Meg akarta próbálni, hogy elmondja a tartalmát. De belezavarodott, és

nem jutott eszébe a főszereplők neve. Újra kezdte, de megint belezavarodott:

— Nagyon jó regény, Dona Glória.

— Én nem szeretem az irodalmat — mondta Magalhães doktor. — Valamikor olvastam egy-két könyvet. Ma már nem. Fogalmam sincs a könyvekről. Csak bíró vagyok, hm, bíró.

Dona Marcela már majdnem eligazodott a regény cselekményében. Dona Glória hallgatta. A kis szőke lehajtotta a fejcskáját, és keresztbe tette a kezét; szép keze és szép feje volt.

— Ha ítélek — jelentette ki Magalhães doktor — mindenről megfeledekzem, kikapcsolom az érzelmeimet.

— Éppen erről beszéltem tegnap délután Nogueira doktornak — szóltam közbe.

Magalhães doktor köszönetet mondott.

— Ehhez függetlenség kell. Én független vagyok. Mit tehetnek velem? Nincs szükségem rájuk.

Nem tudom, kikre célzott Magalhães doktor. João Nogueira a vállára tette a kezét, és súgott neki valamit. Láttam, hogy a Pereira-ügyről van szó.

Fölálltam és félrehúzódtam, hogy ne csorbítsam a bíró pártatlanságát, és egy kissé kiszellőztessem a fejemet. Az ablakhoz álltam, és rágyújtottam a pipámra.

Dona Marcela éppen befejezte a regény elmesélését. Az ügyvéd elégedettnek látszott. Fogam közé szorítottam a pipát, és jó erősen megdörzsöltem a kezemet:

— No, mit szólnak az urak a párt listá-

jához? Nem ismerem a jelölteket, de gondolom, akad köztük két-három tüzes szónok.

— Maga komolyan veszi ezt? — kérdezte João Nogueira.

— Mit?

— Választások, képviselők, szenátorok.

Tanácsstalanul visszakoztam, mert az effélékről nincsenek határozott fogalmaink.

— Az ember megszokja, amit lát. Én, amióta az eszem tudom, választókat, urnákat látok. Néha félreteszik a választókat és az urnákat: a könyvek is elegendők. De jó érzés az állampolgárnak, ha azt gondolja, befolyása van a kormányzásra, még akkor is kedves gondolat ez, ha nincs befolyása. Kinn az ültetvényen a legutolsó cseléd is meg van győződve, hogy ha ő elhajítja a kapát, befellegzik a munkának. Én ápolom is ezt a hiedelmet. Mindenki beugrik neki.

João Nogueira gondolkodott egy pillanattig:

— Én azt hiszem, hogy a képviselők meg a szenátorok haszontalanok, és túl sokat esznek.

Válaszolni akartam, de észrevettem, hogy Magalhães doktor is szólni készül. Elharaptam a válaszomat. Ő is megtorpant, és egy ideig így játszadoztunk, egymásra vártunk. Akkor vettem észre, hogy a kis szőke hölgy figyelmesen néz ránk nagy, kék szemével.

Egyszeriben rájöttem, hogy tetszik nekem a kicsike. Éppen az ellentéte annak a

nőnek, akit elképzeltem, de bitangul tesszik. Kicsi, törékeny. Dona Marcela nagy darab nő. Tenyeres-talpas, bivalynyakú fingzsák.

A csönd tovább tartott, s én válaszolhattam Nogueirának, de szinte a kis szókéhez intéztem a szavaimat.

— Haszontalan dolgokat is megőrizünk. Én is őrzöm ezt a pipát, pedig haszontalan, sőt, csak bajom van vele.

Megtömtem a pipát:

— Hogy őszinte legyek, azt se tudom, hogy haszontalan-e. Talán nem is az. Ezért megyek el szavazni. Nyilván maga se akarja félredobni a törvényeket.

Magalhães doktornak lételeme az írott törvény, megbotránkozott:

— Ó!

— Nem! — szólalt meg ismét João Nogueira. — Csak a kongresszusi törvények rendszerint fabatkát sem érnek. A kongresszust kell félrelökni. A törvényeket szakembereknek kellene megalkotniuk.

— Ah! — sóhajtott fel Magalhães doktor megkönnyebbülve.

Törvény vagy rendelet, mindegy az, ha papírra van vetve, annak rendje-módja szerint. Keresztbe tette a lábát, bólogatva csücsörítette a száját, és fölemelte az egyik ujját:

— Elitre van szükségünk.

— Pontosan! — helyeselt João Nogueira. — Oligarchiára!

De Magalhães doktor viszolygott ettől a szótól:

— Ah! Nem.

— Ugyan! — kiáltott fel João Nogueira.

— Kormányon csak egy néhány személyből álló elit lehet. Ez pedig oligarchia.

— De az ellenzék szakadatlanul ezt bömböli az újságokban és a gyűléseken — mondtam.

— Az ellenzék nem tudja, mit beszél. Van nekünk oligarchiánk? Egy sereg potyalesi van hatalmon. Vegyük csak a kongresszus tagjait! Aztán a miniszterek, az elnökök, a kormányzók, az államtitkárok, a déli politikusok. Sok-sok fog rágódik a koncon. Micsoda bagázs! Nézze csak meg a képviselőinket a szövetségi kongresszusban. Mit szól hozzá, Magalhães úr?

Magalhães doktor nem szólt semmit.

— Politikáról sose olvasok. Én csak bíró vagyok. Szakkönyveimet tanulmányozom, lapozgatom, hm. Korán kelek, megiszom egy csésze kávé, egy kis csésze kávé, megborotválkozom, megfürdöm. Azután sétálok a kertben, visszajövök, szórakozom egy kicsit a folyóiratokkal, és ebédelek, a gyomrom miatt csak keveset. Pihenek egy órát, írogatok, a szaktudósokat tanulmányozom. Megvacsorázom, sétálok egyet a városban, este a barátaimat látom vendégül, ha eljönnek, azután nyugovóra térek.

Don Glória nem tudta megállni:

— Helyesen, vigyázni kell az egészségre. João Nogueira unott képet vágott:

— Persze, vigyázni kell rá. De amint mondtuk, ez sosem volt oligarchia. Túl sok az ember.

— Ha ennyi van, és mégis hangoskodik az ellenzék, képzelje, ha kevesebb volna. Akkor aztán vége-hossza nem volna az ordibálásnak.

— Miért?

— Mert azok közül, akik most fölül vannak, sokan alul kerülnének, és még nagyobb lenne az elégedetlenség.

Az ügyvéd az ablak mellé lépett, s én a fülébe súgtam:

— A bíró megígérte, hogy elintézi?

João Nogueira igent intett. Búcsúzkodtam:

— Nem értek egyet önnel, Nogueira úr. Nincs baj a köztársasággal. Csak az igazságszolgáltatásunk... Gondolkozzon rajta.

— Én csak bíró vagyok — mondta Magalhães doktor. — Forgatom, tanulmányozom a jó szerzőket...

Megvártam, hogy befejezze, aztán még egyszer elbúcsúztam és távoztam.

Teremtettéze jártam a várost, nem ment ki a fejemből a kis szőke hölgy szeme, véletlenre vártam, hogy megtudjam a nevét. A véletlen nem mutatkozott, s elhatároztam, hogy fölkeresem João Nogueirát, tüzetesen megtudakolom a nevét, körülményeit, családi viszonyait, és minden mást, amire szükség lehet, ha komoly lépésre szánja magát az ember. Tíz órakor bementem a *Dél keresztje* szerkesztőségébe, de csak Arquimedest találtam ott, tördelte a lapot. Voltam Sousa biliárdszalonjában. Csak egy szál vendég volt, az is félig kapatos.

— Nogueira doktor nyilván az Ernestina házában van.

Én nem tudtam, merre van az Ernestina háza. Éjfél felé rábukkantam az ügyvédre a kávéházban; költészetről vitatkozott Azevedo Gondimmal. Egy óra hosszat hallgatóztam, tanulni akartam. Nem lettem okosabb.

— Megengedi, doktor úr? Bocsásson meg Gondim.

De nem mertem megpendíteni ezt a kényes dolgot, féltem, hogy nevetséges leszek, azt gondoltam, hátha Nogueira is szemet vetett arra a kis szőkére; inamba szállt a bátorságom, s tüzetes felvilágosítást kértem a Pereira-pörről.

13

Megint találkoztam a kis szőkével. A fővárosból jöttem visszafelé, ahol amiatt az arcátlan Brito miatt jártam.

Igy történt a dolog. A táviratom után (emlékeznek: abban tagadtam meg a kétszáz mil-réist attól a piócától) az *Újság* szapulni kezdett. Előbb köntörfalazó, de nagyon epés névtelen cikkek jelentek meg, majd nyíltabb támadás következett, és két dühödt írás is napvilágot látott, amelyekben Brito mindennek elmondott: az volt a legenyhébb kifejezés benne, hogy gyilkos. Amikor elolvastam ezt a förmedvényt, ma-

gamhoz vettem egy lovaglókorbácsot, és bementem a városba.

— Pörölje be — tanácsolta João Nogueira. — Könnyen börtönbe juttathatja.

— Ha védekezni akar, itt a *Dél keresztje* — ajánlotta Azevedo Gondim. — Írhat. Vagy írok én, vagy ír Nogueira úr. Sajnos a *Dél keresztjé*-t kevesen olvassák. De jobb nincs. Rendelkezzék vele.

— Köszönöm Gondim, köszönöm doktor úr. Majd megbeszéljük. Nem érdemes ilyen számárságon törni a fejünket.

Este tizenegyig a kávéházban maradtunk, dominóztunk kicsiben.

Másnap fölültem a vonatra, elaludtam és tíz órakor a nagyállomáson ébredtem föl. Hónom alá fogtam a korbácsot, és ott rögtön vizsgálgatni kezdtem az arcokat.

Fölmentem a Comércio utcán, befordultam a Livramento, majd az Alegria utcába, és megálltam az *Újság* kiadóhivatala előtt. Egy pillanatig a rácson át nézegettem a mocskos szedőládákat, bementem, átmentem a szedőtermen, a nyomdán, s hátul bejutottam a szerkesztőségbe; ott csak egy sárga képű ifjancot találtam a tegnap esti Recifei újságokkal; táviratokat írkált. A főszerkesztő Pajuçarába ment.

— Köszönöm.

Visszatértem, ahogy jöttem, és egy óra hosszat a pontos idő órájánál vártam, figyeltem a Ponta-da-Terra-i villamos utasait. Végül feltűnt Brito egérpofája.

— Hé!

Visszahőkölt. vissza akart lépni a villa-

mosra, de az már messze járt. Méltóságteljesen ráncolta a homlokát. Meglátta a korbácsot, elsápadt és hebegni kezdett:

— Üdvözlöm. Minő szerencse! Úgyis van beszélőnivalónk.

Elkaptam a karját, odalöktem az órához, és hogy el ne riasszam a járókelőket, szinte suttogva mondtam neki:

— Te, bitang, mi van azokkal a cikkekkel? ...

— Azok a nyílttérben jelentek meg — magyarázkodott Brito. — Beküldött anyag, nem látta? Gyerünk a szerkesztőségbe, ott jobban megbeszélhetjük.

Válaszul elkaptam a nyakát, és jó pár-szor végigvágтам rajta a korbáccsal. Sokan összecsődültek, egy rendőr a sípjába fújt, kiabálás, tiltakozás, végül Costa Britónak sikerült kereket oldania, és elszelelt a Comércio utcán a Martírios utca felé.

A kávéház felé indultam, de ebédelni nem volt időm, mert hívtak a rendőrségre. Rángattak, kérdezgettek jobbra-balra, elszalasztottam a háromórás vonatot, mégse sikerült bebizonyítanom a rendőrtisztnek, hogy ostoba, kotnyeles fickó. Dühösen, leforrázva egy jogászhoz fordultam (háromszáz mil-réis meg apró kiadások, taxi, borravaló, miegymás), s csak huszon-négy óra múlva keltem útra; még mindig zúgott a fülem a belügyi államtitkár prédikációjától: sajtószabadságról meg egyéb marhaságokról szavalt.

A vonaton megvettem az aznapi lapokat. Egyik se írt a botránnyról. Derék fickók. Ér-

dekes dolgokat olvastam a méhészetről. Lassanként megfeledkeztem a rendőrtiszt számárságairól és az államtitkár liberalizmusáról. Már Britóra se haragudtam, magamban megvallottam, hogy nem rossz ember, és aligha csinál még egyszer ilyet. Elmerültem az olvasásban. A méhektől valóban sokat várhatunk.

Ekkor egy fekete ruhás hölgy ült melém.

A szemébe sütött a nap, ezért leeresztettem az ablakfüggönyt.

— Köszönöm.

Ahogy szemügyre vettem, fölismertem benne azt a hölgyet, aki egy hónappal azelőtt Magalhães doktoréknál Dona Marcela regényes beszámolóját hallgatta.

— Nincs mit, Dona Glória.

Észrevettem, hogy egy csomag nyomja csontos térdét, elkértem tőle, és az én csomagom mellé tettem. Szegény rokon modorú szürke kis öregasszony volt, semmitmondóan mosolygott. A vonat elindult. Beszélgetni kezdtünk, végül összebarátkoztunk.

— Ez a Great Western közönséges zsvánvbanda. Disznóság! Ez nem vonat. Ez disznóól!

Rendszerint efféle mondatokkal kezdem utazás közben a társalgást. Dona Glória megriadt, félt, hogy az utasok meghallják. De halkán ő is elismerte, hogy rosszak a kocsik.

— Pocsékak. Dona Glória.

A hölgy illedelmesen szemügyre vett.

— Azt hiszem, hogy már találkoztunk. Nem emlékszem. Nagyon rossz a memóriám.

— A múlt hónapban a bírónál. Egy fiatal, szőke hölgyel volt...

Tágra nyitotta a szemét.

— Aha! Igen.

Ezzel meg is akadt a társalgás. Hogy elindítsam, kinyitottam az újságot, és ráböktem az ujjammal:

— Itt egy marha cikk a méhészetről. Tökfilkó a szerzője.

Nem értette. Egyszer csak fölkiáltott:

— Emlékszem már! Nogueira doktorral volt, és politikáról beszélgettek.

— Igen, igen.

Csönd támadt.

— A fővárosban lakik az úr?

— Nem, az ország belsejében.

— Viçosában?

— Ott.

— Egy ideje én is. De a kisváros.... Ugye borzasztó?

— A kisváros? A nagy is. Mind borzasztó. Tudja, én a mezőt szeretem, a mezőt.

Dona Glória fagyos képet öltött.

— A vadont? Szent Isten! A vadon csak vadállatnak való. Az úr vadonban él?

— São Bernardóban.

Dona Glória nem ismerte São Bernardót. Tudatlanságát sértőnek találtam, mert az én szememben São Bernardo volt a világ közepe.

— Szép kis ültetvény. Nem ilyen pos-

hadt ivóvíz van, mint errefelé. Nem, aszszonyom, ott kényelem, tisztaság van.

Dona Glória kihúzta magát, fölemelte a hangját, és már nem vágott olyan szerény képet:

— Nem adom meg magam. Városban születtem, városban nevelkedtem. Mióta elkerültem, olyan vagyok, mint a partra vetett hal. Úgyannyira, hogy áthelyezésért kilincseltem egy fővárosi iskolánál. De sok pénz kell hozzá. Csak ígéretnek...

— Hát tanítónő?

— Nem! Az unokahúgom tanítónő.

— Az a fiatal hölgy, akivel Magalhães doktoréknál volt?

— Igen.

— És hogy van a kedves unokahúga, Dona Glória?

— Madalena kitűnő teremtés. Nagyszerű eredménnyel végezte a tanulmányait...

— Várjon csak. Nogueira és Gondim beszélt nekem róla. Hogy milyen kedves, csinos hölgy. Persze, persze. Gondim sokat beszélt róla. A pisze orrú Gondim a *Dél keresztjé*-től.

— Ismerem.

Mosolyogva nyugtázta az unokahúga dicséretét.

— Nohát egy ilyen lány eltemetkezik egy sárfészekbe, mit szól hozzá, kedves...

— Paulo Honóriónak hívnak, Dona Glória. Bizony siralmas. Csacsiság ez az ábécé-tanítás. Bocsássa meg a tapintatlanságomat,

mennyit keres az unokahúga az ábécé-tanítással?

Dona Glória halkan bevallotta, hogy az elemi iskolai tanítónők csak száznyolcvan mil-réist kapnak.

— Mennyit?

— Száznyolcvan mil-réist.

— Száznyolcvan mil-réist? Ahol van ni! Nyomorúság ez, asszonyom. Hogy az ördögben éljen meg az ember havi száznyolcvan mil-réisből? Tudja mit mondok? Egyenesen meg kell pukkadni, ha azt látja az ember, hogy valamirevaló teremtés ennyiért, bagóért dolgozik. Vannak alkalmazottaim, akik sose tanultak, mégis többet keresnek. Mért nem tanácsolja az unokahúgának, Dona Glória, hogy hagyja abba ezt a mesterséget?

Dona Glória arról beszélt, hogy nehéz munkát találni, no meg a nyugdíj.

— Mit nyugdíj! Az nem ér semmit! Állás?... Majd tanácsolok én valamit, asszonyom, hogy döggivel keresse a pénzt az unokahúgával együtt. Tartsanak tyúkot,

Dona Glória komoly képet vágott, és minthogy lelkesen kiabáltam, az egyik szomszédos utas elnevette magát. Egy bajuszkás ifjanc volt, rubinköves gyűrű az ujján. Odatoltam a borostás képemet és szőrös kezemet:

— Az úr maga se tudja, mit nevet. Látom, diplomája van. Mit keres vele? Ha nincs gazdag papája, elmehet ügyésznek. Többet keresne tyúktenyésztéssel.

Az ifjanc megszeppent.

— Jó mesterség, Dona Glória. Tisztes mesterség. Ha ezzel akar foglalkozni, az Orpington-fajtát ajánlom. Iskola! Marhaság. Nyitottam egyet a birtokomon, Padilhára bíztam. Tudja ki az? Egy tökfilkó. De ő azt mondja, haladnak. El is hiszem. Legalábbis Gondim meg Silvestre atya ott járt, és levizsgáztatta a gyerekserceget, és mindent rendben talált.

Dona Glória összeráncolta a homlokát, de aztán kisimult az arca:

— Kinek-kinek megvan a maga élete.

— Mesebeszéd! Ruccanjon csak át São Bernardóba, mutatok én magának olyan birtokot, hogy összefut a nyál a szájában!

Persze, ez a beszélgetés nem pontosan így hangzott, ahogy most itt áll a papíron. Néha meg-megakadt, bőven volt benne ismétlés, félreértés, zagyvaság, ez természetes is, ha az ember csak beszél, s nem gondol arra, hogy mások is olvassák a mondókáját. Csak azt írom le, amit fontosnak tartok. Több részt elhagytam, néhol meg módosítottam. Például az a dörge-delem, amelyet a rubinköves ifjanc fejére olvastam, erélyesebb és terjedelmesebb volt, mint amennyi ebbe a néhány laza sorba fér. Elhagytam a Dona Glória migrénjére vonatkozó részt is (pedig túlzás nélkül mondhatom, hogy ez a migrén foglalta el az utazás felét). A lemásoláskor hasonlóképpen kihúztam számos számárságot, amit Dona Glóriával együtt mondtunk. Így is benne maradt sok, már amit az én kurta eszem benne hagyott. és amit hasznosnak

láttam. Ez a módszerem: néhány részt kiemelek az eseményekből; a többi csak töltelék. Nézzék csak. Amikor Costa Britót odavonszoltam az órához, négy-öt trágár szót is vágtam a fejéhez. Ezek a szavak fölöslegesek voltak, mert se nem növelték, se nem csökkentették a korbácsütések értékét, ezért elhagytam őket, amint látni fogja, aki még egyszer elolvassa a támadási jelenetet, amely ezektől az illetlenségektől megtisztítva elég józanul van leírva.

Valamint elhagytam, pedig nagyon hatásos lenne: a tájleírást. Rosszul tettem. Gyakugyan úgy hat az elbeszélésem, mint ha kiszakadt volna a környezetből. Az a magyarázata, hogy ott a leeresztett ablakfüggöny mögül csak egy-egy darabot láttam az állomásokból, egy-egy részletet a vadonból, a malmokból és a nádültetvényekből. Ferdén, a többi ablakon keresztül. Sok cukornád-ültetvényt láttam, de a földművelésnek ez az ága engem nem érdekel. Zebuborjakat is láttam, de ez a jószág, véleményem szerint, tönkreteszi a marhaállományunkat.

Most már zavarosan látom az egészet, és ha leírásával kísérleteznék, még összekeverném a tóparti kókuszpálmákat, amelyek negyed négykor tűntek föl, a mangó- és mahagónifákkal, amelyek csak később jöttek. Ezt a leírást csak technikai okokból gyömöszölném ide. Én pedig nem akarok szabályszerűen írni. Úgyannyira, hogy még egy hibát is el fogok követni. Azt hiszem, hogy ez hiba. Ketté fogok osztani egy feje-

zetet. Igazában a következő szakaszt is ide lehetne illeszteni ebbe, amelyet a kitérés előtt próbáltam leírni. Kétségkívül. Madalena miatt csinállok külön fejezetet.

14

Az állomáson Dona Glória bemutatta az unokahúgát, aki kijött elébe. Zavarba jöttem, s hogy kezet nyújtsak, elejtettem egy csomagot, melyet a hordárnak akartam odaadni.

— Nagyon örvendek. Már ismertem névről a kisasszonyt. Meg látásból is. Csak azt nem tudtam, hogy ugyanaz a személy. Pár napja találkoztunk.

— Egy hónapja.

— Igen, igen. Erről beszélgettünk a nagynénjével, aki remek útitárs. Nagyon örvendek, kisasszony.

A szálló felé indultam. Az ő lakásuk útba esett, s együtt indultunk el.

— Dona Marcela említette, milyen szép birtoka van — kezdte Madalena a társalgást.

— Szép? Ezt még nem vettem észre. Lehet, hogy szép. Birtok: birtok.

Félszegen elhallgattam. Idáig mindig csak egyszerű, faragatlan módon fejeztem ki érzéseimet, nem volt okom, hogy leplezzem őket, olyan személyekkel, mint Germana meg Rosa. Ezekkel nem teketóriá-

zott az ember, csak nekik esett, s ők nem csodálkoztak semmin, de egy iskolázott hölgy, az más. Nekibőszülten számlálgatni kezdtem hát a csomagokat, melyeket a hordár egyensúlyozott a fején. Nagy erőfeszítéssel néhány kedves szót intéztem Dona Glóriához:

— Akkor ne feledkezzen meg asszonyom, a meghívásomról, megígérte, hogy eljön, és néhány napot a birtokomon tölt. Remélem, magával hozza a tanítókisaszszonyt is. Autót küldök, tíz perc alatt ott vannak.

Dona Glória nem ígért semmit. Madalena elcsodálkozott:

— Áh, nem.

— Mért? Most szünet van...

— A kirándulás gazdag embernek való. Majd mosolyogva hozzátette:

— Aztán mit szólna hozzá a családja, ha két ismeretlen nőt hívna a házhoz?

Most én csodálkoztam el:

— Nincs nekem családom, kisasszony, nem is volt. Egymagam élek a Jóistennel.

— Annál rosszabb — válaszolta Madalena.

— Nem illik — jelentette ki Dona Glória.

Megvakartam az államot:

— Kár. Olyan jól lehet ott üdülni! No, jó. Ha nem illik, vegyék úgy, hogy nem mondtam semmit.

De megint szóba hoztam:

— De mért nem illik? Olyan szívesen megmutatnék Dona Glóriának néhány gyö-

nyörű pekingi kacsát. Látott már pekingi kacsát, Dona Madaleña?

— Még nem.

— Ehol e! — dünnyögtem. — Ezért tanulnak egész életükben.

— Nem pihen meg egy kicsit? — kérdezte Dona Glória.

A házuk kapujában álltunk, a Canafístula utcában.

— Köszönöm. Mindjárt a szállónál vagyok.

Még ott maradtam egy percig:

— De rossz helyen laknak, hölgyeim. Isten velük. Ha rászánják magukat, hogy São Bernardóba látogatnak, írjanak, küldöm az autót.

— Jó — mondta Dona Glória. — Nagyon köszönöm a társaságát.

— Nincs mit.

A szállóban bementem a fürdőszobába, le akartam mosni a kormot és az izzadságot. Éppen asztalhoz akartam ülni, amikor megjelent João Nogueira, Azevedo Gondim és Silvestre atya.

— Mi volt az a kalamajka? — kérdezte Azevedo Gondim. — Tegnap este hallottuk.

— Képzelteri, hogy megijedtünk — tette hozzá a vikárius. — Botrány. Brito csakugyan hibázott.

— Hibázott hát. Kénytelen voltam. Nem rossz ember. Szegény feje, kétszáz mil-réist akart, de én nem álltam kötélnek. Marhaság volt: legalább hatszázat költöttem, ha nem számítom is a kétnapos mérgelődést.

Csak az a feneség, hogy ha megkapja a kétszázat, még kétszázat kér, és így tovább.

— Tegnap az a hír járta, hogy Brito kórházban van egy tördőfással — mondta Silvestre atya. — Sőt, azt is rebesgették, hogy meghalt. Szerencsére, most megnyugodtunk. Csak könnyebb sérüléseket szenvedett, ugye?

— Sérüléseket? Csak szóváltás volt. Brito kiabált, én is kiabáltam, csődület támadt, közbelépett a rendőr, pedig semmi köze hozzá. Semmi se volt.

— Tudtam én — harzogta Silvestre atya. — Ilyen megfontolt ember, mint ön, nem okoz közbotrányt.

— Puff neki — kiabált Azevedo Gondim. — Én meg már két hasábot írtam a dologról a vasárnapi számba.

João Nogueira hozzám lépett, és a fülembe súgta:

— Őszintén, mi történt?

— Egy kis hangoskodás.

Megragadtam az alkalmat:

— Doktor úr, ki az a Dona Glória?

— A tanítónő nagynénje?

— Az. Miféle család?

— Hogy értve?

— Úgy általában — válaszoltam kitérően. — Ma az öregasszonnyal utaztam a vonaton. Rokonszenves hölgy.

— De önnek mi dolga vele . . .

— Hát, az asszony közvetve szívességet kért tőlem: az unokahúga áthelyezését. Én sose láttam a főigazgatót, de jóban vagyok Silveirával, aki a tanügyeket intézi. Talán

nem lehetetlen kieszközölni az áthelyezést. Persze, csak ha megérdemlik.

— Kitűnő tanítónő, Paulo úr, nemes jellem. El akarja helyeztetni innen! Micsoda gondolat! Ha elkerül, tudja, mi történik? Egy írástudatlan vénséget küldenek ide.

— Igaza van.

Majd hangosan megjegyeztem:

— Vacsorázunk?

Megköszönték, és elbúcsúztak. Silvestre atya átölelt:

— Barátom, ilyen slamasztikában! Brito volt a hibás. Félkallantyú, de az utóbbi időben jól szerkeszti az *Újság*-ot.

Kikísértem őket:

— Gondim, beszélni akarok magával.

Maradt.

— Éhen pusztulok, Gondim. Két napja alig ettem! Gondolja meg! Megvacsorázunk?

A vacsorát visszautasította, de egy pohár sört elfogadott.

Mire a csemegéhez értem, ő már a harmadik korsónál tartott.

— Gondim, a múltkor egy tanítónőről beszélt nekem.

— Madalenáról?

— Arról. Egy este találkoztam vele, és megtetszett a képe. Rendes lány?

Azevedo Gondim nekilátott a negyedik korsó sörnek, és áradozni kezdett:

— Nagyszerű nő. Micsoda cikkeket ír a *Dél keresztjé*-be!

Elkedvetlenedtem:

— Ó! Hát cikkeket ír!

— Bizony, nagyon tanult hölgy. Miért érdeklí?

— Tudom is én! Terveztem valamit, de lehűtött, hogy írogat a *Dél keresztjé*-be. Azt hittem, helyén van az esze.

— Kérem — kiabálta Gondim sértetten.
— Miket beszél!

— Na jól van. Maga előtt nincs titkom. Ide figyeljen. Meguntam Padilhát.

— Berúgott ?

— Rosszabbat tesz. Szocializmust prédikál a birtokomon. Rajtakaptam, amikor marhaságokat locsogott. Nem sokat törődtem vele, meg is tartottam, de ha jól meggondolom, jobb lenne más állást keresni neki.

— És meghívni Madalenát.

— Igen. Azt gondoltam. Nem tudom. Ha jóra való lány volna.

— Jóra való? De még milyen. Csak elfogadja. A vadonban!

— Ezt szajkózza a nagynénje is, egy bolond vénasszony. De a másik, ha van sütnivalója, ahogy maga mondja, elfogadja.

Azevedo pörkölt amerikai mogyorót rágszálta, és sört ivott:

— Lehet. Előnyös neki, kétségtelen, nagyobb fizetés.

— Biztos.

— Meglehet. Csak azt a szegény Padilhát sajnálom.

— Ugvan. Majd kibányászok neki valami állást. Nem mondtam? Nagy csirkefogó az istenadta. A lány pedig...

— Megegyezett már vele?

— Dehogy, hova gondol? Ha megegyeztem volna, nem magától kérnék tanácsot. Gondim, tegyen nekem egy szívességet. Ezért kértem, hogy maradjon. Puhatolja ki.

Azevedo Gondim szabadkozott, hogy becsesebbnek lássam a szívességet:

— De én nem vagyok olyan közeli ismerőse. Beszéljen vele ön.

— Lehetetlen. Két napja úton vagyok. Ma ki kell mennem São Bernardóba. Meg nem is igen tudok szót érteni az efféle emberekkel. Sokat kell forgatni a szót... Vegye rá a lányt, Gondim, tegye meg ezt a szívességet.

— Hát jó. Majd előhozakodok a tájjal, a mező költőiségével, a lelkek egyszerűségével. Ha nem hajlik a szóra, ráadásul oda-pörkölkök neki egy kis hazafisággal.

15

A meghívás óta majdnem meghitt barátja lettem a két hölgynek. Madalena nehezen határozta el magát. Én meg azzal az ürüggyel, hogy várom a választ, járogatni kezdtem a Canafístula utcai házba. Egyszer célozgattam Dona Glóriának:

— Mért nem megy férjhez az unokahúga?

Fölhúzta az orrát:

— Az én húgom nem poshadt gyümölcs, hogy kínálgassuk.

— Én se azt mondom, asszonyom. Isten őrizz. Csak barátilag tanácsolom. Biztosítani kell a jövőjét...

Dona Glória kihúzta magát, még horpadt melle is kiegyenesedett. Ettől a gyors, méltóságteljes mozdulattól a kopottas, fekete ruha megfeszült a hasán, és összeráncolódott a hátán. Érthetetlen szavakat mormolt. Lassanként visszanyerte természetes tartását, a lapockája ismét nekifeszült a kisimult ruhának, és a motyogása érthetővé vált:

— Tudnivaló, hogy a nőknek biztonság a házasság...

— Világos, Dona Glória. Az egészségnek is jót tesz.

— De annyi a rossz házasság. Aztán meg erőszakolni se lehet.

— Nem, sajnos. Tanácsolni kell. Rosszul van ez így, Dona Glória. Ki tudja, kit válasszon?

— Én úgy gondolom, hogy érzelmi dolgokban elengedhetetlen a kölcsönösség.

— Mit, kölcsönösség! Csöpögő érzelmeség. Ha jó a pár, a gyerekek is jól sikerülnek; ha rossz, a gyerekek semmit se érnek. A szülők szándéka nem oszt, nem szoroz. Ismerem én a fajnemesítést.

Ez után a beszélgetés után két hétig São Bernardóban tartott a gyapotszedés. Néhányszor elgondolkoztam a dolgon. Valószínű, hogy Dona Glória nem tett lakatot a szájára. Mit mondhatott? Amikor meglá-

togattam Madalenát, féltem, hogy rosszul fogad a javaslatom miatt. Jól fogadott:

— Hogy halad a munka?

— Megjárja. Azt hiszem, megjárja: még nem tudom, milyen lesz a termés. Hát az iskola? A gyerekek, Dona Glória, semmi újság? Gondolom. Hanem a kisasszony nyilván nem törődik a gazdasággal, nem is azért jöttem.

— A meghívás dolgában, amiről Gondim beszélt?

Haboztam:

— Nagyjából.

— Már üzennem kellett volna, hogy nem fogadom el.

— Mi az ördög! Hát a fizetésemelés? Gondolja meg!

— Nem kell. Hat év szolgálatom van, nem hagyom ott a biztosat a kétségesért. Ezek a magániskolák ma megnyílnak, holnap bezárnak...

Bókoltam neki:

— Gratulálok a megfontoltságához. A kisasszonyt csakugyan az a veszély fenyegette, hogy két székek közt a pad alá kerül...

— Ha maga is elismeri...

— Elismerem. Mást javaslok. Hogy őszinte legyek, ez az iskola-dolog csak cselegfogás volt.

Madalena várakozott, és egy finom ránc jelent meg a homlokán.

— Nehéz ezt elmondanom. Értsen meg... Szóval, hogy ne kerülgessem, kitergetem a kártyámat, és kiöntöm a szívemet.

Zavartan köhögtem:

— Nahát. Elhatároztam, hogy élettársat választok. A kisasszony meg éppen kedvemre való... Igen, minthogy megkedveltem a kisasszonyt, amikor először meglátam...

Torkomon akadt a szó. Madalena komolyan, sápadtan hallgatott, de nem látszott meglepettnek.

— Tudom, nem vagyok olyan ember, akiről a kisasszony álmodozott.

Hosszú, ujjú, finom kezével leintette a mondatomat:

— Nem erről van szó. Csak nem ismerjük egymást.

— Ugyan! Nem meséltem történeteket az életemből? Amit nem mondtam el, keveset ér. Úgy látszik, meg hallottam is, hogy a kisasszony eszes, takarékos, talpraesett teremtés, jó családanya lehet belőle.

Madalena az ablakhoz ment, kikönyökölt és egy ideig az utcát nézte. Amikor megfordult, én a szobában sétálgattam, és a pipámat tömködtem.

— Biztosan nagyon sok különbség van köztünk.

— Különbség? Hát aztán? Ha nem volna köztünk különbség, nem is volnánk külön személyek. Biztos sok különbség van. Engedelmeivel, rágyújtok a pipámra. A kisasszony sok zagyvaságot tanult az iskolában, én is a magam kárán az életben. Negyvenöt éves vagyok. A kisasszony meg vagy húszéves.

— Nem, huszonhét.

— Huszonhét? Senki se nézné húsznál többnek. Ehol e. Máris közelebb jutottunk egymáshoz. Egy csepp jóakarattal egy héten belül mehetünk a templomba.

— Az ajánlata nagyon kedvező számomra, Paulo Honório úr — mondta halalkan Madalena. — Nagyon kedvező. De meg kell gondolnom. Mindenesetre köszönöm, uram. Csak az a baj, hogy szegény vagyok, mint a templom egere. Tudja?

— Szót se róla, kisasszony. Hát a tudománya? Hát a becses személye, az semmi? Mondjak valamit? Ha megállapodunk, én kötök zsíros üzletet.

16

Egy hét múlva, estefelé, meglehetősen elégedetten kávéztam és társalogtam; már dél óta a hölgyeknél időztem. Javában beszélgettünk, amikor berontott Azevedo Gondim, és példátlan udvariatlanságot követett el:

— Ohó, hát ön itt van? Éppen gratulálni jövök Madalena kisasszonynak. Jó, hogy találkozunk. Gratulálok.

— Miről beszél? — kérdeztem megre-
megve.

— A házasságról — magyarázta Azevedo Gondim. — Mindenütt beszélnek. Ön meg egy szót se szólt . . . Mikor lesz az esküvő?

Nem válaszoltam. Madalena a hímzett

terítő szálait számolta. Dona Glória megkövült, egy csésze volt a kezében. Szerettem volna kitekerni a Gondim nyakát, aki észrevette a marhaságát, nekítámaszkodott a falnak, és az állát vakargatta. Fölkeltem, odamentem az ablakhoz, hogy leplezzem feszélyezettségemet. Amikor Gondim melém lépett, rámordultam:

— Maga berúgott?

— Azt hittem, hogy nem titok. Mindenki tudja.

— Hülye.

Visszaültem. A fülem tűzben égett, lehangoltan kezdtem beszélni a Miasszonyunk kórházáról és az Irodalmi Szórakozó Körről, amely volt is, nem is, a polcait ellepte a moly, és esztendőben egyszer nyitott ki a vezetőség kedvéért.

— Mi haszna ennek?

Azevedo Gondim leült, lassankint megnyugodott:

— Nagyon hasznos ez a társaság, Paulo úr.

— Lárifári! A kórház, az igen. De könyvtár, ilyen helyen! Minek? Hogy Nogueira havonta elolvasson egy regényt? Az a szerencsétlen irodalom...

Azevedo Gondim, ha valamit a fejébe vesz, ott sertepertél körülötte, mint a pulyka:

— A tudás nélkülözhetetlen, tudás a kulcsa mindennek. Nemde, ön is egyetért ezzel, Madalena kisasszony?

— Aki megszokta a könyveket...

— Hát ne szokja meg — vágtam közbe.

— Ne keverje össze a tudást a nyomtatott papírlapok olvasásával.

— Pedig az egy — mondta Gondim.

— Az esze tokja!

— Akkor honnan szerzi az ember a tudást, ha nem könyvből?

— Hát úgy, hogy lát, hall, meg járja a világot. Nogueira fene nagy tudománnyal került ki az iskolából, de nem tudott kikérdezni egy tanút. Mostanára elfelejtett latinul, de jó ügyvéd lett belőle.

— De azért a kórházat szükségesnek tartja. És mért nem dobja el a mezőgazdasági szakkönyveit?

— Az más! Mindenesetre az a véleményem, hogy az orvosok kevesebbet tanulnak könyvből, mint abból, ha fölmetszik az ember hasát, és tapasztalnak, szabnak, nyesnek eleveneket és holtakat. Én, ha ráérek, csak gyakorlati emberek fejtegetéseit olvasom. Nem adok sokat rájuk, jobban bízek magamban, mint másokban. Az én szerzőim nem jöttek ide, hogy közlelről szemügyre vegyék São Bernardo lakóit és földjeit.

Madalena a fejét csóválta.

— Persze, csak nem szoktuk meg, hogy így gondolkodjunk. A napokban láttam egy filmet a moziban, s azt hiszem, többet tanultam, mint ha leírva olvastam volna. Nem is számítva, hogy kevesebb időt tölt vele az ember.

— Meg nem is tömi az ember kóccal a kobakját — tettem hozzá. — Maguk csak úgy falják a maszlagot, Gondim! Vannak

olyan könyvek, hogy négy sörba beleférnek.

Dona Glória már majdnem elaludt. Azevedo Gondim kábultan, elcsigázva vállat vont.

— Hát én hasznosnak tartom a könyveket; ha ön haszontalannak tartja őket, nyilván megvan az oka.

— Én csak a Kör kölcsönkönyveiről beszélek.

— Csak az a baj, hogy ami önnek fölösleges, talán sok embernek szükséges — mondta Madalena.

— Kétségkívül: a szépség — vágta ki diadalmasan Azevedo Gondim. — Ezt kívánják az emberek. Harmónia, szépség, érti?

— Kell a kutyának!

Dona Glória fölkelte és visszavonult. A tárgyat kimerítettük, ezért elhallgattunk. Azevedo Gondim hasztalanul igyekezett föléleszteni a társalgást:

— Micsoda porfelhő, mi? Ez az északeleti szél.

Távozott.

Nekibátorodtam és odamentem Madalenához.

— Látja, már beszélnek róla. Gondim azt mondja, csak erről beszélnek.

Semmi válasz.

— Nem teszem be többé a lábam. Először, mert nem akarom hírbé hozni, másodszor, mert nevetséges. Természetesen a kisasszony már meggondolta.

Madalena letette a hímzést:

— Úgy látszik, hogy megértjük egymást. Mindig vidéken kívántam élni, korán kelni, kertészkedni. Ugye van kert? De miért nem vár még egy kicsit? Az igazat megvallva, nem vagyok szerelmes.

— Ugyan! Ha a kisasszony azt mondaná, hogy szerelmes, nem hinném el. Én nem szeretem az olyan embereket, akik vaktában gyúlnak szenvedélyre, és máris elhatározzák magukat. Különösen ilyen dologban. Tűzzük ki a napot.

— Nem sürgős. Talán egy év múlva... Elő kell készülnöm.

— Egy év? Egy éves üzlet mit se ér. Mi kell még? Egy fehér ruha huszonnégy óra alatt elkészül.

Lépteket hallottam a folyosón, s lehaláltam a hangomat.

— Ugye, bejelenthetjük a nagynénjének?

Madalena tétován mosolygott.

— Jól van.

— Abbahagyták már azt a süket vitát? — kérdezte Dona Glória az ajtóból. — Majd leragadt a szemem.

— Nekem is. Gondim volt a hibás, olyan fura nézetei vannak.

Tanakodtam magamban, hogyan hajtsam végre a lánykérést, de belezavarodtam, nem tudtam kiokosodni, hogy mit mondjak.

— Dona Glória, bejelentem, hogy engem meg az unokahúgát egy hét múlva ásó-kapa választ el egymástól. Helyesebben mondvá: egybekelünk. Persze, maga is

velünk jön. Ahol ketten esznek, ott a harmadiknak is jut. A ház nagy, van ott szoba millió.

Dona Glória elsírta magát.

17

Silvestre atya adott össze bennünket a São Bernardó-i kápolnában, Szent Péter oltára előtt.

Január végén jártunk. A virágzó íjpálma sárga pontokkal hintette be a vadont; reggelenként pipáztak a hegyek; a legutóbbi zivatarok óta harsogva zúgott a patak, folyóvá dagadt és tajtékos lett a csatorna előtt a zuhatag.

Amikor meglátta a villanydrótokat, a telefont, a bútort és több fémtárgyat, melyeket Maria das Dores homokkal sikált csillogóra, Dona Glória bevallotta, hogy itt elviselhető az élet.

— Nem megmondtam?

A ház bal szárnyán adtam szobát neki az iroda mögött; ablaka a templom piros falára nézett. Ezt a falat most már zöldesre paskolta az eső, de akkoriban új volt, és olyan színű, mint a nyers hús. Én a jobb szárnyon laktam Madalenával; a verandáról leláttunk a gyapotföldekre, a mezőre, a hántolóra, a fűrésztelepre és az útra, mely egy domb körül kanyarodik.

— Új életet kezdünk, ugye? — mondta Madalena vidáman.

Attól fogva néhány meglepő dolgot fedeztem föl benne. Amint tudják, megelégedtem az arcával és néhány fölületes felvilágosítással.

Egy hétig azzal bajlódtam, hogy az övéhez igazítsam a beszédemet, de nem tudtam levetkőzni rengeteg nyelvhibámat. Abbahagytam. Marhaság. Madalena nem törődött ilyen dolgokkal. Azt hittem, iskolai könyvmoly.

Csalódtam.

Padilhát nem szerette, úgy találta, „alantas lélek”. (Értésére adtam, hogy engem nem érdekel a Padilha lelke. Én munkát követelek az embereimtől, más nem érdekel.) Padilhát nem szerette. De Ribeiro urat kedvelte: beült az irodába, belelapozott a könyvekbe, vizsgálgatta az iratokat, fölnyitotta a berozsdásodott frógépet. Két nappal az esküvő után, még egy kicsit csapzottan, nekiindult a határnak, és ott szaggatta a szoknyáját a gypotföldek bozótjában. Vacsorakor még ott találtam a hántolóban, a gépésszel beszélgetett.

— Ez igen. Ez asszony.

De azt tanácsoltam neki, ne legyen olyan közvetlen:

— Ezek a félvérek állatok. Dolgozni akar? Rendben van. Dolgozzon Maria das Doresszel. A földtúrókkal majd csak én egyezkedek.

— Nekem nem tetszik a Maria das Do-

res munkája. De nem is azért jöttem, hogy szundikáljak.

— Kezdeti lelkesedés.

— Még valami — folytatta Madalena.

— Caetano mester családja nélkülöz.

— Már Caetano mestert is ismeri? — kérdeztem csodálkozva. — Nélkülözés, ez a régi nóta. Tulajdonképpen már nincs is szükségem rá. Máshol nézhetne megélhetés után.

— Beteg...

— Mért nem takarékoskodott! Mind ilyen, nincs bennük semmi előrelátás. Jön egy betegség, aztán ott van: előleg, orvosság. Oda az egész kereset.

— Eleget dolgozott. Már olyan öreg!

— Nagyon öreg, már nincs ereje. Egy kis kő alá teszi az emelőt, aztán a kőműveseket hívja, hogy mozdítsák meg. Nem érdekli a hat mil-réist, amit kapott. De azért küldjön csak neki, amire szüksége van. Küldjön neki egy fél tál lisztet, küldjön néhány liter babot. Kidobott pénz.

18

— A nagysága ért a könyveléshez — jelentette ki Ribeiro úr.

Ribeiro úr itt lakott, velem dolgozott, de nem kedvelt engem. Azt hiszem, senkit sem kedvelt. Minden arra a falucskára emlékeztetett benne, amely várossá alakult,

de fél évszázaddal azelőtt még nádmalom, olajmécses, zsandár és Szent Iván éjszakáján kísértet járta arrafelé. Már elmúlt hetvenéves, de csak gyalog ment, többnyire a gyalogösvényen. Mindig elfogódott hangon beszélt telefonba. Gyűlölte a kort, amelyben élt, szertartásos modorral, divatjamúlt kifejezésekkel segített magán. Ami kevés élet még volt benne, azt azokra a vastag, børsarkú, bőrgerincű könyvekre sugározta. Bonyolult bejegyzéseket végzett bennük nagy szeretettel, negyedóráiig is elpiszmogott egy új fejezet megnyitásával, nagy, kacskaringós, kissé reszkető vonalakkal írta meg a díszes kezdőbetűket.

— Nagyon jól ért — folytatta. — Bár nem értek egészen egyet a módszerével, mondhatom, ha óhajtja, elláthatja a könyvelést.

— Jaj, de kedves.

— Szót sem érdemel. A nagysága kiismeri magát benne, és szép az írása. Én már roncs vagyok. Egy szép napon . . .

Keresgélte a szavakat:

— Egy szép napon jobblétre szenderülök.

— Mindig ezt mondja — dünnyögte Padilha. — Hét macskában nincs annyi szufla, mint magában.

A tanítás mellé a könyvelőséget is magának szerette volna. Már türelmetlenkedett.

— Nem sokáig, megfáradtam — válaszolta Ribeiro úr. — Nyugodtan halnék meg, ha olyan valakire hagyhatnám a

könyveket, aki nem rondítja el őket a macskakaparásával.

— Ez nem nehéz dolog — mormolta Padilha.

— Lehet, csak érteni kell hozzá. A nagysága...

— Jó vicc — szólalt meg ismét Padilha.
— Dona Madalena majd nekiáll körmölgetni a tételeket.

— Miért ne? — vágott közbe Madalena.
— De Isten őrizz, nem kívánom. Ribeiro úr még erős, egészséges.

— Valamennyien halandók vagyunk, asszonyom. Igaz, senki sem hatolhat be a Gondviselés titkaiba, de az én koromban...

— Mennyi a fizetése?

— Nahát! — ámuldozott Padilha. — A nagyságos asszony ilyen apróságokkal foglalkozik! Fizetést akar! Mintha egyik zsebükből a másikba tennék a pénzt.

— Miért ne? Ha Ribeiro úr nyugdíjba akar menni... Mennyit keres, Ribeiro úr?

A könyvelő megsimogatta fehér oldalszakállát:

— Kétszáz mil-réis.

Madalena elszontyolodott:

— Nem sok.

— Mi? — ordítottam reszketve.

— Nagyon kevés.

— Marhaság! Amikor Britónak dolgozott, csak százötvenet keresett, minden nélkül. Most van neki kétszáz, meg lakás, ellátás, mosás.

— Igaz — ismerte el Ribeiro úr. — Nem

szenvedek szükségét, megélek a keresetemből.

— De ha tíz gyereke volna, nem élne meg — mondta Madalena.

— Persze — helyeselt Dona Glória.

— Elég legyen — üvöltöttem. — Már maga is? Törődjön a regényeivel.

Madalena elsápadt:

— Nem kell mérgelődni. Kinek-kinek megvan a véleménye.

— Persze hogy meg. De marhaság, ha valaki olyasmiről mond véleményt, amihez nem ért. Mindenki maradjon a maga vackában. A fene egye meg. Én sose vitatkoztam nyelvtanról. De azt hiszem, értek a birtokom dolgaihoz. Engem ne leckéztessenek itt. Kihozzák az embert a sodrából.

A csemege előtt a tányérra dobtam a szalvétát, és fölálltam az asztaltól. Veszedés egv héttel az esküvő után! Rossz jel. Dona Glóriát okoltam, pedig ő csak egyetlen szót szolt.

19

Ráíöttem, hogy Madalena túlságosan jó, de erre nem egvszerre jöttem rá. Lassan tárta föl magát, és sohasem tárta föl magát egészen. Én magam voltam ebben a hibás, vagv inkább ez a parasztélet volt a hibás, amely parasztlelket oltott belém.

Most, hogy ezt mondom, belátom, hogy csak veszítegetem az időmet. Csakugyan, ha nem tudom lefesteni a feleségem erkölcsi képét, mire való ez az elbeszélés? Semmire, de írásra kényszerít valami.

Amikor a tücskök cirpelni kezdenek, leülök ide az ebédlőasztalhoz, kávézok, pipára gyújtok. Néha egyetlen gondolatom se támad, vagy csőstül tódulnak, s a papír félbemarad, ahogy az este hagytam. Átolvasok néhány sort, amivel elégedetlen vagyok. Nem érdemes javítgatni. Félretolom a lapot.

Leírhatatlan érzések háborognak bennem, szörnyű nyugtalanság, örült vágy, hogy viszontlássam Madalenát, ismét beszélgessek vele, mint ilyenkor szoktunk napjában. Visszasírom? Nem, nem, szó se róla: dühös vagyok, elkeseredett, és valami nagyon nyomja a szívemet.

Megpróbáltam fölidézni, hogy mit beszéltünk. Lehetetlen. A szavaim szavak maradtak, külső tények tökéletlen kifejezései, Madalena szavai pedig olyasmit tartalmaztak, amit nem tudok kifejezni. Hogy jobban érezzem őket, eloltottam a vilányt, hadd vegyen körül bennünket a homály, míg két ködös árnyá nem leszünk a sötétben.

Kinn rázendítettek a békák, zúgott a szél, a gyümölcsösben fekete tömeggé váltak a fák.

— Casimiro!

Casimiro Lopes a kertben őrködött, az ablak mellett guggolt.

— Casimiro!

Casimiro Lopes alakja lőltűnik az ablakban. a békák brekegnek, a szél rázza a fákat, de alig látszanak a homályban. Belép Maria das Dores, és meg akarja gyújtani a villanyt. Megállítom: nem akarok világot.

Elhalkul az óra ketyegése, a tücskök cirpelni kezdenek. Az asztal másik oldalán megjelenik Madalena. Csendesen szólítom:

— Madalena!

A hangja megüti a fületem. Nem, nem is a fületem. Már a szememmel se tudom kivenni.

Összekulcsolt kézzel könyökölök az asztalra, de még a fehér abroszt se látom.

— Madalena...

Madalena hangja tovább simogat. Mit mond? Persze, azt kéri, hogy küldjek egy kis pénzt Caetano mesternek. Ez bosszant, de ez a bosszúság már nem olyan, mint a többi; ez valami régi bosszúság, már egészen nyugton hagy. Micsoda örültség ez, hogy az ember egyszerre tud bosszús és nyugodt lenni. De én ilyen vagyok. Kire haragszok? Caetano mesterre. Már meghalt, de én azt szeretném, ha most is dolgozni járna. A naplopó.

Újra szemembe tűnik az abrosz, de nem tudom, ez az abrosz-e, amelyiken összekulcsolt kezem nyugszik, vagy az, amelyik öt éve volt itt.

Béka-, tücsök-, szélzene. Halkan kinyílik az iroda ajtaja, Ribeiro úr léptei távolodnak. Bagoly huhog a templom tornyában.

Csakugyan huhogott a bagoly? Vajon ugyanaz, amelyik két éve huhogott? Talán a huhogás is ugyanaz volt, az a régi huhogás.

Most Ribeiro úr Dona Glóriával beszélget a szalonban. Elfelejttem, hogy itt hagytak, és szinte néptelen a ház.

— Casimiro!

Azt hiszem, szólítottam Casimiro Lopest. A feje a pusztalakók bőrkalapjával időnként bekukkant az ablakon, de nem tudom, most látom-e, vagy valamikor régen láttam.

Ellentétes érzések kavarnak bennem: megdühödök és elérzékenyülök; az asztalt csapkodom, és sírhatnékom van.

Látszólag nyugodt vagyok: a kezem nyugodtan összekulcsolva hever az abroszon, az ujjaim mintha kőből volnának. Közben az öklömet rázom Madalena felé. Furcsa.

Minden jelentéktelen apróságot észreveszek a birtok zsibongásában. A konyhában Maria das Dores a papagájt tanítgatja. Tubarão morog a kertben. A marha bög az istállóban.

A szalon messze van: odáig egy hosszú folyosón kell átmenni. De azért Ribeiro úr és Dona Glória beszélgetése világosan hallatszik. Csak nehéz lenne leírni, hogy mit mondanak. Alighanem szavak nélkül beszélgetnek.

A tornácon Padilha füttyörészik. Hol járhat Padilha?

Ha megértethetném Madalenával, hogy

nincs igaza... Ha megmagyarázhatnám, hogy békében kell élnünk... Nem ért meg. Nem értjük meg egymást. Nem úgy sikerült a dolog, ahogy reméltük. Képtelenség.

Nagy csöndesség. Júliusban járunk. Nem fúj az északkeleti szél, és alszanak a békák. A baglyok meg... Marciano fölment a templom tetejére, és bunkósbottal agyonverte őket. A tücsöklyukakat meg betömettem.

De ismétlem, mindez tovább gyötör.

Hanem az óraketyegést nem hallom. Hány óra lehet? Ilyen sötétben nem látom a mutatót. Amikor ideültem, hallatszott, hogy jár az inga, tisztán hallatszott. Föl kellene húzni azt az órát, de nem tudok megmozdulni.

20

Amint mondtam, Madalenának nagyvonalú szíve volt. Olyan gyöngédséget találtam benne, hogy magam is elérzékenyültem tőle.

Pedig tudják, nem vagvok valami érzélgős ember. Igaz, hogy az utóbbi két évben változtam valamit. De ez elmúlik.

Madalena szívélvessége meglengett. Bőkezűen alamizsnálkodott. Később észrevettem, hogy ezek a megnyilvánulások csak a belőle minden élőlényre kiáradó jó-

ság jelei. Türelem. Nem várhattam ilyen ráadást, amit kaptam, tiszta haszon. Egy ideig nagyon jól éltünk.

Emlékeznek, hogy mérges lettem Dona Glóriára, és fölálltam az asztaltól. Pár perc múlva Madalena utánam hozott egy csésze kávét, és azt mondta, sajnálja, hogy ilyen galibát okozott.

— Oktalanság volt.

— Igen — rebegette Madalena kissé elpirulva —, meggondolatlanság volt.

— Az embernek előbb az esze járjon, aztán a szája.

— Természetesen — mondta elég zavartan. — Elfelejtettem, hogy mindketten alkalmazottak, elszóltam magam. Jaj, de kellemetlen.

Ekkor megfogtam a kávéscsészét, és megenyhültem:

— Nem, nem olyan kellemetlen. Ne túlozzunk. Csak tapasztalatlanság. Köszönöm, kevés cukrot. Tapasztalatlanság, ez az. Majd megmagyarázom. Itt nem úgy van, mint máshol. Mozi, mulató, vendégeskedés, szerencsejáték, biliárd, mi ördög, ilyesmi nincs mifelénk, néha azt se tudjuk, mire költsük a pénzünket. Mondjak valamit? Száz mil-réis kölcsönnel kezdtem az életemet. Bizony, száz mil-réisszel. Aztán úgy megnyúlt, mint a gumi. Minden, amink van, abból a száz mil-réisből van, amit az a zsidó Pereira adott kölcsön. Zsidóuzsorára, havi öt százalék kamatra.

Madalena figyelmesen hallgatott. helyeselt, mint egy jól nevelt kislány:

— Elhiszem, elhiszem. Csak még nem ismerem a környezetét. Meg kell szoknom.

Behívtam Casimiro Lopest, odaadtam neki a csészét és a tálcát. Aztán rágyújtottam a pipámra:

— Csak azt sajnálom...

Fölálltam:

— Sose bánok meg semmit. Ami megtörtént, megtörtént. Senki se lógassa az orrát. Az meg, hogy nekiestem Dona Glóriának....

— Szegény! Nem is figyelt a beszélgetésre. Csak úgy megszólalt.

— De milyen vaskosan. Megkérném valamire: tapintatosan adja értésére, hogy nem akartam megbántani. Idős és tiszteletre méltó hölgy... Nem akartam... Vadállat vagyok.

Amint látják, kenyérre lehetett volna kenni bennünket. Így telt el egy hónap. Addig unszolt, míg munkát nem adtam neki:

— Intézze a levelezést. Fizetést akar. Rendben van, majd megbeszéljük. Nyitasson számlát Ribeiro úrral.

21

Azután, bárhogy vigyáztunk, bárhogy igyekeztünk enyhíteni a súrlódást, újból nézeteltérésre került a sor. Aztán jött a többi.

Délelőtt Madalena az irodában dolgozott, de délután elment sétálni, és végigjárta a cselédek otthonát. Puffadt hasú, vastag ajkú kölykök kapaszkodtak a szoknyájába.

Bement az iskolába, megbírált a Padilha tanítási módszerét, azután rágni kezdte a füleket, földgömböt, térképeket, meg egyéb tanszereket követelt, a többit meg se említsem, mert röstellem megnézni a szer-tárat. Egyszer szórakozottan föladtam a rendelést; amikor a számla megjött, nagyot néztem. Jókorá érvágás: hat conto ára füzet, rajzlap és deszkatablácska a cselédség gyerekeinek. Gondolják meg. Ekkora pénzt dob ki egy olyan ember, aki zshiványoktól, börtönben tanult olvasni, ponyvafüzetekből, naptárakból meg egy fekete fedelű bibliából. De türtőztettem magamat. Türtőztettem, mert elhatároztam, hogy kerülöm a civódást a feleségemmel, és úgy gondoltam, megmutatom ezt a sok vacakot a kormányzónak, ha erre jár. Mindenesetre fölösleges kiadás volt.

Aláírtam az elismervényt, fölvettem a kalapomat, és útnak indultam. Ahogy az istálló mellett elhaladtam, észrevettem, hogy a jószágnak nincs meg a porciója.

— Ez így nem lesz jó!

Elordítottam magamat:

— Marciano!

De hiába kiabáltam. Dühösen mentem le a domboldalon. Odalent, az iskola ajtajában, megláttam Marcianót; egy kisszéken terpeszkedett, és fecsegett Padilhával.

— Mért nem lódulsz a dolgodra, te ló-kötő?

— Elvégeződtem, Paulo úr — dadogta Marciano és föltápáskodott.

— A fenét végeződtél!

— El én, uram. Meg is esküszök a fényes napra.

— Hazudsz! A jószág éhen döglük. már a fát harapdálja.

Marciano kitört:

— Az imént még tele voltak a jászlak. Sose láttam ilyen jószágot, hogy ennyit eszik. Az Isten se bírja ki ezen a birtokon. Itt nincs megállás.

Ez igaz, de még egyik cseléd se beszélt így velem.

— Megkergültél, te himpellér?

Fültövön vágtam, úgy, hogy fölhemperedett. Kábultan, tápolyogva állt föl, erre még vagy ötször odasóztam neki, s mindannyiszor fölbukfencezett. Az utolsóra a földön is maradt, csak rúgkapált a porban. Végül föltápáskodott, és rogyadozó léptekkel, lehajtott fejjel elindult; az inge ujjával törölgette vérző orrát. Egy ideig csak fújattam. Azután Padilhához fordultam.

— Maga a hibás.

— Én?

— Maga hát, mert maga tömi a fejét ennek a gyalázatosnak.

Padilha sápadtan mentegetőzött:

— Nem tömök én semmit, Paulo úr, ez nem igaz, higgye el, ő maga kotnyeleskedett itt. Én nem hívtam, még mondtam is neki: „Marciano, jobb ha megy, és meg-

eteti a jószágot.” De nem hallgatott rám, csak itt lábatlankodott. Úgy éltesse az Istent, hogy már dühös voltam rá, nem szeretem ennek a fickónak a képét.

A fejéhez akartam vágni valami gorombaságot, de észrevettem Madalenát; a csatorna kőpartján állt, és a Marciano viskója felé fordult. Odamentem hozzá dohogva:

— Szemtelen! Az ember odaadja a kisujját, ő meg a karját is akarja.

De a dühöm elpárolgott. Most már csak az a több láda tanszer bosszantott: semmi haszna ebben a vadonban. Mire való ez? A kormányzó azzal is beérné, ha egy-két jogosult választó kerül ki az iskolából.

— Levegőzik? — kérdeztem Madalenát, aki elmerülten nézte az istálló sötét tetejét.

Nem válaszolt. Nézegettem az állatok vályúját, a patak üres medrét a csatorna elágazásán túl, és messze a kőbányát, egy fehéres foltot a hegy oldalában. A vadon lassan homályba borult. Hideg szél támadt. Az utolsó gyapotrakományok érkeztek a hántolóhoz. Hosszú füttyszó hangzott fel, és a cselédek abbahagyták a munkát. Megnéztem az órát: hat óra.

— Szörnyű — kiáltotta Madalena.

— Mi?

— Szörnyű — mondta még egyszer.

— Micsoda?

— A viselkedése. Micsoda állatiasság!

Nem értettem.

— Miket beszél itt . . .

Álmodnék? Nem: ébren vagyok, az ajkam összerándul s a homlokomat ráncolom.

— Nem értem. Magyarázza meg.

Remegő hangon méltatlankodott:

— Hogy mer így összeaverni egy embert?

— Jaa, Marcianóról beszél? Azt hittem, valami baj van. Megijesztett.

Akkor nem is gondoltam, hogy ilyen jelentéktelen dolog miatt értelmes emberek összeveszhetnek.

— Így leütni egy embert! Borzalom!

Azt hittem másért haragszik, mert ez igazán csekélység.

— Gyerekség ez, kedvesem. Minek izgatja magát? Ez a népség megteszi a dolgát, de csak ha ösztökélik. Ez a Marciano meg tulajdonképpen nem is ember.

— Miért?

— Tudom is én! Így akarta az Úristen. Csak egy kacat.

— Persze, mert maga megalázza.

— Tiltakozok! — kiabáltam indulatosan.

— Már akkor is kacat volt, amikor megismertem.

— Nyilván, mert egész életében csak rúgást kapott.

— A fenét! Kacat, mert kacatnak született.

Madalena elhallgatott, hátat fordított, s elindult fölfelé a dombra. Szótlanul követtem. Hirtelen megfordult, és amikor rekedt hangon megszólalt, sötétkék, majdnem fekete szemében láng villant meg:

— Ez kegyetlenség. Miért csinált ilyet? Kijöttem a sodromból:

— Azért csináltam ilyet, mert úgy gon-

doltam, hogy ilyet kell csinálnom. Nem szoktam meg, hogy mentegessem magamat. Érti? Még csak az kéne. Három-négy nyakleves egy félvérnek, olyan nagy eset! Mi köze magának Marcianóhoz, hogy így odáig van érte?

22

Dona Glória szeretett beszélgetni Ribeiro úrral. Végtelen hosszú társalgásokat folytattak két hangra. Ribeiro úr hangosan beszélt és szembenézett, Dona Glória suttozott, és mindig félrenézett. Ha engem meglátott, elhallgatott. Tökéletesen megérttem én ezt a változó viselkedést. Voltam én cseléd, tudom, hogy a kisember rendszerint azzal tölti a szabad idejét, hogy szapulja a gazdáit. Dona Glóriának pedig szinte az egész napja szabad idő volt.

Aludt, ebédelt, uzsonnázott, vacsorázott, regényt olvasott a narancsfák árnyékában, és Maria das Dorest nyaggatta, aki majd megbolondult tőle. Ki nem fogyott a panaszból: panaszkodott az egerekre, a békákra, a kígyókra, a sötétségre. Énelőttem vértanú képet vágott. Vagy kellett, vagy nem: fáradhatatlanul magasztalta a várost. A nap egy részét az irodában töltötte.

Ribeiro úr nagyságos asszonynak szólította. (Madalenát csak nagyságának.) Egyes szavakból, mozdulatokból és a hall-

gatásból azt véltem kiolvasni: azért jár oda, hogy kipanaszkodja magát az unokahúga sorsáról. Mindig ott búslakodott az íróasztal mellett.

Madalena a gépet verte. Ribeiro úr lassan, reszketősen írt, néha bosszúsan kereste a vonalzót, a törlőgumit vagy az enyvet, ha nem találta, mert Dona Glóriának megvolt az a rossz szokása, hogy mindenhez hozzányúlt, de soha semmit nem tett vissza a helyére. Én majd megpukkadtam ekkora rendetlenség láttára, komor képpel, szárazon, sebtiben kiadtam az utasításaimat, és már mentem is kifelé, hogy ki ne törjek. Végül kitomboltam magam. Egyszer, 4-én, még mindig nem volt kész a múlt havi mérleg.

— Mi ez a késés, Ribeiro úr? Beteg?

Az aggastyán aggodalmasan simogatta az oldalszakállát.

— Nem, uram. Különbözet van az összegekben. Tegnap óta keresem a hibát, de nem találom.

— Miért, Ribeiro úr?

Ő csak hallgatott.

— Jól van. Tegyen ki egy papírt az ajtóra, hogy illetékteleneknek tilos a bemenet. Itt munka folyik. Jó nagy betűkkel írja ki. Mindenkinek tilos, érti? Kivétel nélkül.

— Énrám céloz? — kérdezte Dona Glória, mintha nyársat nyelt volna.

— Rögtön írja meg azt a papirost, Ribeiro úr.

— Azt kérdeztem, hogy énrám céloz-e?

— kérdezte ismét Dona Glória kissé ösz-
szébb húzva magát.

— Ugyan, asszonyom, mindenkire célo-
zok. Ha azt mondom, nincs kivétel: nincs
kivétel.

— A húgommal akartam beszélni, azért
jöttem be — hebegte Dona Glória vissza-
nyerve eredeti méretét.

— Amíg ebben a szobában tartózkodik,
az unokahúga nem fogad látogatókat;
olyan alkalmazott, mint a többi.

— Nem tudtam. Azt hittem, nem zava-
rok.

— Rosszul hitte. Senki se tud egyszerre
írni, számolni és társalogni. Dona Glória
derékszögben ment ki a szobából. Az író-
asztaltól a falig osont, aztán a fal mellett az
ajtóig, amely zajtalanul nyílt és csukódott.
Leültem és apróra összevetettem a napi ki-
adást a főkönyvvel. Ribeiro úr mellém ült,
hogy segítsen.

— Köszönöm.

Ribeiro úr zsebkésével és vonalzóval egy
papír-négyszöget vágott ki. Madalena föl-
állt, letakarta az írógépet, átadta a levele-
ket, megvárta, hogy elolvassam őket, majd
visszavonult. Aláírtam és borítékba tettem
a leveleket.

— Ribeiro úr, mit pletykál itt Dona
Glória?

— Semmi különöset — válaszolta a
könyvelő. — Dona Glória asszony arany-
szívű teremtés, nagyon értelmesen beszél
különböző tárgyakról, de, hogy őszinte le-
gyek, nem hallgattam kellő figyelemmel.

Nevetségesnek találtam, hogy ezt a komoly embert kérdezgetem Dona Glória pletykáiról.

— Jeles hölgy — jelentette ki Ribeiro úr, és ceruzával sorvezetőnek vonalazta meg a papírnégyszöget.

— Többé-kevésbé.

Fölálltam:

— Vigyázzon a betolakodókra.

— Igenis — válaszolta Ribeiro úr.

Madalenát a szalonban találtam. Szomorúan feküdt a kereveten. Hamarjában megtörölte a szemét:

— Miért volt ilyen goromba?

Madalena állapotos volt, és úgy bántam vele, mint a hímes tojással. Legutóbb is kellemetlen dolgokat dörgölt az orrom alá, de úgy tettem, mintha nem érteném. Láttam, hogy nekigömbölyödik. Érthető idegesség. Leültem, és hogy föl ne izgassam:

— Csakugyan gorombaság volt. Szükséges gorombaság, de mégiscsak gorombaság. Úrdok dolog ilyesmihez folyamodni.

— Akkor miért folyamodik? — gúnyolódott Madalena.

— Már megint kezdi. Ezt a modort nem szeretem, türtőztesse magát. Utálom a csipkelődést. Velem beszéljen kereken. Ne köntörfalazzon.

— Ki köntörfalazik? Gorombaság volt.

— Szükséges gorombaság.

— Szükségtelen volt. Látni való, hogy nem szíveli a nagynénémet.

— Én? Nem mondhatnám se azt, hogy kedvelem, se azt, hogy nem kedvelem.

Azt hittem, valami foglalatosságot akar. Különben jól teszi, ha abbahagyja a gépelést. Nem használ az állapotának. Nem érzi rosszul magát?

— Nem.

— Mindenesetre szülés előtt és után néhány hónapig szabadságon lesz.

— Köszönöm.

— Mondom, azt hittem, hogy a nénje dolgozni akar. Sőt, egyszer tanácsot is adtam neki a vonaton. Megsértődött. Karba teszi itt a kezét, és bolondságokat olvas. De én nem bánom. Csak azt nem találom helyesnek, hogy a mások munkáját is gátolja.

— Ide figyeljen Paulo — zokogta Madalena. — Téved. Nincs igaza, higgye el, nincs igaza. Az én néném csupa méltóság.

— Csakugyan van benne valami méltóság, de ez a méltóság nem sokáig tart.

Madalena folytatta:

— Senkit se ismerek, aki többet dolgozott volna, mint Dona Glória.

— Nahát! — kiáltottam fel, és az ámulat fölvetett a kerevetről.

— Elmegy?

Ha jól meggondolom, azt hiszem, nem is az ámulat állított föl. Valószínűleg a megszokás, mert minden reggel ki szoktam menni a földekre. Igaz, hogy az eszem éppenséggel nem a földmunkákon járt, de Dona Glória meg Madalena máris majd egy teljes órát elrabolt tőlem, s ez a mozdulatom olyan kényszerből fakadt, amelyet világosan fölismertem, amikor fölálltam.

— Megyünk?

Madalena velem jött, és útközben így szólt:

— Azt mondta, nagyon szegényen kezdte az életét.

— Tudom is én, hogy kezdtem! Amikor magamra eszméltem, vak koldus vezetője voltam. Azután az öreg Margarida kókusz-csemegéjét árultam. Már meséltem.

— Igen. Sokat küszködött. De higgye el, Dona Glória többet tett, mint maga.

— Na, erre kíváncsi vagyok. Mit tett?

— Fölnevelt engem, eltartott és kitaníttatott.

— Csak?

— Kevésnek találja? Mert nem tudja, mennyi erőfeszítésbe került. Nehezebb volt, mint magának megszerezni São Bernardót.

Badarság. A tanítóképző tucatjával eregeti az elemi iskolai tanítónőcskéket. De egy ilyen birtok, mint São Bernardo, az más.

— Ezt nem lehet egy kalap alá venni.

— Egy vívómesternél laktunk — mondta Madalena. — Két székünk volt. Ha vendégünk jött, Dona Glória egy petróleumos kannára ült. Az ebédlő volt a tanulószobám. Az asztalnak kitört az egyik lába, és a falhoz támasztottuk. Esztendőig dolgoztam ott. Este takarékoságból lecsavartam a lámpát. Dona Glória kiment a konyhába dohogni, sírni, sopánkodni. Ekkoriból van az a szokása, hogy suttog, és lábujjhegyen jár. Ketten aludtunk egy szűk ágyban. Ha én beteg voltam, Dona Glória egész éjjel

csak üldögélt; ha már nem bírta az álmos-ságot, lefeküdt a földre.

Madalena elhallgatott. Meghatott ez a szegénység, és fölkiáltottam:

— Fene megette! Maguk aztán vízzel főztek.

— Dona Glória sohasem volt beteg — folytatta Madalena. — Én mentem iskolába, ő meg fölvette a sálját, és a megélhetés után nézett. Sok mindennel foglalkozott. Papokat ismert, így művirágot csinált, betűrendbe szedte a keresztleveleket, oltárt díszített. Ügyészeket ismert, így bírósági aktákat másolt. Este jegyet árult a Floridano moziban. A szomszédunkban a pék nem tudott írni, ezért ő vezette az üzleti elszámolásait. Persze, ha ennyi apró dologgal foglalkozott, keveset keresett.

— De hát értse meg... — mormoltam tétován a kövér fűben bujkáló borjak vörös hátát nézve.

Madalena félbeszakított:

— Vizsgák alkalmával arra is volt ideje, hogy megköörnyékezze a vizsgáztatókat, a Jóistent meg az egész világot, hogy meg ne bukjam. Dona Glória fáradhatatlan. Csak kitartó munkára nem képes: apró munkákban emészti magát. Ezért él olyan nyugtalanul. Itt nincs mozijegy, bírósági akta, keresztlevél, pékszámla. Dona Glória gépeket lát és gépek módjára működő embereket. Pedig Dona Glória hasznosítani akarja magát: elmegy a templomba, virágot tesz az oltárra, a sekrestyében a képek üvegét tisztogatja; főzögetni akar, csak nem

férnek össze Maria das Doresszel; segíteni akar Ribeiro úrnak; már gépírással is próbálkozott.

A fűrésztelep felé teherautó haladt; az erdőből tompa fejszecsapások hallatszotak; Bom-Sucesso felől ökrös szekerek nyikorogtak.

— Mondom, én nem helyeslem ezt az erőpazarlást. Szokja meg az ember, hogy egyszerre csak egy dolgot csinál.

— Dona Glória mit se nyerne, ha csak mozijegy-árusítással, vagy keresztlevelekkel foglalkozna: a fizetése éppoly jelentéktelen lenne.

— Mért nem foglalkozott jövedelmezőbb munkával?

— Az nehéz dolog. Azután meg arra is szükség van, hogy jegyet áruljanak és aktát másoljanak.

Elhallgattam, de semmi rokonszenvet se éreztem szegény Dona Glória iránt. Azután is vén pletykafészeknek tartottam, meg voltam győződve, hogy bármihez nyúl azzal a szerencsétlen kezével, annak már vége. Utáltam ezt az összevissza kapkodást. Megrántottam a vállamat. Aztán, hogy ne bússítsam Madalenát:

— Lehet, hogy igaza van. Én nem hiszem. De hát kinek a pap, kinek a papné.

Vasárnap délután volt; a hántolóból meg a fűrésztelepről jöttem visszafelé; azért mentem ki, hogy megmossam a gépész fejét.

Egy forgatószíj megvetemedett, egy dinamó meg leállt. A fickó megígérte, hogy két nap alatt mindent rendbe hoz. Meg vagyunk akadva. Halomban áll a fa, a pajtáiban már nem fér a gyapot.

— Nemtörődöm népség!

A patak partján a vén Margaridával akadtam össze: egy kövön ült, és pipaszár lábait mosta.

— Jó napot, Margarida anyó.

— Dicsértessék a Mi Urunk, Jézus Krisztus — válaszolt a néger öregasszony, s igyekezett fölismerni az orrával meg a fülével.

A szagok és neszek közepette rám ismert:

— Aha!

— Hogy-mint van, Margarida anyó? Hogy szolgál az egészsége?

— Csak megvagyunk, fiam. Jobban, mint ahogy megérdemlem a Jóistentől — mondta az öreg, és csíkos szoknyájával megtörölte léclábait.

— Szükséget szenved valamiben ott a viskójában?

— Nem szenvedek én! Van ott minden, a nagysága küld nekem mindent. Pazarlás: ágvnemű, cipő, annyi ruha! Minek az? Nem való cipő az én lábomra. Takarót se

használok. Elég nekem egy darab gyékény. Egy gyékény meg a tűzhely.

— Jól van, Margarida anyó. Jó egészséget.

Ott hagytam; dühös voltam Madalenára. A tulsó parton megláttam Marcianót, amint a jószágot hajtotta.

— Várj csak!

Átmentem a pallón, és megnéztem a legfiatalabb fajtiszta limousini borjút.

— Elég sovány.

Nem volt sovány, de én úgy találtam, hogy sovány.

— Elhallgasson, ne feleseljen.

Madalenát korholtam, mert egy selyemruhát ajándékozott Rosának. Igaz, hogy szakadás volt rajta. Mégis számárságnak tartottam.

— Mért nem dobta el — mondtam Madalenának. — Ha elnyűtt, dobta volna el. Nem a kárt kifogásolom, hanem ennek a népségnek nem való a selyemruha.

Madalena ingerülten válaszolt, és egy hétig orroltunk egymásra. Legalábbis én nagyon nehezteltem.

Odapiroslott a fűrésztelep teteje: itt-ott paskolta az eső. A patak tulsó partján Margarida lehajtott feje bólogatott lassan a magas fű fölött. Amint fölfelé ballagtam egy gyalogösvényen, a jószág mellett Marciano parányi alakját pillantottam meg.

— Ostoba liba! — kiáltottam dühösen.

Rosa ruhájára, az öreg Margarida cipőjére, ágyneműjére gondoltam.

— Pazarlás.

Azután eszembe jutott a hajtószíj meg a dinamó.

— Ostoba liba!

Nyilvánvaló, hogy Madalenának semmi köze se volt a hántolóhoz meg a fűrésztelephez, de abban a pillanatban erre nem is gondoltam: mindent összekevertem, s a dühöm egyre növekedett. Esztelen düh. Elfelejtettem, néhány éve mennyi ajándékot pazaroltam Rosára (púder, gyöngysorok), és mennyit költöttem Margaridára, még autót is küldtem érte a pusztába, még képet is közöltettem Gondim lapjában. Csak azt láttam, hogy Madalena nyakló nélkül költekezik.

— Nyakló nélkül, értik?

Meg is ismételtam, hogy meggyőzzem magamat:

— Nyakló nélkül. Pazarlás.

A kövér fű fölött már nem látszott Margarida kis fehér feje. Egy útkanyarban Marciano alakja is eltűnt. Napnyugtakor a fűrésztelep teteje még pirosabb volt.

Nem ártana kirúgni azt a gépészt.

— Micsoda népség!

A dinamóra gondoltam, attól bokrosodtam meg, azért tartottam pazarlásnak a cipőt, az ágyneműt, a selyemruhát. Azután megnyugodtam.

Ki kell dobni azt a gépészt, ki hát, az lesz a legjobb.

Egy pillanatra megálltam, elnéztem egy cinkepárt: botránnyosan üzekedtek. Nyomorult egy család. Néhány nap múlva elválnak, mindegyik megy a maga útján, nem

magyarázkodnak senkinek. Micsoda szerencse!

Hazafelé indultam. Madalena, Padilha, Dona Glória és Ribeiro úr a tornácon társalgott. Amikor megérkeztem, elhallgattak.

Fogtam egy széket, és leültem, távol tőlük. Lehet, hogy nem rólam beszéltek, de azt gyanítottam, hogy engem szapultak. Alighanem. Dona Glória mindig sugdosott a Ribeiro úr fülébe. Madalena meg Padilhát hallgatta. Padilhát, aki szerinte alantas lélek. Pokolba velük. Egyik eb, másik kutya. Szórakoznak, vigadoznak. Paktálnak. Lehet, hogy semmi az egész. De nekem bogarat ültettek a fülembe! Ki nem állhattam ezt a társaságot.

Valami feszélyezte őket, biztos kitalálták, hogy mit gondolok. Padilha alázatos mosolyt rágcsált rossz fogáival.

Fölálltam, a könyöklőre támaszkodtam, és tömni kezdtem a pipámat; kifelé fordultam, mert a házamban semmi örömet se leltem.

Az udvar végében egy néger gyerkőc ment át, csúzli a kezében. Erre való az iskola. Csavarog, madarakat pusztít, ha az iskolában szünet van, de ki tud betűzgetni egy fölírást, és kaparászik valamit a papíron.

Hat conto táblára, térképre, ábrákra meg egyéb fali díszekre. Hat conto!

A szemem sarkából dühösen Madalenára néztem; csak ült nyugodtan, mintha ártatlan lenne a dologban.

Mérgeşen rágyújtottam a pipámra, ki akartam verni a fejemből az egészet. Margarida viskója megbújt a banánfák lombja közt. Marciano kijött az istállóból, görnyedten, imbolyogva közeledett; a ház előtt levette a kalapját, és eldugta a szivarját. Odafönt már alig látszott a kőbánya: az útnak már nem volt rá szüksége.

Az előljáróság nem akart több követ vásárolni, a birtokon is befejeződtek az építkezések. De Caetano mester, aki ott nyögött az ágyán, minden héten jókora összeget kapott Madalenától. Igen, igen, örűlt-ség. Beteglátogatás, gyógyszer a patikából, tyúk.

— Betegélet: aranyélet.

Nyomorog, persze hogy nyomorog, de ha én minden nyomorgót eltartanék, jól néznék ki.

Mindezek tetejébe selyemruha Rosának, cipő meg ágynemű Margaridának. Engem meg se kérdett. Hát láttak már ilyen arcátlanságot? Túlkapás, rablás, határozottan rablás.

Visszaültem. Madalena beszélgetni kezdett Padilhával, de nem értettem, mit mondanak. A feszélyezettség lassan fölengedett. Padilha lesütötte a szemét.

Mért is nem kergettem el a házból Padilhát, ezt az élűsdit, aki százötven mil-réist emel ki a zsebemből avval az iskolatrűkkel, s közben intrikál, látni való, hogy intrikál itt?

Elfordítottam a fejemet, és az udvaron nyugtattam a tekintetemet; hófehér volt az

udvar, kavics és homok borította. Tömén-
telen galamb nyüzsgött ott ilyenkor, ala-
csonyan röpködtek, sétálgattak, begyes-
kedtek, csipkedtek a földön. Megszámol-
tam vagy ötvenet. Eltévesztettem a szá-
molást, újrakezdtém, de megint hiába. Bő-
ven megvolt kétszáz.

Eszembe jutott az az idő, amikor itt
mindent sár meg káporná borított. A patak
egy kis zavaros víz volt egy kanyargós,
szűk barázdában, elöntötte az árterületet,
átáztatta a földet. Mendonça mezsgyekarói
meg mind előbbre nyomultak.

Micsoda különbség! Szerettem volna föl-
állni és fölkiáltani:

— Nézzék meg. Alszanak? Ébredjenek
föl. A házak, a templom, az út, a csatorna,
a legelők, mind új itt. A gyapotmező majd
egy mérföld hosszú és félmérföld széles. Az
erdő valóságos kincsesbánya. Csupa sárga-
láb, csupa cédrus! Nézzék a hántolót, a fű-
résztelepet. Azt hiszik, ez csak úgy magától
lett?

Padilha tovább csevegett Madalenával.
Megrántottam a vállamat:

— A pokolba evvel a rohadt étellel!

Ribeiro úr komolyan helyeselt Dona
Glória számárságainak.

Casimiro Lopes letelepedett a kövezet
egyik lépcsőjére. Dohányt vagdalt hegyes
késével, levélszivart csinált, kutyaszemével
a rétre, a csatornára, a templomra, az ül-
tetvényekre pillantott. Szegény Casimiro
Lopes. Már majd elfeledkeztem róla. Hű-
séges, hallgatag, mindenre kész, ő az egyet-

len ember, aki megért. Szomorúan mosolygott rám. A számat előre csücsörítve, hal-
kan mondtam neki:

— Nem jól van ez így, Casimiro.

Casimiro Lopes kedvetlen képpel húzta
föl az orrát.

A többiek tovább zsibongtak. Köpni rá-
juk! Férges. Nem érdemes ilyen semmi-
ségekkel törődni. Marha népség.

Ásítva álltam föl. Bizony fáradt vol-
tam. Egész nap a határt jártam, kutattam,
vizitáltam. Rogyadozott a lábam. Elfárad-
tam.

Este lett. A házban sötétség volt. Eszem-
be jutott a rossz dinamó. Még az is. Be-
mentem a tornácról:

— Maria das Dores, gyűjts világot.

Úgy rítt a kicsi, mint az anyátlan malac.
Nem tudtam megállni: visszamentem és
rákiáltottam Dona Glóriára meg Madale-
nára:

— Nézzék már meg azt a szegény poron-
tyot. Hogy lehet ilyet csinálni?

Csak fecsegnek itt, felőlük összedőlhet a
világ. A gyerek ordíthat torkaszakadtából!
Madalenának kisfia született.

Két éve voltunk házasok, ezért João
Nogueira, Silvestre atya és Azevedo Gon-
dim nálunk vacsorázott.

Éppen ezen a napon hordtam le Padilhát; mentegetőzés közben hebegett valamit, nem tulajdonítottam nagy jelentőséget neki, de néhány óra múlva nagyon is fontosnak tartottam.

— Jöjjön csak ide, Padilha — mondtam neki reggel a kertben, ahol virágot szedett. — Senki sincs idekötve. Ha nem tetszik a munka, odábbállhat.

— Miért, Paulo úr? — kiáltott föl Luís Padilha elhűlve.

— Még hogy miért? Virágot szed itt, barátom. Nézzen az órára.

— Dona Madalena kért meg, hogy szedjek néhány szál rózsát.

— Kertész maga? Itt Dona Madalena nem parancsol. Maga fecsegéssel lopja a napot!

— Én nem tehetek róla — védekezett Padilha. — A nagyságos asszony az oka. Ő mondta, hogy szedjek pár szál virágot estére asztaldísznek. Mit csináljak? Megtagadjam? A beszélgetést meg igazán megértheti, Paulo úr. Egy művelt hölgy itt lakik az isten háta mögött! Szüksége van valakire, egy kis kellemes és változatos beszélgetésre.

Jópofa. Nem törődtem tovább Padilhával, ő meg a tövisek közé kapott, nagy sietve letarolt egy rózsatövet, és kereket oldott. Kellemes beszélgetés!

Később az irodában egy homályos gondolat ötlött az agyamba, egy ideig ott motoszkált, megcsinálta a bajt, aztán kiszállt belőle. Amikor el akartam kapni a gra-

mancát, már messze járt. Félbeszakítottam az előttem fekvő levél olvasását, és magam se tudom, miért, gyanakodva néztem Madalenára. Az íróasztalra támaszkodva állt, szórakozottan lapozgatta a főkönyvet, és az ablakon át a távoli fíjpálmafákat nézte.

Gépiesen aláírtam a papírt; Madalena gépiesen egy másikat nyújtott át. Ekkor visszatért a gondolat. De olyan gyorsan átvillant rajtam, hogy nem tudtam világosan felfogni. Megremegtem, és úgy láttam, Madalena arca megváltozott. De ez az érzés nem tartott sokáig.

Beletemetkeztem a munkába, és délután, amikor a barátaink kiszálltak az autóból, már egészen nyugodtnak éreztem magamat.

— Legyenek üdvözölve.

Nem voltak szertartásos emberek, bevezettem őket, s elmentem, hogy Gondimnak szomját oltsam, mert mihelyt São Bernar-dóba ér, konyakot követel.

A vacsora alatt mindenki fölélénkült. Én nem értettem, miről beszélnek, de magam is osztoztam élénkségükben.

Elöljárójában Azevedo Gondim a parasztéletet dicsérte; a konyak megoldotta a nyelvét:

— Ez igen! Nézzék csak meg, ha ott a városban, az udvar végében tengődik, megnő-e ekkorára a pulyka. De gyönyörű állat! Áldja meg az Isten.

Dona Glória bosszúsan cuppantott egyet, és az asztal közepéről elnézett oda, ahol egy pulyka sütkérezett ebben a balga di-

cséretben egy ülön gubbasztva. Silvestre atya követte Dona Glória mozdulatát, és a kert virágágyai meg a gyümölcsös fasorai felé nézett.

— Csakugyan gyönyörűség lehet ebben a paradicsomban élni. Mennyi szépség!

— Annak, aki csak erre vetődik — szoltam közbe. — De itt megszokja az ember. Utóvégre nem dísznek termelek. Eladásra.

— A virágokat is? — kérdezte Azevedo Gondim.

— Mindent. Virágot, zöldséget, gyümölcsöt...

— Ez az — kiáltott fel Silvestre atya, kis őszülő fejét ingatva, és a homlokát ráncolva. — Itt van ész! Ha minden brazil így gondolkodnék, nem látnánk olyan nyomort.

— Politizálunk, Silvestre atya? — mondta João Nogueira mosolyogva.

Silvestre atya tágra meresztette vizenyős kis szemét:

— Miért ne? El kell ismernie, hogy szakadék szélén állunk.

Silvestre atya azt se tudja, mit beszél. Sok dolgot ad neki a parókiája, a holdban jár. Átkozottul liberális.

Padilha is beleütötte az orrát a társalgásba:

— Úgy is van.

— Szakadék szélén — ismételte Silvestre atya.

— Miféle szakadék szélén? — kérdezte Azevedo Gondim.

A plébános erélyes válaszon törte a fejét:

— Láthatjuk. A rendszer csődje. Becstelenség, korrupció.

— Kik a korruptak? — tudakolta João Nogueira.

Silvestre atya előrebígyesztette az alsó ajkát és elhallgatott. Ő mindig az újságok véleményét szajkózza. De minthogy ez a vélemény változó, és Silvestre atya képtelen elfogadni ellentmondó dolgokat, csak az ellenzéki lapokat olvassa. Hisz is nekik. Néha mégis kétségei támadnak. Az ellenzéki sajtó esküdözik, hogy a kormánypártiak csirkefogók, pedig ő ismer néhány tiszteletre méltó férfiút. Ez megrendíti hitét a nyomtatott betűben. Úgy gondolja, összhangba kell hoznia saját megfigyeléseit a mások állításával, ezért azt tartja, hogy a politikusok egyénileg csakolyan emberek, mint a többi, de összességükben gazemberek.

— Ugyan kérem! Nem az a dolgom, hogy bárkit is beáruljak. A tények: tények. Nézzen csak körül.

— Mégis jó lenne, ha rámutatna — macskodott João Nogueira.

— Minek? Az uralkodórétég széthullóban, rothadóban. Az ország ebek harmincadján, doktor úr. Én mondom: az ország ebek harmincadján.

Elébe toltam egy korsót és megkérdeztem:

— Mi történt a plébános úrral, hogy így gondolkozik? Baj van? Az én egyszerű felfogásom szerint csak olyankor beszél így az ember, ha a bevétele nem fődözi a ki-

adását. Gondolom, rendben vannak az üzleti ügyei.

— Nem énrólam van szó. Az állam pénzügyei állnak rosszul. A pénzügyei meg a többi is. De ne áltassák magukat. Jön a forradalom!

— Még csak az kéne. Meg is nézhetnénk a házunk táját.

— Miért? — kérdezte Madalena.

— Maga is forradalmár? — fortyantam föl.

— Csak azt kérdem, miért.

— Hogyhogy miért? Mert a hitel elapad, az árfolyam lezuhan, az idegen piac bedugul. A politikai zűrzavarról nem is beszélve.

— Nagyszerű lenne — vágott közbe Madalena. — Aztán mindent rendbe tenénk.

— Persze — helyeselt Luís Padilha.

— Tudják maguk, mit beszélnek?

— Csak azt csodálom, hogy Silvestre atya forradalmat kíván — mondta Nogueira. — Mi haszna lenne belőle?

— Semmi — válaszolt a vikárius. — Nekem semmi hasznom. De a közösség sokat nyerne.

— Várjanak csak — szakította félbe Azevedo Gondim. — Maguk csak rakják a máglyát, pedig maguk égnék benne.

— Mese! — mormolta Padilha.

— Dehogysis mese — kiabálta Azevedo Gondim. — Ha kitör a zűrzavar, abból aztán szép dolog lesz, mi, Nogueira?

— Fasizmus.

— Csak szeretnék. Majd kommunizmus lesz.

Dona Glória keresztet vetett, és Ribeiro úr megjegyezte:

— Isten őrizz!

— Fél, Ribeiro úr? — kérdezte Madalena mosolyogva.

— Már sok változást láttam, nagyságám, de mind rossz volt.

— Szó sincs róla — jelentette ki Silvestre atya. — Azok a fura eszmék minálunk nem találnak talajra. A kommunizmus a nyomor, a társadalmi bomlás, az éhség.

Ribeiro úr végigsimított fényes, kopasz fején:

— Don Pedro császár idejében kevés volt a pénz, akinek egy contója volt, gazdag ember volt. De bőség volt, a tök ott rohadott kinn az ültetvényen. A ricinusnak, gyapotnak nem volt semmi értéke. Amikor kikiáltották a Köztársaságot, megfizethetetlen ára lett. Ezért mondom én, hogy ezek a változások csak arra jók, hogy megkeserítsék az ember életét. A vasút...

— Isten nélkül élő nép! — harsogta Silvestre atya Dona Glóriának. — Agyonlőtték a papokat, egy se menekült meg. Részeg katonák szétverték a szenteket, és táncoltak az oltárokon.

Dona Glória a keblére szorította a kezét, úgy nyöszörgött:

— Borzalom, lehetséges? Az oltáron!

— Semmit se vertek szét! — szólt közbe Padilha.

— Èz ellenforradalmi propaganda.

— Ön pedig ennek dolgozik, Silvestre atya — kiáltott föl Gondim.

A vikárius mentegetőzött:

— Én nem. Én meghúzom magam a vackomban. Hibáztatni hibáztatom a kormányt. Sürgősnek sürgősek a reformok. A kommunizmus meg lárifári. Itt nem ver gyökeret. Nyugodjanak meg: minálunk nem ver gyökeret. A nép vallásos, a nép katolikus.

João Nogueira más véleményen volt.

— Dehogy katolikus, senki se ismeri a hittételeket. Ha egy protestáns kántálni kezd, és az evangéliumot prédikálja, a körmenetek ájtatos résztvevői szájtátva odaállnak. Mások spiritizmusra hajlanak; a csöcselék meg varázslatban hisz, sőt, fákat imád. Sokan úgy lépnek be a katolicizmusba, mint egy vendéglőbe, kiválasztanak egy ételt, esznek, amíg jól nem laknak, aztán keresztbe teszik az evőeszközöket. A műveltebbek emésztési zavarokban szenvednek. Ön téved, Silvestre atya; ez a népség misét hallgat, de nem katolikus, és hagyja, hogy vezessék akár erre, akár arra.

Silvestre atya elvesztette a fejét:

— Akkor hát...

De João Nogueira már befejezte az eszmecserét. Velem társalgott halkán, Magalhães doktort szapulta.

Madalena Ribeiro úrral beszélgetett.

— Mit veszíthetne?

— Nem tudom, nagyságám. Talán veszítenék. Nekem csak a bajból jut ki, de itt mégis van egy darab kenyerem. Ha ez a

szerencsétlenség bekövetkezne, még ezt is elvennék tőlem.

Madalena igyekezett meggyőzni őt, de nem értettem, mit mondott. Hirtelen valami gyanakvás fogott el. Már tapasztaltam ezt a kellemetlen érzést. Mikor is?

João Nogueira megsemmisítette Magalhães doktort. Dona Glóriát elbágyasztotta az étel és a hőség, már-már lehunyta a szemét, nem törődött a bejelentett veszéllyel. Ribeiro úr makacsul ellenezte az újításokat. Azevedo Gondim meg kipirulva bizonygatta 'Silvestre atyának:

— Nem. Nogueirának van igaza. Ismerek embereket, akik a vallást védelmezik az újságokban, de sose látták a bibliát.

Mikor is? Egy pillanat alatt minden megvilágosodott: éppen aznap történt az irodában, amikor Madalena átnyújtotta aláírásra a leveleket.

Igen! Összeszűri a levelet Padilhával, és igyekszik eltántorítani a komoly alkalmazottakat a jó útról. Igen, kommunista! Én építék, ő meg rombol.

Fölkeltünk az asztaltól, és átmentünk kávézni a szalonba.

Igen, kommunista!

— Korrupció uralkodik, bomlik a család — hajtogatta Silvestre atya.

Senki sem válaszolt.

Persze nem értek ezekhez a dolgokhoz, de szerettem volna tudni, hogyan gondolkodik róluk Madalena.

A vikárius ki nem fogyott a kiabálásból. Mi lehet a Madalena véleménye?

— Ebben igaza van Silvestre atyának — helyeselt Gondim. — A vallás szoros zabla.

— Badarság! — mondta Nogueira. — Melyik ló szereti a zablát?

Milyen vallású lehet Madalena? Talán semmilyen. Erről sose beszélt.

— Szörnyűség!

Materialista. Emlékszem, hallottam Costa Britótól a történelmi materializmusról. Mi lehet az a történelmi materializmus?

Igazában nem sokat törődök a túlvilággal. Hiszek Istenben, itt a földön rosszul fizetett cselédeim mennyei jutalmazójában, és hiszek az ördögben, annak a tolvajnak jövődő hóhérjában, aki ellopta egy fajtiszta tehenemet. Így hát egy kicsit vallásos vagyok, ámbár úgy hiszem, hogy részben meglehet nélküle a férfiember. De a vallástalan nőszemély borzasztó dolog. Kommunista, materialista. Szép kis házasság! Padilhával barátkozik, avval a marhával. „Kellemes és változatos beszélgetés.” Miről beszélgethetnek? Társadalmi reformokról, vagy még rosszabbakról. Tudom is én! Vallástalan nő mindenre képes.

— Persze — válaszoltam egy tirádára, amellyel Silvestre atya gyötört.

Ribeiro úr és Azevedo Gondim csöndesen sanyargatták egymást. Dona Glória bóbiskolt. Padilha egy sarokban füstölt.

— Valószínű.

Azt hiszem számárságot mondtam, mert Silvestre atya ellentmondott, és érthetetlen fejtegetést zúdított a fejemre.

Madalenát kerestem, s megláttam egy

ablakmélyedésben, amint túláradó szívéllyességgel mosolygott Nogueirára.

Bízok magamban. De túlbecsültem Nogueira szép szemét, divatos öltözékét és megnyerő hangját. Nyolcvankilenc kilomra gondoltam, vörös képemre és bozontos szemöldökömre. Bosszúsan kulcsoltam össze sok évi munkában megkérgesedett, hatalmas, szőrös kezemet. Mindezt egy kalap alá vettem Madalena materializmusával és kommunizmusával — és féltékeny voltam.

25

Féltékeny voltam. Első dühömben szerettem volna fülön fogni és kirúgni Padilhát. De megtartottam, hogy bosszút álljak rajta. Kitiltottam a házból, jobban mondva bedugtam az iskolába. Ott lakott, ott hált, ott étkezett, tálcáról hideg kosztot.

Négy hónapja nem adtam ki a fizetését. Amikor láttam, hogy összetört, lesóványodott, a gallérja piszkos, a haja megnőtt, csúfolódtam vele:

— Türelem. Hamarosan elégtételt kap. Maga apostol. Írogassa csak tovább kis elbeszéléseit a proletárról.

A szerencsétlen védekezett. Már csak annyira, hogy a szakadatlan megaláztatások közepette beadta a derekát. Egy napon elsírta magát, zokogva kért, hogy szerezzek neki állást az adóhivatalban.

— Nem lehet, Padilha. Várja meg a szovjetet. Maga könnyűszerrel bekerül a vörösgárdába. Ha ez megtörténik, aztan ne jussak ám eszébe, Padilha, legyen jó barát.

A nagyházban, melyet Tubarão és Casimiro Lopes őrzött, elviselhetetlenül szomorú volt az élet. Dona Glória a narancsfák alatt töltötte a délutánokat, füzetekkel, brosúrákkal tömte a fejét. Madalena hímezett; árnyak borongtak az arcán.

Néha földerengtek az árnyak. Munka után minden nyájas beszélgetésre, bóbiskolásra, elernyedésre csábította az embert.

Szellő támadt. Kellemes borzongás futott át rajtam, nyújtózkodni szerettem volna. Néztem a hegyet, melyet az út vörös szalagja vesz körül, az erdőt, a gyapotföldet, a csatorna álló vizét.

Madalena letette a hímzést, és a tájat nézte. A szeme tágra nyílt. Szép szeme volt.

Meg se moccantunk, de úgy éreztük, összefonódunk, óvatosan, félve, hogy megbántjuk egymást. Kényszeredett mosoly, tétova mozdulatok.

A pusztáról meséltem. Madalena a tanítóképzőből mondott történeteket. Aztán jött a hideg zuhany. Óhatatlanul. A tanítóképző! Silveira véleménye szerint a képzős lányok nagy szamarak. Silveira pedig töviről hegyire ismeri a közoktatást, még tanterveket is csinál. A lányok sokat tanulnak a tanítóképzőben.

Nem kedvelem a tanult nőket. Értelmiséginek hívják magukat, és retteneteseek. Láttam néhányat, akik szavalnak a szín-

házban, előadásokat tartanak, és egy férjet vagy valami effélét dirigálnak. Szépen beszélnek a színpadon, de kettesben, a függöny mögött azt mondják:

— Segíts ki, drágám.

Nekem sose mondták ezt, de Nogueirának mondták. El tudom képzelni. Feltűnik az ország belsejében, füzeteket, beszédek és hasonló dolgokat árulnak mosolyogva a városokban. A fővárosokat már nyilván megfertőzték. Retteneteseek.

Madalena valószínűleg nem értelmiségi. De nem törődik a vallással, külföldi tudósításokat olvas.

Komoran magamba zárkóztam.

Ott illegette magát Nogueira előtt, mosolyogva az ablak mellett! Éppen úgy mosolygott, mint a többi, akik előadásokat tartanak. Vigyázat! Aki João Nogueirával incselkedik, rajtaveszt. Szó se róla, jó ügyvéd, érti a dolgát; de nagy nőcsábász, nem tölti hiába az idejét. Hátha nem is először beszélgetnek! Talán még bele se ugrottam ebbe a marhaságba, már összeszűrték a levelet. Talán viszonyuk is van. Amikor Magalhães doktor házában találkoztam Madalenával, João Nogueira is ott volt. Tököfilkó, nagy-nagy tököfilkó az a Magalhães doktor. Inkább fűrészelést hallgatna az ember, mint őt. „Bíró vagyok, érti? Bíró. Reggel fölkelek...” Az éles eszű Nogueira meg beveszi ezt? Érdekből! Elkezdett politizálni, Madalena kíváncsian fölemelte a fejét. Most már két éve férjnél van, de ott olvadozik Nogueira előtt az ablakmélyedésben.

Fölálltam és lehordtam magamban: „Ringyó!”

Még Padilhával is! Hogy az ördögbe merte összeadni magát egy ilyen senkiházival, mint Padilha? A társadalmi kérdés.

— Még hogy társadalmi kérdés! Szégyentelenség!

Aztán az a firkálás a Gondim lapjába. Továbbra is firkál. Keveset, de firkál. Sülve-főve együtt van Gondimmal. Emlékeznék arra a délutánra, amikor Gondim olyan ostobán gratulált nekem? Bizalmas barátságban vannak. A lábáról meg a melléről vitatkoztak!

Ilyen asszonyban bízzak én? Értelmiségi nő!

Szörnyű képet vághattam, mert Madale-na elsápadt, és reszketni kezdett.

Ha megtudom... Mit tudok meg? Megtudhat egy férj valamit?

Lehet, hogy az ültetvényen rajtam röhögnék a félvérek. Még Marciano meg Rosa is megtárgyalja a dolgot, éjszaka, az ágyban.

Vajon Marciano tudja, hogy dolgom volt Rosával? Nem tudja. Mindig volt rá gondom, hogy kellő időben elküldjem a városba vásárolni. Talán nem is akarja tudni. Az is elképzelhető, hogy gyenge a felfogása.

— Szóval bizonyosságot, igazi bizonyosságot senki se szerzhet.

Mit szólna hozzá Ribeiro úr? Mit szólna hozzá Dona Glória?

Lassan odább ballagtam, megnéztem a kicsit, aki nyugodtan mászkált magában négykézláb a szobákban. Leguggoltam, és szemügyre vettem. Sovány volt. Szőke haja volt, mint az anyjának. Zöld macskaszeme. Az enyém sötét. Píse orra. A gyerekeknek rendszerint píse az orra.

Tanácsstalanul abbahagytam a vizsgálódást: nem ismertem magamra; de más férfira se.

A kicsi tovább mászkált, elesett, bőgött; csúnya volt, mint a bűn. Kis lába, karja olyan vékony volt, hogy szánalmat keltett. Sírt éjjel-nappal, sírt, mint a szopós borjú, a dajkája már majd megbolondult az álmatlanságtól. Néha belevörösödött az ordításba; azt hittem, ott hal meg, amikor Silvestre atya megnedvesítette a fejét a keresztelőmedence fölött. Fogzáskor tele lett daganattal, telerakták ragtapasszal: olyan volt, mint egy tarka tehén. Senki se törődött vele. Dona Glória olvasott. Madalenának vörös volt a szemhéja; csak rózsa a szobákat sóhajtozva. Mondogattam magamban:

— A gyerekét se szereti!

A gyerek csak sírt, sírt szakadatlan. Csak Casimiro Lopes volt hozzá barátságos. Kivitte a tornácra, ott motyogott neki, jaguártörténeteket mondott, pusztai dalokat énekelt, hogy elringassa. A gyerek fölűszott a térdére, a szakállát ráncigálta, ő meg énekelt:

*Anyatejet nem ismertem,
anyám ki sem hordhatott,
az istálló ajtajában
tehéncsorda szoptatott.*

Jó lélek ez a Casimiro Lopes. Sose láttam még ilyen egyszerű lelket. Meg vagyok győződve: nem is emlékszik rá, ha rosszat tesz. Mindenki vadállatnak tartja. Túlzás. Ritkán bújik ki belőle a vadság. Nem ért semmit, rosszul fejezi ki magát, és hiszékeny, mint egy vadember.

26

Egyre kutyábbul éreztem magamat. Mint ha beteg, nagyon beteg volnék. Úgy éreztem, torkig vagyok, állandóan nyugtalan, dühös voltam. Madalena, Padilha, Dona Glória, micsoda bagázs! Szerettem volna megrakni Madalenát, összeaverni minden porcikáját. Összeaverni Dona Glóriát is, aki évekig robotolt, mint egy igásló, hogy fölnevelje az unokahúgát.

A bolhát is elefántnak néztem. Egy önkéntelen mozdulat, egy szó fölkelte gyanakvásomat.

Tanult nő! Silveira figyelmeztetett is közvetve. Most aztán viseljem el a botlásom következményeit, de úgy, hogy lóvá ne tegyenek.

Viseljem el! Most aztán viseljem el! De

hát meddig viseljek el ilyen gyalázatot? Bizonyítékra van szükségem: váratlanul be kell rontanom a szobájába, hogy ott találjam a másikkal az ágyban.

Nem hagyott nyugton a gondolat, hogy rajtakapjam. Turkálni kezdtem a holmijában, a könyvei közt, fölbontogattam a leveleit. Madalena sírt, kiabált, idegrohamot kapott. Azután még többször is idegrohamot kapott, még többször sírt, még többször kiabált, záporoztak a szitkok, és pokollá vált az életem.

Egy napon Magalhães doktor utazott át a birtokomon, s nálunk ebédelt. Ahogy szemügyre vettem, észrevettem, hogy túlságosan kedves Madalenához. A szavaikban tulajdonképpen semmi kifogásolnivalót nem találtam; csak a hangjuk, a tekintetük és a mosolygásuk árulkodott. Úgy láttam, sugdolóznak, és cinkos mozdulatokat tesznek.

Éjjel nem tudtam aludni. Órákig üldögéltem, s gyűlölettel gondoltam Madalenára, aki az ágy végében összehúzózkodva, gyomráig fölhúzott lábbal aludt.

Magalhães doktorral, evvel a vénemberrel! Eszembe jutott, hogy magam is vénember vagyok, és szomorúan simogattam az államot. Részben én vagyok a hibás: elhanyagoltam magamat. Úgy elfoglalt az a rohadt gazdálkodás, hogy három, négy napig se borotválkoztam. Amikor meg hazajöttem a munkából, nyakig sáros voltam: mint a disznó. Meleg vízbe ültem, de azt a sok mocskot még lesúrolni se lehetett.

Micsoda ormótlan kezem van! Ormótlan, repedezett, kérges tenyerem olyan kemény, mint a lópata. Rövid, vastag ujjaim is ormótlanok. Ilyen kézzel asszonyt simogatni!

Magalhães doktor tollforgató ember, a keze olyan lágy, mint a prém, ápolt körme is biztosan nem kapar. Hiszen csak aktákkal piszmog!

Madalena szuszogott. Olyan finom, olyan törékeny volt. Az utóbbi időben le is fogyott.

Fölálltam és a lámpához léptem. Igazán ormótlan kezem van. A tükör elé álltam. Magalhães doktor rettentő ronda ember; de engem ijesztővé tett ez a bitang élet, hogy egész nap a tűző napon ordítottam a félvérekkel. Feketére sülttem. Micsoda szemöldök! A hajam szürke, de a szakállam megfehéredett. Borotvátalan vagyok! Micsoda hanyagság!

Másnap írás közben találtam Madalenát. Lábujjhegyen odalopództam, és sikerült elolvasnom Azevedo Gondim címét.

— Mutassa csak, legyen szíves!

Madalena fölkapott egy papírlapot; az még nem volt összehajtván:

— Nem mutatom. Nem magára tartozik.

— Rendben van. De azért látni akarom. Lesz szíves?

— Mondtam már, hogy nem magára tartozik. Ne bosszantson már!

— Ide a levelet — követeltem és vállon ragadtam.

Madalena védekezett, hol magasba

emelte kinyújtott karral a levelet, hol a háta mögé dugta:

— Menjen már a pokolba, törődjön a maga dolgával!

Ellenkezése földühített:

— Mutasd a levelet, te ringyó!

Madalena kiszabadította magát, és futásnak eredt a szobában kiabálva:

— Gazember!

Dona Glória riadtan szaladt be az ajtón:

— Az Isten szerelmére! Meghallják odakinn.

Elvesztettem a fejemet:

— Macerálja azt a kurva édesanyját. Na, süket maga, avval az ártatlan képivel? Érti: azt a kurva édesanyját. Ha nem tetszik: mars. Maga is meg az a drágalátos unokahúga, értette? A fene azt a kurva édesanyjukat mind a kettejüknek.

Dona Glória a szemére szorította a zsebkendőjét, úgy menekült.

— Nyomorult! — kiáltotta Madalena.

De én csak ezt tudtam hajtogatni:

— Mutasd a levelet, te ringyó!

Madalena darabokra tépte a levelet, és kidobta az ablakon:

— Nyomorult!

Kiviharzott a szobából. A folyosóról még visszakiáltott:

— Gyilkos!

Kábán dűnnyögtem:

— Kurva!

Nézegettem a papírdarabokat, melyek a reggeli szélben szálldestak a kerten át a rózsabokrok levelei közt. Messze, a sza-

lonban vagy a konyhában még mindig kiabált Madalena:

— Gyilkos!

Más szitkokat is a fejemhez vágott, de azok nem számítottak. Ez számított. Ez belém nyilallt. Nők, érzelmes teremtések ne avatkozzanak a férfiak dolgába.

Őelőtte az egyetlen személy, aki szemtől szembe gyilkosnak nevezett, Costa Brito volt az *Újság* nyíltterében. Éppen őneki adtam vissza a kölcsönt, amikor összeakadtam Madalenával. Szerencsétlen találkozás! Bárcsak kitört volna a lábam! Többet ér egy jó szerető, mint némely házasság.

Gyilkos! Hogy találta ki ezt a váratlan sértést? Véletlenül? Vagy olvasta a Brito újságját? Az a legvalószínűbb, hogy Padilha árulta el neki, mit pletykálnak a környéken. Nézze meg az ember! Mi lett Padilhából: még ártani is tud! Na de ilyet! Padilha! Eszembe jutott a Jaqueira esete, de hamar ki is ment a fejemből, csak ezt hajtogattam magamban:

— Gyilkos! Gyilkos!

Elöntött a méreg, hogy ilyen marhaságokkal vesztegetem az időmet.

— Madalena, Dona Glória, Padilha, a kurva édesanyját mindahánynak!

Itt bolondozok, a cselédség meg csak lézeng, mindent elborít a gaz. Nyújtózkodtam. Nem aludtam az éjszaka! Aztán megremegtem, és a kezemre néztem. Csakugyan ormóttan kezem van.

Jaqueira... Ja igen! Évekkel ezelőtt történt.

Hirtelen úgy éreztem, hogy Madalena hálátlan a szegény Casimiro Lopeshez. Utóvégre...

Gyilkos! Mit tudhat az életemről? Sose voltam bizalmas hozzá. Kinek-kinek megvannak a maga titkai. Jó is volna, ha mindent elkotyognánk egymásnak. Mindenkinek megvan a gyöngéje. Madalenának nyilván nem is egy van, mert tanítóképzőbe járt. Honnan ismerhetném a múltját? De a jelene pocsék, az látni való, hogy pocsék.

Ráadásul hálátlan is. Casimiro Lopes hurcolja a gyerekét a tornácre, eteti, ringatja, dúdol neki. Micsoda zűrzavar! Minden a feje tetején! Madalena nem Casimiro Lopest nevezte gyilkosnak, hanem engem. Abban a pillanatban mégsem akadtam fönn ezen. Azon se lepődnék meg, ha valaki azt mondaná, hogy mi ketten egy személy vagyunk Casimiro Lopesszel.

Padilha! Hogy megkeseríti egy rossz némben az ember életét. Ki hitte volna, hogy Jaqueira...

Már megint Jaqueira. Röviden ez történt Jaqueirával. Jaqueira bárgyú paraszt volt, minden néger suhanc, minden konyhalány elagyabugyálta. Jaqueira csak tűrte a lazsnakolást, és ezt motyogta:

— Egyszer leterítek egy bitangot.

Mindenki járt a Jaqueira feleségéhez. Csak a kaput kellett betaszítani. Ha az asszony nem nyitott kaput rögtön, Jaqueira ment ki kaput nyitni, ásítózott és fenyegetőzött:

— Egyszer leteríték egy bitangot.

Le is terített. Elbújt egy fa mögé, és az egyik vendégnek a szívébe dőfte a bicskáját. Az esküdtszék előtt hat szavazat híja volt, hogy a fejét vegyék (szégyen, gyalázat!). Azután kikerült a börtönből, és tiszteletre méltó állampolgár lett belőle. Soha senki se üzött többé csúfot Jaqueirából.

27

Amikor lecsillapodtam, úgy véltem, ok nélkül támadt ez a ribillió. Magalhães doktor minden hölgygel nyájaskodni szokott, s ezt senki sem kifogásolta. A Gondimnak írott levél meg nyilván közlésre szánt széppróza volt. Csakis az lehetett. Ilyen csekélységekben ilyen ostoba hajcihő támadt, s ezt a vaskos gorombaságot hallotta Maria das Dores, hallotta Ribeiro úr. Az istenfáját!

Persze, Madalena tisztességes. Világos, hogy azért nem adta ide a papírt, mert a méltósága nem engedte. Hülye féltékenységg.

Csak klastromban lehetne illedelmesebben viselkedni. Körültekintő, egyenes. Megírgalmas, mindenét odaadná még az erdei vadaknak is. A gondolatairól mit se tudok, senki se lát a más gondolataiba; de a szavaiban és tetteiben nincs kivetnivaló. Durvább szitkokat is a fejemhez vághatott volna. Durvábbat, mint a „gyilkos”? Ez

elég durva, de nem őt okoltam; Padilhát okoltam, azt az arcátlant.

A reggeli veszekedés óta tele voltam bizakodással, és minden gorombaságom az iskolamester ellen irányult.

A gyalázatos! Ki kell rúgni. Délután neki is álltam, hogy elintézem a dolgot.

Padilha átadta a székét, s nagy komolyan leült egy zsámolyra; olyan volt ott, mint egy sült tyúk:

— Parancsoljon, Paulo Honório úr.

— Kellemetlen hír. Nincs szükségem a munkájára.

— Miért? — kérdezte Padilha elképedve.

— Mit csináltam?

— Nocsak! Még tőlem kérdezi! Alighanem jobban tudja, mint én.

— Nem csináltam semmit. Mit csinálhattam volna itt gúzsba kötve? Elzártabban élek itt, mint a rabok a börtönben. Ki se mozdulok. Ha tíz-húsz lépést teszek, már a sarkamban van Casimiro. Mit csináltam? Csak egy szóval mondja meg.

— Nem magyarázkodom.

Padilha lehajtotta a fejét:

— Hát persze. Tisztességesen dolgozik az ember, aztán ez a jutalma! Év múlik év után, a nyomorult alkalmazott csak áll, a helyén, mint a cövek, teljesíti a kötelességét, igyekszik, hogy kedvére tegyen a gazdájának. Amikor aztán fizetésemelést vár, belérúgnak.

Fölállt:

— Legalább adjon néhány napot, hogy összeszedjem a holmimat, és valami mun-

kát keressek. Nem mehetek el csak úgy minden nélkül.

Én is fölálltam:

— Egy hónap alatt hordja el magát.

— Köszönöm szépen — dadogta Padilha.

— Az ember még meg is köszönje. Jól van. Ha nem vagyok a felesége fullajtárja, ez nem történik meg.

Fölháborodott:

— Fullajtár voltam! „Keressen egy könyvet, Padilha úr!” Már mentem is. „Hozzon papírt, Padilha úr!” Már hoztam is. „Másolja le ezt az oldalt, Padilha úr!” Már le is másoltam! „Szedjen néhány narancsot, Padilha úr!” Még narancsot is szedetett! Fullajtár voltam! Ez a nő okozta a szerencsétlenségemet.

— Vigyázzon a nyelvére — szóltam rá.

— Mit mondtam én? Hogy fullajtár voltam. Az is voltam. Ezért bocsátnak el.

— Dehogyan! Az a baj, hogy bajt kevert itt, barátom. Intrikált itt, barátom. Bonyodalmakat csinált itt, barátom.

Luís Padilhának elakadt a szava. Levegő után kapkodott:

— Miféle baj, miféle intrika, miféle bonyodalom? Egyet se tud mondani. Tehetek ér róla, hogy a felesége haladó elveket vall? Ha erről van szó...

— Nem, nem erről van szó.

— Akkor nem tudom.

— Ide hallgasson, Padilha. Én ötven évet megértem, és jó nagy darab földet bejártam. Maga nem jár túl az én eszemen, de nem ám, Sok mindent látok én, de Isten

neki, becsukom a szememet. Ha én azt mondom, hogy maga bajt kever, akkor maga bajt kever.

Padilha tovább firtatta:

— Akkor mondja meg. Nekem tiszta a lelkiismeretem. Mondja meg. Ha tudja, mondja.

— Ne vacakoljon már — válaszoltam csúfondárosan. — Nem mesélt kitalált históriákat Madalenának? Nem beszélt rólam? Bészélt, vagy nem beszélt?

— Nem beszéltem én, Paulo úr. Hisz nem is tudok semmit!

— Na, ne kösse már az ebet a karóhoz, fiatalúr. Hallottam.

Padilha kibúvót keresett:

— Jól van. Ha hallotta, ne beszéljünk róla. Persze, hallotta, amit nem mondtam.

— Hallottam, amit mondott. Ne is tagadja. Jó fülem van.

— Ha hallotta — adta be a derekát Padilha —, hát a Mendonça haláláról volt szó. Dona Madalena már tudta...

— Mit tudott?

— Amit a nép suttog. Azokat a rágalmaikat. Én megmagyaráztam neki a dolgot, és védtem magát: „Régi história ez, Dona Madalena, nem jó ezt bolygatni. Zsivány volt az öreg Mendonça, elorozta a szomszédai földjét. Ne higgyen az itteni mendemondáknak: ezek csak rágalmak. Paulo úr jószívű ember, a légynek se árt.”

Eszembe jutott a reggeli veszekedés.

Jól sejtettem: ez a himpellér pletykálkodott.

— Padilha, miért mondta maga, hogy Madalena okozta a szerencsétlenségét?

— Talán nem ő okozta? Ha ő nincs, nem veszítem el az állásomat. Őmiatta volt. Pedig, látja, semmi kedvem se volt a dologhoz. Sokszor nyíltan megmondtam: „Dona Madalena, Paulo úr ki nem állhatja a szocializmust. Jobb lesz, ha fölhagy ezzel az újdonsággal. Semmire se jók ezek a beszélgetések.” Ehol van ni. Amit szabad Jupiternek, nem szabad a kisökörnek. Én vagyok a kisökör.

Meginogtam:

— Mi az ördögről beszélgettek?

Kiderült, hogy féltékeny vagyok. Padilha elmosolyodott, és képmutatóan válaszolt:

— Irodalomról, politikáról, művészetről, vallásról... Dona Madalena értelmes aszszony. Művelt is, valóságos könyvtár a feje. De hát minek is beszélek? Magának jobban kell tudnia, ismeri a feleségét.

28

„Ismeri a feleségét.” Bolond beszéd!

Padilha tud valamit. Tudna valamit? Vagy csak beszélt a levegőbe?

Találgatás. Én pedig bizonyosságot akartam, hogy gyorsan véget vessek ennek a dolognak. Igen, vagy nem.

„Ismeri a feleségét.” Ismeri a fene! Ép-

pen emiatt fő a fejem. Itt el az ember valakivel egy földél alatt, egy asztalnál eszik, közös ágyban alszik, és évek múlva jön rá, hogy idegennel él! Uram Isten! De hiszen azt se tudom, hogy énbennem mi van, sok tettemet elfelejtettem, s azt se tudom, mit éreztem azokban a hosszú, gyötrelmes hónapokban!

Megfigyelték már, mennyi időt vesztegetünk haszontalan kínlódással? Nem lenne jobb, ha olyanok volnánk, mint az ökrök? Értelmes ökrök. Hát van annál nagyobb ostobaság, hogy az ember kedvét leli a kínlódásban? Az? Nem az? Mire való ez? Hogy megkeserítse az ember az életét! Az? Nem az?

Ha biztosan tudnám, hogy Madalena ártatlan, olyan életet teremtenék neki, hogy maga se híné. Elhalmoznam ruhákkal, drága kalapokkal, tucatszámra venném neki a selyemharisnyát, figyelmes, nagyon figyelmes lennék hozzá, és a legjobb fővárosi orvosokat hívnám ki, hogy kezeljék a sápadtságát meg a soványságát. Azt se bánnám, ha ruhát ajándékozna a cselédek feleségének.

De ha megtudnám, hogy megcsalt? Ha megtudnám, hogy megcsalt, megölném, elválnám a nyakát, de lassan, hogy egész nap folyjon a vére.

De rögtön megundorodtam ettől a vad gondolattól. Mit érnék vele? Fölösleges bűncselekmény! Jobb lenne otthagyni, hadd kínlódjon. Aztán, ha megjárta a kórházakat, éhesen, rongyosan csatangolna az

utcákon, ha csupa csont-bőr lenne, ha orvosi varrások és sebhelyek borítanák a testét, megesne a szívem rajta, és odavetnék neki egy kis alamizsnát.

Az? Nem az?

Mit számít az! Csak töri magát az ember, aztán eljön a halál, elviszi az ördög az embert, a barátai ott fanyalognak a temetésen, aztán mindent elfelejtenek, még azt is, hogy mandióka-málét majszoltak.

Mit törődök én a Padilha, Ribeiro úr, Dona Glória, Marciano véleményével? Casimiro Lopesnek nincs véleménye. Mért is nem vagyok olyan, mint Casimiro Lopes!

— Nem jól van ez így, Casimiro — mondtam a szememmel.

Casimiro Lopes egy vállvonással helyeselt.

29

Amikor a kétségek elviselhetetlenné váltak, úgy éreztem, dűlőre kell vinnem a dolgot. Madalena kétségkívül alakoskodik.

— Kétségkívül, kétségkívül, értik? Kétségkívül!

Ez a szakadatlan ismételtetés mintha meggyőzött volna.

A kezemet dörzsöltem. Kétségkívül. Inkább ez, mint az örökös bizonytalanság.

Látni való, hogy Dona Glória kerítőnő Macskaléptek, lesütött szem, fojtott hang:

igazi kerítőnő. Valamikor sok számarcsődört vezethetett vályúhoz. Kerítőnő, ő vitte rossz útra az unokahúgát. Ez a két szuka mindig egy húron pendül.

Szóval Padilha még szívességet is tett nekem.

Dühösen mondtam magamban:

— Köszönöm, Padilha.

Nekem aztán jól megmondták. São Bernardóban boldog-boldogtalan tudta, hogyan él Madalena.

„Ez a nő okozta a szerencsétlenségemet.” Micsoda tiszteletlenség! Lehet így megsérteni egy férjes asszonyt a férje előtt? Lehet? Nem lehet. Lehetne világosabb?

Silvestre atya São Bernardóba látogatott, s én rögtön gyanút fogtam, csupa szem-fül lettem. Isten bocsássa meg, gyanút fogtam. A befogott ló is eszik.

Boldogtalanságom ijesztően megnövekedett: fejembe vettem, hogy Madalena a félvér cselédekkel is szerelmeskedik. Úgy, úgy, a félvérekkel is.

A józan ész néha megcibálta a fületem:

— Hátrább az agarakkal, cimbora. Ennek se füle, se farka.

Csakugyan, egy tiszta, jól öltözött, ápolt, művelt, fehér asszony csak nem fekszik le azokkal a fekete, piszkos, bűdös, halszagú állatokkal. Megcsalt a szemem. De ha megcsalt a szemem, minek higgyek? Hisz láttam, hogy egy földtúró cseléd odaint neki.

Erőnek erejével sikerült türtőztetnem magamat, s másra gondoltam. Sejtettem,

hogy az integetés nem neki szólhatott. Lehetetlen.

Dehogy lehetetlen!

— Ha a nő nem leli helyét, tudja az már, mitől döglük a légy.

Egy délután az öreg Margarida lépésről lépésre fölbotorkált a domboldalon, hogy meglátogasson bennünket, s én egy teljes óráig szemmel tartottam, mert féltem, hogy szegény feje valami levelet hoz.

Azt hiszem félőrült voltam.

30

Éjszaka mintha léptekeket hallottam volna a kertben. Mi az ördögnek nem ugat az a Tubarão? Ez a tetves kutya már elveszti a szimatát.

Fölkeltem, fogtam a puskámat, elfújtam a lámpát és kinyitottam az ablakot:

— Ki van ott?

Ellenség lenne, Gamáék, Pereira, Fidélis emberei? Nem valószínű. A háborúskodásnak vége volt: Casimiro Lopes egészen be-rozsdásodott velem együtt. Ösztönösen a fal mellé húzódtam. Mintha egy alakot láttam volna.

— Ki van ott? Kétlábú vagy négylábú állat? Nem válaszol?

Belelőttem a csöndbe, fölriasztottam a cselédséget; Madalena sikoltva ugrott ki az ágyból.

Bezártam az ablakot, és meggyújtottam a lámpát.

— Mi volt az? — nyöszörögte Madalena halálra váltan.

— A szeretői kerülgetik a házat. De ne féljen: egyszer leteríték itt egyet.

Madalena zokogva gyömöszölte a párnákat.

Messziről füttyszó hallatszott. Valami megbeszélt jel.

— Füttyültek, vagy nem füttyültek? Itt rendezett találkát a szobámban, a szemem láttára? Csak ez hiányzik. Kimenjek? Ha azt akarja, hogy kimenjek, csak szóljon. Bátran.

Madalenának hullott a könnye, mint a záporosó.

Elszomorodtam. Durva, szörnyen durva voltam.

Hátha nem-is őmiatta voltak a léptek meg a füttyülés? Akkor úgy se bűnhődök eléggé, ha kolbásszá darálnak. Hátha nem is voltak léptek, nem is volt füttyülés? Em-lékszem, hogy egy éjszaka valósággal halálra rémültem, és előkaptam a mordályt: egy egértől ijedtem meg. Annyiszor téved az ember!

Elhatároztam, hogy jóvá teszem a hibámat:

— No, ne siránkozzon már. Füttyültek a gyümölcsösben, itt jártak a kertben, de azért még nem kell úgy pityeregni. De jó lesz, ha abbahagyja ezt a fondorkodást.

Madalena csak sírt-rítt, végül úgy belefáradt a sírásba, hogy elaludt. Én az ágy

szélére húzódtam, hogy ne érjek hozzá. Már majdnem elaludtam, amikor úgy hal-
lottam, kulcs csikordul a zárban, és valaki
emelgeti a cserepeket. Fölriadtam, és visz-
szafojtottam a lélegzetemet. Ki babrál ott
a kapunál? Ki bontja a háztetőt?

Közelebb mentem Madalenához, meg-
néztem az arcát. Vajon hallotta? Csak szín-
leli az alvást?

Fölkeltem, előhúztam egy széket és le-
ültem. Madalena szuszogott.

Biztos hozzá se nyúltak se a zárhoz, se
a tetőhöz. Bolondos álmok. Talán a lép-
teket is csak álmodtam. Lidércnyomás. Az,
az. Lidércnyomás. Lehet, hogy a fütyülés
bagolyhuhogás volt.

Az ebédlőben egyet ütött az óra. Hány
óra lehet? Fél egy? Egy? Fél kettő? Vagy
valami más félóra?

Nem tudtam aludni. Egytől százig szá-
moltam, és behajlítottam a kisujjamat; az-
után száztól kétszázig számoltam, és be-
hajlítottam a gyűrűsujjamat, és így tovább
ezerig, míg mindkét kezemet ökölbe nem
szorítottam. Azután százig számoltam és
kinyújtottam a nagyujjamat; megint százig,
és kinyújtottam a mutatóujjamat; mire két-
ezerhez értem, mindkét markomat kinyi-
tottam. Megismételtam a játékot, azt kép-
zeltem, hogy minden ujjmozdulatra egy
conto hasznót könyvelhetek el, így hatal-
mas vagyonra teszek szert, akkorára, hogy
már magam is megcsömörlök tőle, és abba-
hagyom a számlálást.

Megint ütött az óra. Egy óra? Fél kettő?

Ha látnám. Fölkeltem, hangosan topogtam. Madalena tovább aludt.

Kinyitottam, majd bezártam a folyosóajtót. Megint kinyitottam, megint bezártam. Közben Madalena arcát vizsgáltam. Milyen mélyen alszik! Nyugodtan pihen, én meg itt emésztetem magamat. Nyugodtan pihen, mintha minden a legnagyobb rendben volna. Szerettem volna felkölteni, hogy újra kezdjük a szokásos civakodást. Így alszik, amikor én tépelődök, kínosan tépelődök, ez nem járja. Miért is tépelődök? Tulajdonképpen mit csinállok itt? Kezemben a kulcs, a szememet pedig Madalenára meresztem.

— Mi az ördögnek kalamolok itt?

Ja igen, meg akarom nézni, hány az óra. Kinyitottam az ajtót, átmentem a folyosón, be az ebédlőbe. Az is jó, ha tudja az ember, hány óra.

Leültem a helyemre az asztal mellé. A torzsalkodásunk kezdetén minden este itt ültem és prédikáltam Madalenának. Mennyi szót elfecséreltünk!

— Minek vitázik, magyarázkodik az ember? Mire való az?

Csakugyan, mire való az? Én egyszerűen, egyenesen beszéltem, de a feleségemtől hiába vártam velős, világos beszédet. Én sose tudnék olyan terjengősen, cikornyásan beszélni. Ha meg ő próbált az én magvas parasztnyelvemen szólni, úgy éreztem, a legközömbösebb, legártatlanabb szava is olyan, mint a kígyó: tekergőzik, belém mar és mérges.

Egy délután fölmentem a toronyba, megnéztem Marcianót, hogyan keres baglyot. Néhány a tetőre fészkel, és éjszaka minden rikoltásuk az ember fülét hasogatta. Ott akartam lenni, amikor agyonverik azokat az átkozott madarakat.

Onnan fölülről hallgattam, hogy motoszkál Marciano láthatatlanul. A négy világtájra néző négy kis nyitott ablakon át bámultam a tájat. Az egyikből lent az iroda nagy részét láttam, egy íróasztalt: az íróasztal mellett a feleségem ült és írt. Egy könnyed oldalpillantással félretoltam ezt a megszokott, köznapi jelenetet, s megláttam a házunk falát, az ajtókat, ablakokat. Dona Glória ágyát és az ebédlő egyik sarkát. Fölemeltem a fejemet s rögtön cseréptetővel, habarccsal és kapudísszel lett tele a látóhatár. Még följebb mezők, hegyek és felhők.

A kövér legelő pázsittá változott, a legelező ökrök meg kaucsuk-játékszerekké. Dombokra futott fel a gyapotmező, majd leszállott, és a távoli homályba vészett. A sötét, majdnem fekete erdő egyik tisztásán a favágók apró alakja derengett.

Bagoly rikoltott. Marciano bújt elő a sötét rejtekekből, haja pókhálótól fehérlett:

— Még egy. Még egy rohadt bagoly, Paulo úr.

Én csak füstölögtem magamban:

— Mi járhat az eszében annak a szukának? Írogat. Micsoda marhaság!

Marciano felesége, Rosa gázolt át a patakon. Derékig föl húzta a szoknyáját. Amikor a legmélyebb vízen túljutott, visszaengedte. Átért a túlsó partra, egy pillanatra szétterpesztette a lábát, patakzott a víz róla, majd ringatózva útnak indult, úgy riszálta a farát, hogy az embernek összefutott a nyál a szájában.

Kitágult a látóhatár, a nap bearanyozta a hegycsúcsokat. Óriási szentfejeknek látszottak.

— Ha annak az alamuszi macskának volna egy csepp esze, és életrevaló volna, élvezné itt ezt a tengernyi szépséget.

Meglehetős elégedetten jöttem le a lépcsőn a sötét zugok közt. Nem egykönnyen hatódok meg, de úgy éreztem, nem is rossz ez a világ. Tizenöt méternyire a föld felett valahogy úgy érzi az ember, hogy tizenöt méterrel magasabb lett. Ha így óriássá nővünk, népes nyájakat látunk a lábunk alatt, messze földre elnyúló ültetvényeket, s ez mind a miénk, elnézzük, hogvan emelkednek a füstoszlopok a házainkból, melyeknek lakói félnek, tisztelnek, s talán még szeretnek is bennünket, mert tőlünk függ a megélhetésük, valami nagy nyugalom vesz körül bennünket. Jónak érezzük magunkat, erősnek érezzük magunkat. Ha ellenség döglődik a közelben, ha csak gyenge kis ellenség is, akit egy gyerek eltángálna, erőnk tudata megszilárdul és megnövekszik. Micsoda ehhez képest egy tudákos

liba, aki láthatatlan vonalakat ró egy alig látható papírlapra? Békében voltam hát Istennel és az emberekkel, amikor lefelé ballagtam a lépcsőn, s reméltem, hogy végre nyugtom lesz attól a gyalázatos huhogástól.

Így tanakodtam magamban, míg bementem a kertbe, és a gyümölcsös felé indultam; meg akartam nézni, rendesen megnyesték-e a fákat.

Az irodával szemben egy darab teleírt papírlapot láttam meg a földön, nyilván a szél fújta oda. Fölvettem és közönyösen átfutottam Madalena szép gömbölyű betűin. Őszintén szólva nem értettem. Több ismeretlen szót találtam benne, némelyiket meg csak látásból ismertem, de rettentő kacifántosan voltak összerakva, és nemigen tudtam kiokosodni belőle. Lehet, hogy jól van megírva, mert az én feleségem úgy tudja a nyelvtant, mint a vízfolyás, sokat javít, sokat közbeszúr, de itt egész mondatok voltak kihúzva, és hiába próbáltam kiszilabizálni a javításokat.

— Ilyen nyákatekerten írni, elhomályosítani azt, aminek világosnak kellene lenni!

A narancsfák közt sétálgatva elfeledkeztem a nvesésről, újra elolvastam a papírt, itt-ott kiragadtam egy ködös gondolatot, ezek csakhamar összekuszálódtak, de nekem libabőrös lett a hátam. Mi az ördög! Ez egy levélrészlet, mégpedig férfinak írták. Nem volt rajta a címzett neve, hiányzott az eleje, de férfinak írták, nyilvánvaló.

Harmadszor is elolvastam a papírlapot,

kábultan, az érthető kifejezéseket jól megrágtam, és iparkodtam kitalálni a homályos szavakat.

— Itt a bizonyíték — hebegtem letaglózva. — Kinek írhatta ezt az ocsmányságot?

João Nogueirára, Magalhães doktorra, Azevedo Gondimra meg a tanítóképzős Silveirára gyanakodtam. Még számtalanszor elolvastam a levelet; amíg olvastam, veszettül szitkozódtam, s lüktetett a halántékom.

Végül rám esteledett, és már nem láttam a betűt.

Ez bizony szerelmes levél!

Jó ideig bolyongtam a gyümölcsfák alatt.

— Hát Marciano vagyok én, te ringyó banda!

Dühösen mentem haza, elszántam magamat, hogy egy csapásra véget vetek ennek a nyomorúságnak. A fülem zúgott, a szemem előtt vörös csíkok táncoltak.

Olyan elvakultan rohantam, hogy szinte belebotlottam Madalenába, aki a templomból jött.

— Vissza! — rivalltam rá, és elkaptam a karját. — Beszédünk van egymással.

— Már megint? — kérdezte Madalena.

Hagyta, hogy bevonszoljam a sötét sekrestyébe.

Gyertyát gyújtottam, és a szentek képmásával telerakott asztalra támaszkodtam a dobogón, ahol Silvestre atya szokott beöltözni mise előtt.

— Mit csinált itt? Imádkozott? Képes azt mondani, hogy imádkozott.

— Már megint? — ismételte Madalena.

Azt vártam, hogy kikel magából, és rám támad, de csalódtam: csak nézett rám, és úgy vizsgálgatott, mintha magába akart volna inni tágra nyitott szemével. Féktelen indulat fortyogott bennem. A kezem reszketett, Madalena felé hadonásztam. Ökölbe szorítottam a kezemet, hogy fékezzem magamat, és összeszorított foggal sziszegtem:

— Maga írt egy levelet.

Hideg hegyi szél fújt be az ablakon, csípte a fülemet, de nekem melegem volt. Az ajtó nyikorgott, időnként mérgesen csattant egyet az egyik ajtószárny, aztán tovább nyikorgott. Idegesített, de eszembe se jutott, hogy becsukjam. Madalena mintha nem is hallotta volna. Én felé fordultam, és a falon függő szentkép felé:

— Azt hiszik, a végtelenségig tűröm?

Marciano legidősebb gyereke lépett be lábujjhegyen. Oda se fordultam, csak ráordítottam:

— Kotródj innen.

A gyerek az ablakhoz közeledett.

— Kotródj innen — ordítottam megint.

Furcsán nézhettem ki. A gyerek dadogott:

— Be kell zárni a templomot, Paulo úr. Észrevettem, hogy ostobán viselkedek, és színlelt szelídséggel válaszoltam:

— Jól van. Gyere vissza később, még korán van.

A sekrestye órája kilencet mutatott.

Föltámadt az északkeleti szél, és veszetül csattogott az ajtó. Ujjaimmal a hajamba túrtam.

— Mit tárod a szád, te mocsok?

A kölyök elszelelt.

Nem is tudom, meddig állhattam ott. A dühömből szorongás lett, a szorongásból fáradtság.

— Kinek szólt a levél?

Hol Madalenát néztem, hol a templomi szenteket. A szentek nem tudtak, Madalena nem akart válaszolni.

Megijedtem az arcára kiülő nyugalomtól. Én tombolva jöttem ide, végezni akartam vele. Hát együtt élhetek ilyen becsstelen nőszeméllyel?

De ahogy múltak az órák, úgy vett erőt rajtam a tanácstalanság és a gyávaság.

A gipszszobrok nem törődtek az én bánatommal. Madalena pedig majdnem olyan szenvtelen volt, mint ők. Miért lehet olyan nyugodt?

Azt bizonygattam magamban, hogy jót teszek, ha megölöm. Minek éljen ilyen elvetemült asszony? Ha meghalna, megbocsátanám a bűneit.

A kezem ökölbe szorult, már-már ráemeltem, de most csak erőtlenül, tétován.

— Beszéljen — förmedtem rá bizonytalan hangon.

— Minek?

— Levelet írt. Tudni akarom, mi van benne, érti?

A zsebembe nyúltam, és megmutattam neki a levelet; már gyűrött és piszkos volt.

Madalena kiterítette az asztalra, szemügyre vette, azután félretolta.

— Nos?

— Elolvastam.

A gyertya elégett. Másikat gyújtottam; a gyufát elfelejtettem eldobni, s a körmömre égett.

— Szóljon már valamit.

Úgy láttam, itt valami félreértés lappang, és Madalena, ha akarná, mindent megmagyarázhatna. Kétségbeesetten vert a szívem, eszeveszetten kívántam, hogy meggyőződjek Madalena ártatlanságáról.

— Minek? — mormolta Madalena. — Három éve pokol az életünk. Ha szót akarunk érteni, máris biztosan tudjuk, hogy veszekedés lesz a vége.

— De a levél?

Madalena fölvette a papírt, összehajtotta és átnyújtotta nekem:

— A folytatása ott van az irodában az asztalomon. Ez a lap biztosan kirepült a kertbe, amikor írtam.

— Kinek?

— Majd meglátja. Ott van az asztalon. Nem érdemes veszekedni miatta. Majd meglátja.

— Jó.

Föllélegzettem. Jaj, de fáradt vagyok!

— Megbocsátja, hogy annyi bosszúságot okoztam magának, Paulo?

— Azt hiszem, volt miért bosszankodnom.

— Hagyjuk ezt. Megbocsát?

Morogtam valamit.

— A féltékenysége rontott el mindent, Paulo.

Bűnbánó szavak tolultak az ajkamra. De valami ostoba gőg arra bírta, hogy visszafojtsam őket. Néha csak egyetlen szót kelene szólni az embernek, de inkább elveszít egy ökörcsordát.

— Legyen jó a nagynénémhez, Paulo. Ha elmúlik az ellenszenve, rájön, milyen derék teremtés.

Olyan goromba voltam szegény öreghez!

— Ez is a torzsalkodás miatt volt. De ő is hibás. Egy kicsit házsártos.

— Ribeiro úr rengeteget dolgozik, és olyan becsületes, nem gondolja?

— Dehogynem. Valamikor nagykanállal evett, kicsire nem nézett. Ma már csak árnyéka önmagának. Derék ember, szegény feje.

— Padilha is...

— Az nem! Bajkeverő. Ne is fárassza magát érte. Torkig vagyok vele.

— Türelem! Marciano... Maga nagyon goromba Marcianohoz, Paulo.

— Még ez is! — kiáltottam fel bosszúsan. — Egész litánia!

— Ne mérgelődjön — mondta Madalena ugyanolyan halkan,

— Csak az akartam...

Leültem egy padra.

Csak azt akartam, hogy Madalena szabadítson meg a kétségeimtől.

— Mit akart? — kérdezte Madalena, és ő is leült.

— Tudom is én!

Vállat vontam, és a térdemre tettem súlyos kezemet. Madalena félig komolyan, félig tréfálkozva szólalt meg:

— Ha hirtelen meghalnék...

— Miket beszél itt? Hogy jut ez eszébe?

— Miért ne? Ki tudja milyen halálom lesz? Ha hirtelen meghalnék...

— Hagyja már abba, az Istenért. Mit beszél ilyesmit?

— A ruháimat ajándékozza Caetano mester családjának és Rosának. A könyveimet ossza el Ribeiro úrnak, Padilhának és Gondimnak.

Türelmetlenül fölálltam.

— Micsoda számár beszéd ez!

Megnyergeltem egy kellemes témát, hogy elhessegessem ezeket a szomorú gondolatokat:

— Utazgatni szeretnék.

Visszaültem, föllelkesültem, és szivarra gyújtottam.

— Aratás után. Ribeiro úrra bízom a birtokat. Elmegyünk Baiába. Vagy Rióba. Inkább Rióba. Pihenünk néhány hónapig, maga gyógykezelteti azokat a kis gyomor-bántalmait, fölszed néhány kilót, és szórakozik egy kicsit. Jó, ha egy kicsit szétnéz az ember. Egész életünkben itt dolgozunk ebben a sárfészekben, mint egy igásló! Leruccanunk São Paulóba. Jó?

A reszkető gyertyafény imbolygó árnyakat vetett a falakra; Madalena csak nézte, végül megszólalt:

— Ma reggel már volt néhány virágzó íjpálma az erdőben. Vagy négyet számol-

tam meg. Egy hét múlva gyönyörűek lesznek. Kár, hogy olyan hamar elvirágzanak.

— Csakugyan — dünnyögtem, és azon töprengtem, mi köze lehet Riónak és São Paulónak az íjpálmához. — Mit szól az utazáshoz?

Madalena csak a gyertyát nézte:

— Igen, imádkoztam. - Tulajdonképpen nem is imádkoztam, mert nem tudok imádkozni. Nincs rá időm.

Uram Isten! Mi kavarg a fejében! Most válaszolt az első kérdésemre.

— Annyit írtam, hogy elzsibbadt az ujjam. Apró betűkkel, hogy takarékoskodjak a papírral. Vizsgák előtt két-három órát aludtam éjszaka. Tudja, nem volt protekció. Ráadásul a Levada utcai lakásunk nedves és hideg volt. Télen a konyhába vittem a könyveimet. Hogy járhattam volna templomba? Mindig csak tanultam, tanultam, féltem a bukástól...

Zavart volt, világosan látszott, hogy zavart.

Egyéb összefüggéstelen dolgokat is mondott:

— Ott lenn a cselédek házai is nedvesek és hidegek... De szomorú. Értük imádkoztam. Magukért, mindnyájukért imádkoztam... beszéltem magamban.

A sekrestye órája éjfél ütött.

— Úristen! Már ilyen késő van! Elbeszélgetjük itt az időt...

Fölállt és a vállamra tette a kezét:

— Isten vele, Paulo! Pihenni megyek.

Az ajtóból visszafordult:

— Felejtse el a sok mérgelődést, Paulo.

Miért nem kísértem el szegénykét? Magam se tudom. Mert maradt bennem egy csepp ostoba önérzet, mert nem hívott magával. Mert nagy bágyadtság vett erőt rajtam.

Madalena zavaros szavain és furcsa viselkedésén töprengtem. Azután eszembe jutott az a befejezetlen levél ott az irodában.

Kinek szólhat? Megint föltámadt bennem a féltékenység. Ez még óhatatlanul nyomorúságba dönt. Lassanként elálmosodtam, végül zaklatott, nyomasztó álomba merültem. Azt hiszem megáradt folyókkal, pocsolyákkal álmodtam.

Amikor fölocsúdtam, a gyertya már kialudt, és az ablakon besütött a hold; nem is láttam, hogy feljött. Az ajtó tovább nyikorgott, az északkeleti szél száraz leveleket fújta be a sekrestyébe, ott zörögtek a fehér-fekete kőkockás padlón. Az óra megállt, de azt hiszem órákig aludtam. Kakasok kukorékolnak, a hold lenyugodott, a szél is belefáradt a zűrzavaros zúgásba, és hajnali fény kezdett játszani a templomi szentképeken.

Fölálltam, a kényelmetlen üléstől fájt a hátam. Nyújtózkodtam. Úgy össze voltam törve, mintha összeverték volna.

Kimentem, át a jószágudvarba, ittam egy csupor tejet. Pár szót váltottam Marcianóval a baglyokról. Azután kísétáltam az udvarra, vártam, hogy egészen fölkeljen a nap.

Az erdő valóban gyönyörű volt: fájpalma díszítette.

Hároméves házasság vagyunk. Pontosan egy esztendeje kezdődött az a bitang féltékenység.

A fűrésztelep fölsípolt; az egyik ablakban megjelent Ribeiro úr oldalszakálla; Maria das Dores kinyitotta a kapukat; Casimiro Lopes került elő egy ölnyi zöldséggel.

Lementem a csatornához. Görnyedten jártam, fájt a derekam. Micsoda éjszaka! Levetkőztem a banánfák közt, bementem a vízbe, lebuktam és úsztam.

Már magasan járt a nap, amikor hazaértem. Még mindig fájt a hátam. Micsoda éjszaka!

Ahogy a köves út lépcsőin fölfelé mentem, belülről szörnyű sivalkodást hallottam.

— Micsoda ribillió ez?

Sietve beléptem, áthaladtam a jobboldali folyosón, s a szobámban jajveszékelő embereket találtam. Kizavartam őket, s megkövültem: Madalena ott feküdt kiterítve az ágyon, fehéren, üveges szemekkel; hab volt a szája szögletében.

Odaléptem, megfogtam kemény, hideg kezét, s megtapogattam a szívét. Nem vert.

A padlón folyadékcseppek és üvegcserepek.

Dona Glória zokogva vergődött a szőnyegen. A dajka is sírdogált; a gyerek a karján. Maria das Dores nyöszörgött.

Dörzsölgetni kezdtem Madalena kezét, élesztgetni próbáltam. Közben motyogtam:

— Isten mindenható.

Pár nappal azelőtt hallottam ezt a mondatot a határban, most eszembe jutott, s valami képtelen reménységgel töltött el.

Tükröt tettem Madalena szája elé, és föl-emeltem a szemhéját. Gépiesen hajtogattam:

— Isten mindenható.

— Micsoda csapás, Paulo Honório úr, micsoda jóvátehetetlen csapás! — mormolta mellettem Ribeiro úr.

Padilha is ott szorongott mögötte:

— Ilyen pillanatban kötelességem ide szólít.

— Köszönöm, nagyon köszönöm.

Elindultam az iroda felé mintegy megszokásból, s egyre mormoltam:

— Isten mindenható.

Madalena asztalán ott volt a boríték, amiről beszélt. Kinyitottam. Hosszú levél volt, éntőlem búcsúzott el benne. Nagyjából átfutottam, persze csak félig-meddig értettem, mert minduntalan azokba a bitang szavakba botlottam, melyeket nem tudok felfogni tudatlanságomban. Egy oldal hiányzott: éppen az, amit a tárcámban tartottam cementszámlák, váltóláz ellen való imádságok közt, melyeket Rosától kaptam évekkal azelőtt.

A főoltár mozaikpadlója alá temették. Gyászba öltöztem; sírkövet rendeltem; Magalhães doktor, Silvestre atya, João Nogueira, Azevedo Gondim és a szomszéd földbirtokosok meglátogattak, és részvétüket nyilvánították. Elhagytam a hitvesi ágyat, és átköltöztem egy kis szobába; az eresze alatt ökörszemfészek volt. Reggelként irgalmatlanul cserregtek az ökörszemek. Az éjjeliszekevényen halomba gyűltek a táviratok és a gyászkeretes borítékok. Kikapcsolódásra volt szükségem, idegesen nekiláttam fát döntögetni az erdőben. Azután megcsináltattam a csatorna kőpartját, mert omladozott.

De a lelkesedésem hamar lelohadt. Halottas házban a lelkesedésnek nincs sok keresnivalója .

Madalenára gondoltam. Azt hiszem, hogy igazából sohasem hagyott el az emléke. Csak az első napok zűrzavarában összevegyült egy sereg különböző izgalommal. De amikor ezek az izgalmak leülepedtek a lelkemben, ő felszínre került. Ritkán sikerült fölráznom magamat, hogy eloszlassam: tüstént testet öltött ismét, és előttem lebegett. A legkellemesebb dolgok is bosszantottak és untattak.

Azzal telt az életem, hogy zsebre dugott kézzel sétálgattam föl s alá a szalonban; a fogam közt kialudt a pipa. Bementem az irodába, undorral néztem végig a könyve-

ken, kimentem, át a folyosókon, végigjártam a szobákat, de mindig csak visszajutottam a szalonba.

Egyszer a veteményeskertben egy nagy hangyát nézegettem, amint szaladgált összevissza. Már az én szememben összevissza persze, mert nem ismertem a szándékait. Dona Glória ellenszenves hangja zavart meg a szemlélődésben:

— Búcsúzni jöttem. Elmegyek.

Fölnéztem, és láttam, hogy ott áll előttem, konokul, talpig gyászban, abban az ósdi, rosszul szabott ruhában, mely ráncot vetett a vállán, ha Dona Glória kihúzta magát.

— Hová?

Dona Glória tétován kört írt le csontos ujjával:

— Elmegyek.

— Nincs hová.

A nagy hangyát kerestem, de már eltűnt.

— Megyek — válaszolta határozottan Dona Glória.

Megpróbáltam lebeszélni:

— Badarság ez, asszonyom. Csak úgy nekivágni a nagyvilágnak! Térjen észhez!

De Dona Glória csak állt, hajthatatlanul, mint a seprőnyél:

— Nem kérek tanácsot. Búcsúzni jöttem, nem akarok úgy elmenni, mint a szökött rabszolga. Van valami kívánsága?

Megint végtelen sétára indultam, járkáltam ide-oda:

— Jól van. Mindenki a maga feje után jár. Mikor jön vissza?

— Soha.

— Jól van.

Szaporábban lépkedtem:

— Mivel megy?

— A Jóistennel.

— Ja, igen. Az autóban van benzin. Szerencsés utat.

— Köszönöm. Gyalog megyek.

Ez már több volt a soknál:

— Fenét megy!

Fújtatva álltam meg:

— Elmegy világgá, hogy elmondhassa, kidobtam a házból, hogy itt éhen döglöttem, maga meg egy szál ruhában került el innen, ugye?

Dona Glória már olyan volt, mintha nyársat nyelt volna, s megdühödött:

— Fogva tart? Nem öltem, nem loptam, nem rágalmaztam . . . Megyek.

Én meg:

— Ki beszél itt fogva tartásról? Ne marhaskodjon. Be van sózva? Jól van, én nem kapaszkodok a szoknyájába. Ha maradni akarna, éntőlem itt lehetne, amíg gyökeret nem ereszt, senki se lépne a tyúkszemére. De ha nem akar, ne bolygassuk. Csak az nem járja, hogy úgy kullogjon el, mint akit eltángáltak. Azt már nem. Csak úgy a vakvilágba, üres kézzel, azt már nem. Szedje csak össze a batyuját.

— Összeszedtem.

— Akkor utazzon tisztességesen, ahogy szoktak. Tudni kell, hová megy, mennyiből fog megélni.

— Nincs szükségem semmire. Nem tu-

dom, hol fogok lakni. Csak azt tudom, hogy még ma el kell mennem.

— Mít gyerekeskedik? — mondtam von-
tatottan. — Képes lenne vesztibe rohanni?
Ne bolondozzon már. Úgy belepenészedett
a regényekbe, hogy már még keresztlevelet
írni is nehezére esne.

Lassanként megenyhült Dona Glória.
Nem tudom, csak szokásból tette-e, vagy
elhatározta, hogy megenyhül.

— Gondoljon a városi lakbérekre, gon-
doljon a gyógyszerárakra. Megbetegedni
ugyan könnyű, Dona Glória, de talpra állni
rettentő küszködés. Gondoljon a piacra, a
villanyszámlára, a vízhiányra. Manapság
mindenütt nehéz az élet, de a városban va-
lóságos nyomorúság, Dona Glória.

Dona Glória elismerte, hogy a városban
csakugyan nyomorúság az élet. Ünérzetes
és méltóságteljes volt, amennyire kellett.
Többet nem is kívánhattam.

Kijelentettem, hogy tartozok Madalena
háromévi fizetésével.

Dona Glória elhitte, vagy úgy tett mint-
ha elhitte volna.

— Ez magának jár, asszonyom.

Dona Glória beleegyezett.

Útiköltséget adtam neki, megajánlottam
neki havi kétszáz mil-réis járadékot, és át-
küldtem Dona Glóriát João Nogueirához,
aki egy éjszakára vendégül látta, aztán út-
nak indította.

Néhány nap múlva Ribeiro úr fölmon-
dott.

— Észnél van, Ribeiro úr?

— Ez a ház nagyon fájdalmas emlékeket ébreszt bennem.

— Hát még énbennem, barátom. Fene megette! De a maga távozása nagy ökörség.

— Nem kétlem, Paulo Honório úr, nem kétlem.

— Állást kínáltak magának?

— Nem.

— Nahát akkor! Ökörség! Még ajánlást is hiába adnék. A maga életkorával nem talál állást. Szerencsére évek óta itt van, félretett valamit. Egész vagyonnal vonul vissza. Csak elvan valahogy belőle az ember.

— Nagyon sajnálom, Paulo Honório úr — rebegte Ribeiro úr a szemét törölgetve.

— Kegyetlenül sajnálom. A szívem szakad meg, hogy elmegyek.

— Hát ne menjen, barátom. Mindenki szereti magát. Maradjon.

— Lehetetlen, teljességgel lehetetlen. Elhatározásom megingathatatlan.

— Jól van.

Szomorúan néztem az irodát; még üresebb volt, mióta egy sarokba tolták Madalena asztalát.

Így a jeles Ribeiro úr, akiről azt reméltem, hogy São Bernardóban tér örök nyugalomra, elment, és kávéházakban, a sétányok padjain fejezte be emlékekkel teljes öreg napjait.

Padilha feltűnt az udvaron, sétálgatott, kerülgette a házat, és ha meglátott, nagyokat köszönt. Végül bejött a tornácra, és ott is maradt egy pillanatig. Úgy tettem, mintha nem venném észre a mesterkedését.

— Kerüljön beljebb, Padilha.

Az az egyhavi haladék, amit távozásra adtam neki, elrepült. Padilha bejött és maradt. Hagytam. Legalább nem vagyok magam.

Komoran és fásultan néztem Bom-Successo mezsgyekaróit, és a két Mendonça lányra gondoltam, akik szinte nyomorogtak, Padilha meg beszélt. Beszélt, mintha valami megoldotta volna a nyelvét. Nem is figyeltem, mit mond. Se baj. Legalább emberi hangot hallottam.

Azután elment.

Egy napon Azevedo Gondim azzal állított be, hogy kitört a forradalom. Dél fölkelt, Közép-Brazília fölkelt, Északkelet fölkelt.

— Itt a világ vége.

Padilha a kezét dörzsölte:

— Végre kifakad ez a fekély, a fene bele!

Este levelet kaptam a polgármestertől: fegyvert és legénységet kért tőlem. Hajnalban egy teherautó puskát meg embert küldtem neki.

Azután a rémhírek sokasodtak, és valósággá váltak: zászlóaljak csatlakoztak, ezredesek csatlakoztak, hadoszlopok alakultak,

vonultak lóhalálában, mindenfelé vörös zászlók, a köztársasági kormány beszorult Rióba.

— Barbár áradat! — ordított Gondim. — Végünk van.

Padilha majd kibújt a bőréből, falta a kiáltványokat, és a körmét rágta. Végül, amikor a vörös hullám előntötte az államot, Padilhának hirtelen nyoma veszett. A rejtélyt João Nogueira fejtette meg:

— Padilha meg Silvestre atya beállt a forradalmi hadseregbe; már sarzsijuk is van.

34

A városban szennyes intrika járta. Én sohase kedveltem a kisvárosi pizsokságokat, begubóztam.

Persze sajnáltam, hogy a pártomat elfújta a szél. Mit csináljon az ember?

— Most jön a feketeleves. Kanalazzuk zokszó nélkül.

Most aztán nekem esnek Gamáék, Pereira, Fidélis, meg is gyomroznak. Undo-rodtam az egésztől. Na; de sokat nem tehetnek. Elvágthatják a drótkerítést, a vásárban elvetethetik a rendőrrel az egyik legényem kancáját, és elláthatják a baját. Ez meg nem újság.

Csak az a baj, hogy Padilha magával csábított tíz-tizenkét marha félvért, azok

aztán beálltak vele a felkelő seregbe. Majd visszajönnek.

Különben minek jönnek? Jobb, ha maradnak, csavarogjanak, gyakorlatoznak.

Ásítóztam. Akkorákat, hogy majd kirepedt a szám. Ostoba élet! Igaz, itt ez a kis poronty, de azt se szeretem. Olyan nyeszlett, olyan sápadt!

— Ha erőre kap, nekiadom a fűrésztelepet. Ha ilyen kis nyápic marad, doktornak taníttatom.

Tervezgetni kezdtem.

— Ürdög vigye a terveket.

— A magam kis világa szörnyű lidércnyomássá változott. A másik, a nagy világ meg fölfordulás, pokoli zűrzavar, még sokkal nagyobb lidércnyomás volt.

A barátaim és az újságok forradalomról adtak hírt.

— A fene aki megeszi! — tajtékozott Azevedo Gondim. — Blöff volt. Néhány fenyegető távirat, rádiószózat, röpcédulát szóró repülőgép, erre mindenki hasra esik ijedtében. Nincs ennél gyávább népe az Úristennek.

— Túlzás — vélekedett az ügyvéd. — Volt itt bátorság is.

— Micsoda? Bátorság? — ordította Gondim. — Fegyverfogható férfiak csak lapultak.

— A régi rend emberei. De a forradalmárok nem: azokban van bátorság, van idealizmus. Ezt csak magunk közt mondom, de van.

— Ördög vigye az idealizmusukat. A bátorságuk meg...

— Legyünk igazságosak, Gondim — szóltam közbe kedvetlenül és engesztelő hangon. — Ez a dolog már a nép vérében volt. Kár lett volna verekedni.

— Kár lett volna! Hogyhogy kár lett volna? Mindenki így gondolkodott, ők meg szépen besétáltak. Szégyen, gyalázat! Kormányférfiak is vörös nyakkendővel állnak elő.

— Ez Alagoasban történt — vágott közbe João Nogueira.

— Mindenütt megtörtént, barátom. Sok most is csak azért marad távol, mert nem kérnek belőlük.

— Nekem mindegy — mondta Nogueira. — Akár fölül vagyok, akár alul vagyok, soha semmi hasznom nem volt a politikából. Alul vagyok, nem is akarok fölülkerekedni. Igaz, hogy mindig értelmetlennek találtam a demokráciát. Nemegyszer mondtam már magának. De egye fene, a kormánylistára szavaztam. Hanem magunk közt mondvá, a diktatúra egymagában nem elég, mert alaposan benne vagyunk a pácban.

Gondim felháborodottan tiltakozott. En is:

— Csak Silvestre atyát szeretném látni hadnagyi egyenruhában.

— Mire jó neki ez a nagy hazafiaskodás? — kérdezte Nogueira.

— A barom! — dohogott Azevedo Gondim.

A *Dél keresztje* elvesztette a városi támogatást.

Az a sok efféle társalgás elszórakoztatott. Hetenként kétszer mind a ketten nálam ebédeltek. A városban kelekótya fickók már azt rebesgették, hogy São Bernardo reakciós fészek.

— Hogy áll a bál?

— Rosszul.

Fölösleges erőszakról, személyi bosszúról hallottunk, szakszervezeti bizottságok kezdték teregetni a szennyest.

Nogueira józanul megegyezést javasolt győztesek és legyőzöttek közt.

Gondim utálta a megegyezéseket. Fogat fogért, értjük egymást? Vérszomjas tanácsokat osztogatott nekem, Nogueirának, a gyümölcsfáknak, ellenforradalomra ösztökölt bennünket (minél előbb, annál jobb), hogy söpörjük ki a hatalomból ezeket a nagyhangú zshiványokat. Erélyes kormányt akar, igen, kemény, de megfontolt kormányt, igen, olyan kormányt, amelyik dolgozik is, helyreállítja a rendet, a hitelező bizalmát, és visszaadja a *Dél keresztjé*-nek a havi százötven mil-réis szubvenciót. Mert ez így nem mehet tovább.

Ontotta ránk pufogó frázisait; léptenyomon ilyenekkel dobálózott az újságjában. Föl fog kelni a rettenthetetlen São Paulo; São Paulóban ég a szent tűz; São Paulóból, a lobogósok* földjéről új lobogók indulnak a megcsúfolt szabadság kivívására.

* A brazíliai portugál gyarmatosítás hírhedt gyűlevész rohamcsapatai.

— Jól beszél, Gondim — mormoltam elismerően. — Sokra vitte volna, Gondim, ha a pártunk be nem adja a kulcsot.

João Nogueira a választást hozta szóba, és szakszerű tanácsokat osztogatott. Gondim rajongott a szavazásért, és csak szakembereket látott szívesen a szavazatszedő bizottságokban.

Casimiro Lopes messziről csodálkozva hallgatta őket.

Én a templomtornyot néztem. Gondolatban végigjártam a határt, aztán visszatértem, lementem a lépcsőn, ki a kertbe, a gyümölcsösbe, s beléptem a sekrestyébe.

João Nogueira elítélte a forradalmi irodalmat, a könyvszagú hazafiaskodást.

Az üvegszekrényke az asztalon tele volt szentekkel; a falon metszetek lógtak; az ajtószárny csattogott; a gyertya kialudt, másikat gyújtottam, a gyufát elfelejtettem eldobni, s a körmömre égett. A cselédek lakása nyirkos és hideg. Caetano mester családja szívfacsaró nyomorban él. Szegény Marciano meg olyan göthös, olyan vézna, olyan elesett!

Azevedo Gondim torkaszakadtából követelte a szabadságot. Az újság hitvány jövedelméből tengődik, és úszik az adósságban. Érje be ennyivel! Ő ingujjban, teremtettéze szeretne újságot olvasni, és Sousa biliárdtermében, ha elvéti a karambolt, a politikusokat szeretné szidni, azokat a vakondokat.

Most már kialudt a gyertya. Este lett. Az ajtó csak nyöszörgött. A hold besütött az

ablakon. Az északkeleti szél száraz leveleket fújta a padlón. Én már nem hallottam Gondim ordítózását.

35

Bal lábbal léptem ebbe az esztendőbe. Több állandó és kitűnő ügyfelem váratlanul csődbe jutott. Volt, aki megszökött, volt, aki öngyilkos lett, a *Hivatalos közlöny* tele lett csődhírekkel és csődmegállapodásokkal. Pocsék felszámolásokba kellett belemennem.

Meg is lett az eredménye: eltűnt a méhészet, a veteményes és a gyümölcsös. A narancs ahogy megérett, meg is rohadt a fán.

Bánom is én. Inkább rohadjon meg, mint hogy leszedjem, kiválogassam, csomagoljam, szétküldözgessem ingyen.

A baj sose jár magában. A szövőgyárak korábban le szokták foglalózni a gyapotot, de egyszer csak abbahagyták ezt a jó szokásukat, sőt hitelbe akartak vásárolni. Egy termést lábon adtam el, de becsaptak a minősítésnél.

Új gépeket kellett vennem a hántolóba meg a fűrésztelepre, de a számvetésnél kiderült, hogy egész vagyonba kerülnek: a dollár árfolyama az egekig szökött.

— Hagyjuk az újdonságokat. Törjem itt

magam, aztán meg bagóért adjam a terményt ezeknek a zsványoknak!

Ráadásul a bankokban zárt ajtókra találtam. Nem tudom, miért, de zárt ajtókra találtam. Szóljanak hozzá! Pedig sose kés-tem a törlesztéssel. Szóval csőstül zúdult rám a csapás. Végül már odamondogattam egy igazgatónak:

— Ha az urak nem állnak kötélnek, csukják be a boltot. Vagy érnek valamit a papírok, vagy nem érnek semmit. Ha érnek valamit, elő a pénzmaggal. Az istenfáját! Én csináltam a forradalmat?

Fél esztendő alatt úgy leégtem, hogy elkótyavetyéltem az autót, mert kis híján megszorongattak egy hitvány, hat contós váltóval.

— Rossz szelek járnak. Most a naplopók keresnek. Most lenne aranyélete az öreg Mendonçának, aki hagyta, hogy a birtokát fölverje a gaz, és a malma is leállt. Dolgoz-son a hangya! Én ugyan karba teszem a kezemet.

Karba is tettem.

Egyszer is karba tett kézzel, búsan szemléltem a hántolót meg a fűrésztelepet, amikor João Nogueira azt a hírt hozta, hogy Fidélis meg Gamáék elő akarnak hozakodni a mezsgye dolgával. Ráadásul Magalhães doktor is más járásba került.

— Erre jó a forradalom — jegyezte meg Nogueira. — Egy elmozdíthatatlan funkcionárius! Egy ilyen tisztességes bíró, mint Magalhães! Ilyen feddhetetlen bíró!

Kedvetlenül vállat vontam. João No-

gueira is búnak eresztette a fejét. Türelem.

Újra kezdtem gépies sétáimat a házban. Néha betaszítottam az iroda ajtaját, hogy utasítást adjak Ribeiro úrnak. Mintha a bolondos Dona Glóriát is ott láttam volna a gyümölcsösben a regényével.

Lépteim a szobák felé vittek, mintha keresnék valamit.

36

Két esztendeje, hogy Madalena meghalt; nehéz két esztendő volt. Amikor már a barátaim se jártak politizálni, elviselhetetlenné vált az életem.

Akkor támadt ez a fura gondolatom, hogy nálam járatosabb személyek segítségével megírom ezt a történetet. Ez a terv, amint már mondtam, megghiúsult. De úgy négy hónapja, amikor egy minasi pasasnak írtam, és elhárítottam egy zavaros disznó- meg zebuüzletet, bagolyhuhogást hallottam, és összerezzenem.

Holnap föl kell küldenem Marcianót a templom tetejére.

Egyszerre megint az jutott eszembe, hogy megírom ezt a könyvet. Aláírtam a levelet annak a disznókupecnek, aztán egy pillanatnyi habozás után — azt se tudtam, hogyan lássak munkához — összeütöttem egy fejezetet.

Azóta igyekszek kihámozgatni a tényeket, itt az ebédlőasztal mellett, pipázgatva, kávézgatva, amikor a tücskök cirpelni kezdenek, és megfeketül a narancsfák lombja.

Néha késő éjszakáig elidőzők az emlékeimmel. Néha meg nem akarja az igazságot ez az új mesterség.

Tegnap például meg tegnapelőtt csak elvesztegettem a napot. Hiába igyekeztem, hogy füle-farka legyen ennek az írásnak, csak úgy ömlött, mint a hegyi zápor; az lett a vége, hogy nagyon elszontyolodtam. Elszontyolodtam, és homályosan érteni kezdtem sok mindent, amit érzek.

Nekem már végem. Beteg volnék? Nem. Makkegészséges vagyok. Costa Brito, amikor hiába próbált kizsarolni tőlem kétszáz mill-réist, és leokádott abban a két cikkben, betegnek mondott, és azokra a bűncselekményekre célzott, amelyekkel vádolnak. Az *Újság* főszerkesztője hatökör. Idáig, hála Istennek, még orvos nem járt a házamban. Nincs énnekem semmi bajom.

Csak öreg vagyok. Péter-Pálkor ötvenesztendő voltam. Ötven évet vesztegettem el, ötven évet fecsérelem el céltalanul, csak gyötörtem magamat, és gyötörtem másokat. Végeredményben megkérgesedtem, betokosodtam, és ezen a vastag páncélon semmi át nem hatol, semmi se tudja megsebezni eltompult érzékenységemet.

Ötven év! Mennyi haszontalan óra! Az ember az egész életét eltölti, és maga se tudja, mivel! Csak eszik, alszik, mint a disznó! Mint a disznó! Minden reggel jó-

kor fölkel, és rohan a hasa után! Aztán kurgatja az elemózsiát a gyerekeinek, az unokáinak, sok nemzedéknek. Micsoda ostobaság! Micsoda ocsmányság! Hát ne vigye el az ördög az egészszet?

Tűző nap, záporosó, álmatlan éjszakák; számoltam, mesterkedtem, erőszakoskodtam, veszélyekkel dacoltam, s még csak azt se mondhatom el, hogy hasznos munkát végeztem. A virágoskert, a veteményes, a gyümölcsös elhagyatva; a pekingi kacsa kipusztult; a gyapot, a ricinus kiszáradt. A szomszédok, az ádáz ellenségek mezsgyéi meg csak nyomulnak előre.

Nyilvánvaló, hogy ha véget ér ez a váltság, újra föl lehet virágoztatni a birtokot, olyan lehet megint, amilyen volt. A cselédség majd robotol látomtól vakulásig, mandiókaliszten meg tőkehaluszonyon él, megint járnak majd a teherautók, termést visznek a vasútra; megint mozgalmas és lármás lesz a birtok.

De minek? Minek? Nem mondanák meg? Ebbe a lármába és mozgalmasságba sok sírás vegyülne és sok fájdalom vegyülne. A nyirkos, hideg viskókban fölpuftadt gyerekeket emésztene el a bélféreg. S nem lenne itt Madalena, hogy orvosságot és tejet küldjön nekik. Nők, férfiak szomorú állatok lennének.

Állatok. Azok a lények, akik évekig szolgáltak nálam, állatok voltak. Volt köztük háziállat, mint Padilha, vadállat, mint Casimiro Lopes, és sok igavonó barom, szelíd ökör. Amott lenn az összebúvó is-

tálló-viskókban villanyvilágítás volt. A nagyobbacska borjak már betűzgettek, és kívülről tanulták a Jóisten parancsolatait.

Állatok. Némelyik elfajzott, most a katonaságnál szolgál: jobbra át, balra át, őrség. Mások más legelőre tértek.

Ha megtömném az istállókat, jó termés lenne, bankbetétem lenne, még több földet vásárolnék, és új istállókat építtetnék. Minek? Semmi örömöm se lenne benne.

Kiemelkedtem az osztályomból, azt hiszem, elég magasra jutottam. Említettem, tudják, hogy vak koldus vezetője, csemegeárus, napszámos voltam. Biztos vagyok benne, hogy akármelyik mesterséget gyakoroltam volna is, nem lettem volna okosabb tőle, nem tudnám jobban megírni ezt a történetet. Elismerem, gyatra kis elbeszélés, de ha derűsebb hangulatban vagyok, úgy gondolom, van benne egy s más, ami többet ér, mint a Gondim írásművészete. Így hát többre vittem, mint Caetano mester meg a többi hasonszórú. De ha azt nézem, hogy az én tudományom csak iskolán kívül fölszedett, kusza ismeretfoszlányokból áll, be kell látnom, hogy akármilyen nagyra vagyok is vele, elég silány az én felsőbbségem.

Azután meg abban is biztos vagyok, hogy a könyvelés, a mezőgazdasági és állattenyésztési szakkönyvek, ismereteim zömének forrásai semmivel se tettek jobbá, mint amilyen napszámos koromban voltam. Legalábbis akkoriban nem gondoltam,

hogy egyszer ilyen vad harácsolásra adom a fejemet.

Ami a gyarapodást, a házakat, földeket, bútorokat, ingóságokat, miegymást, a politikusok barátságát illeti, meg kell adni, hogy mindez csak külsőség.

Azt hiszem, valahol eltévedtem.

Ha tovább is sikáltam volna az öreg Margarida rézlábasát, nyugodtan éltünk volna, ő is, én is. Keveset beszéltünk, keveset gondolkoztunk volna, este meg, a süvegukros kávé után a gyékényszőnyegen afrikai imádságokat imádkoztunk volna a Jóisten irgalmáért.

Ha meg nem sebesítem João Fagundest, akkor elveszem Germanát, most van vagy fél tucat lovam, egy kis elkerített legelőm, néhány ponyvám, málhanyergem, most derék fuvaros-hajcsár vagyok. A városi boltokban száz mil-réis ára portékát vásárolhatok hitelbe, az esztendő négy ünnepén új ruhát kap az asszony meg a gyereksereg. Nem is vágyok sokkal többre. Fölösleges gondok nem gyötörnek, nem ártok senkinek. Téli reggeleken bocskorban, hegyes kalapban hajtom a málhásjószágot, csattog az ösztökém, egy-két aprópénz a tarisznyámban, megiszok egy kupica nádpálinkát, hogy elűzzem a hideget, és veszettül danolok az országúton.

Most nem danolok, nem nevetek. Ha tükörbe nézek, visszariadok kemény vonalú számtól, kemény tekintetű szememtől.

Eszembe jut az a falu, ahol Ribeiro úr lakott fél évszázaddal ezelőtt. Igaz, Ribeiro

úr gyűjtött valamit, de nem magának gyűjtötte. Nagy háza volt, az is mindig tele volt, a félvér-tök rájuk rohadt, de arrafelé nem ismerték az éhséget. Elképzelem, hogy a császárság korában élek, Ribeiro úr oltalma alatt. Nem tudok olvasni, nem ismerem a villanyt, se a telefont. Ha beszélek, kézzel-lábbal magyarázok, körüldadogom a mon-dókámat. Olajmécsem van, mint minden-kinek, de az se jó semmire, mert éjszaka alszik az ember. Kitörhet éntőlem száz for-radalom. A híre se jut el hozzám. Aligha-nem boldog ember vagyok.

Fölrezenek, elhessegetem ezt a boldog-ságot, úgyszincs részem benne, s itt találok magamat São Bernardóban, amint írogat-ok.

Az ablakok zárva. Éjfél van. Nesz se hallik az elhagyott házban.

Fölkelek, keresek egy gyertyát, mert nemsoká kialszik a lámpa. Nem vagyok álmos. Lefeküdjek, hajnalig forgolódjak az ágyban? Kínszenvedés. Inkább itt üldögé-lek tovább, és befejezem ezt az írást. Hol-nap már ez a szórakozásom se lesz.

Beteszem a gyertyát a tartójába, gyufát elő és meggyújtom. Megborzongok. Mada-lena emléke kísért. El akarom hessegetni, sétálgatok az asztal körül. Ökölbe szorítom a kezemet, úgy, hogy a körmöm a húsomba vág. Amikor fölocsúdok, úgy az ajkamba harapok, hogy kiserken a vérem.

Nagy ritkán elfáradok, olyankor írok egy-egy sort.

Halkan mondogatom:

— Elrontottam az életem, ostobán elrontottam.

Már nem vagyok olyan izgatott.

— Elrontottam ostobán az életemet.

Makacsul Madalenára gondolok. Ha újra kezdhethnénk... Minek ámítsam magamat? Ha újra kezdhethnénk, éppen ez történne, ami most történt. Nem tudok megváltozni, ez a legszomorúbb.

Caetano mester felesége itt vánszorog, mocskosan, éhesen. Rosa avval a rengeteg szüléstől elgyötört hasával dolgozik otthon, dolgozik a mezőn, dolgozik az ágyban. Az ura egyre rozzantabb. A megmaradt cselédek éppen olyan emberroncsok, mint ő.

Hogy őszinte legyek, semmi rokonszenvet nem érzek ezek iránt a nyomorultak iránt. Szánom a sorsukat, elismerem, hogy én is oka vagyok a nyomorúságuknak, de ennyivel be is érem. Olyan messze vagyunk egymástól! Eleinte együvé tartoztunk, de ez a bitang foglalkozás eltávolított bennünket egymástól.

Madalena tele volt tiszta érzésekkel és jó szándékkal, amikor idejött. Érzései és szándékai az én gorombaságomba és önzésembe ütköztek. Az hiszem, én se voltam mindig goromba és önző. Ez a foglalkozás tett ilyen cudarrá.

Meg az a szörnyű bizalmatlanság, hogy mindenütt ellenséget láttam!

A bizalmatlanság is ebből a foglalkozásból ered.

Ez az életmód tett mihasznává. Nyomórék vagyok. Parányi szívem lehet, az

agyam nyilván csupa lyuk, az idegeim is másfélék, mint a többi emberé. Ormótlan orrom, ormótlan szám, ormótlan ujjaim vannak.

Ha Madalena így látna, biztosan nagyon csúnyának tartana.

Behunyom a szememet, megrázom a fejemet, hogy elűzzem ezt a látványt, mely ilyen iszonyatos torzulásokat tár elém.

Már majdnem kialszik a gyertya.

Azt hiszem, nem is voltam magamnál, pocsolyákkal, megáradt folyókkal meg egy emberfarkassal álmodtam.

Odakinn átkozott nyugalom, nagy csöndesség uralkodik. A bezárt ablakon besüt a hold és az északkeleti szél dühösen kergeti a padlón a száraz leveleket.

Szörnyű! Csak jönne valaki . . . Mindenki alszik.

Legalább a gyerek sírna . . . Még a fiamat se kedvelem. Micsoda nyomorúság!

Casimiro Lopes alszik. Marciano alszik. Gazemberek!

Én meg itt maradok, sötétben, ki tudja meddig, amíg holtfáradtan az asztalra nem támasztom a fejemet, hogy nyugodjak néhány percig.